

ČASOPIS PRO PRÁVNÍ VĚDU A PRAXI

Ročník XXIX, číslo 4/2021

MASARYKOVA
UNIVERZITA

ČASOPIS PRO PRÁVNÍ VĚDU A PRAXI

ročník XXIX, číslo 4/2021

Redakční rada

Předseda: prof. JUDr. Jan Filip, CSc.

Šéfredaktor: doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.

Externí členové: doc. JUDr. Michal Bartoň, Ph.D.; doc. JUDr. Kristián Csach, Ph.D.; prof. JUDr. Jozef Čentěš, Ph.D.; doc. JUDr. Tomáš Dvořák, Ph.D.; doc. JUDr. Monika Jurčová, Ph.D.; Mgr. Michal Králík, Ph.D.; JUDr. Ján Matejka, Ph.D.; prof. JUDr. Mária Patakyová, CSc.; JUDr. František Púry, Ph.D.; JUDr. Michal Ryška; prof. JUDr. PhDr. Miroslav Slašťan, Ph.D.; Dr. Gábor Sulyok; JUDr. David Uhlíř

Interní členové: Ing. Mgr. Jaroslav Benák, Ph.D.; prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.; doc. JUDr. Pavel Koukal, Ph.D.; JUDr. Tereza Kyselovská, Ph.D.; prof. JUDr. Petr Průcha, CSc.; doc. JUDr. Ing. Michal Radvan, Ph.D.; doc. JUDr. Tomáš Sobek, Ph.D.; doc. JUDr. Ing. Josef Šilhán, Ph.D.; doc. JUDr. Mgr. Martin Škop, Ph.D.; doc. JUDr. Bc. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M. Eur.Int.; prof. JUDr. Vladimír Týč, CSc.; prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc.

Vydává: Masarykova univerzita, Brno ♦ Adresa redakce: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Veveří 70, 611 80 Brno, e-mail: redakce.cpvvp@law.muni.cz ♦ Administrace: Mgr. Jana Kledusová, tel. 549 495 489, e-mail: jana.kledusova@law.muni.cz ♦ Tisk: Point CZ, s.r.o., Milady Horákové 890/20, 602 00 Brno ♦ Objednávky vyřizuje Ekonomické oddělení Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Veveří 70, 611 80 Brno. Formulář je dostupný na adrese: <http://cpvp.law.muni.cz/>; vyřizuje Zdenka Matášová; e-mailová adresa: zdenka.matasova@law.muni.cz

Předplatné na rok 2022 je 1600 Kč ♦ Cena jednoho čísla 400 Kč ♦ Vychází 4x ročně v češtině s anglickým summary, příležitostně v anglické mutaci.

Toto číslo bylo dáno do tisku v prosinci 2021.

ISSN 1210-9126 (Print), 1805-2789 (Online)

MK ČR E 6667

Časopis zařazený do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice a je indexován v databázích SCOPUS a ERIH PLUS.

Texty publikované v ČPVP jsou zpřístupněny se souhlasem autorů pro následné šíření zpracovaných dat v právních informačních systémech ASPI, Beck-online a CODEXIS.

Články jsou anonymně posuzovány minimálně dvěma nezávislými recenzenty (double-blind review). Konečné rozhodnutí o publikaci všech příspěvků je v kompetenci redakční rady. Identita autorů není členům redakční rady známa až do finálního rozhodnutí o příspěvku.

Časopis pro právní vědu a praxi je vydáván jako recenzovaný odborný čtvrtletník. Rukopisy redakce přijímá v elektronické podobě. Bližší informace jsou uvedeny na adrese <http://journals.muni.cz/cpvvp/about/editorialPolicies>

JOURNAL OF JURISPRUDENCE AND LEGAL PRACTICE

Volume XXIX, Number 4/2021

Editorial Board

Chairperson: Prof. JUDr. Jan Filip, CSc.

Editor in Chief: Assoc. Prof. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.

External Members: Assoc. Prof. JUDr. Michal Bartoň, Ph.D.; Assoc. Prof. JUDr. Kristián Csach, PhD.; Prof. JUDr. Jozef Čentěš, PhD.; Assoc. Prof. JUDr. Tomáš Dvořák, Ph.D.; Assoc. Prof. JUDr. Monika Jurčová, PhD.; Mgr. Michal Králík, Ph.D.; JUDr. Ján Matejka, Ph.D.; Prof. JUDr. Mária Patakyová, CSc.; JUDr. František Púry, Ph.D.; JUDr. Michal Ryška; Prof. JUDr. PhDr. Miroslav Slašťan, PhD.; Dr. Gábor Sulyok; JUDr. David Uhlíř

Internal Members: Ing. Mgr. Jaroslav Benák, Ph.D.; Prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.; Assoc. Prof. JUDr. Pavel Koukal, Ph.D.; JUDr. Tereza Kyselovská, Ph.D.; Prof. JUDr. Petr Průcha, CSc.; Assoc. Prof. JUDr. Ing. Michal Radvan, Ph.D.; Assoc. Prof. JUDr. Tomáš Sobek, Ph.D.; Assoc. Prof. JUDr. Ing. Josef Šilhán, Ph.D.; Assoc. Prof. JUDr. Mgr. Martin Škop, Ph.D.; Assoc. Prof. JUDr. Bc. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M. Eur.Int.; Prof. JUDr. Vladimír Týč, CSc.; Prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc.

Published by: Masaryk University, Brno ♦ Masaryk University, Faculty of Law, Veveří 70, 611 80 Brno, Czech Republic, e-mail: redakce.cvpv@law.muni.cz ♦ Administration: Mgr. Jana Kledusová, tel. 549 495 489, e-mail: jana.kledusova@law.muni.cz ♦ Printed by: Point CZ, s.r.o., Milady Horákové 890/20, 602 00 Brno ♦ Orders are handled by Economic Office Faculty of Law, Masaryk University, Veveří 70, 611 80 Brno. E-mail: zdenka.matasova@law.muni.cz

Subscription for year 2022 is 1600 CZK ♦ Price per volume is 400 CZK ♦ Published 4 times a year in Czech with English summary; occasionally in English version.

This number was put into print in December 2021.

ISSN 1210-9126 (Print), 1805-2789 (Online)

MK ČR E 6667

Journal of Jurisprudence and Legal Practice was added to the list of reviewed periodicals published in the Czech Republic and into SCOPUS and ERIH PLUS index databases.

Texts are published with the permission of the authors for the subsequent dissemination of processed data in legal information systems ASPI, Beck-online a CODEXIS.

Submitted texts are reviewed anonymously by two independent reviewers (double-blind peer review). The final decision about the publication of all papers is in the competence of the Editorial Board. The identity of the author is not disclosed to the members of the Editorial Board before the final decision.

Journal of Jurisprudence and Legal Practice is published quarterly as a peer-reviewed academic journal. Manuscripts should be sent to the head editors in the electronic version. For more information visit <http://journals.muni.cz/cvpv/about/editorialPolicies>

Obsah

EDITORIAL.....723

ČLÁNKY / ARTICLES (recenzováno – reviewed)

Veronika Kleňová

Iusta causa traditionis: Obligační právní úkon zavazující k převodu vlastnictva
alebo účel odovzdania? / *Iusta causa traditionis*: Obligation Relationship or Purpose
of a Delivery? 725

Ladislav Pokorný

Limity důkazního použití zpravodajských informací / Limits on the Use
of Intelligence Information as Evidence 741

Eva Fialová, Alžběta Krausová

Otázky uplatňování prevenční povinnosti při výrobě a provozu autonomních vozidel /
Questions Related to Applying Precautionary Obligation During Production and
Operation of Autonomous Vehicles.....759

Matěj Mrlina, Ilona Jančářová

Programy zlepšování kvality ovzduší – právní forma v průběhu času /
Air Quality Plans – Legal Form over the Course of Time.....779

ČLÁNKY – SYMPOZIUM / ARTICLES – SYMPOSIUM

(recenzováno – reviewed)

Martin Hapla

Koho trápí existence lidských práv? / Who is Concerned by the Existence of Human Rights? ...801

Pavel Dufek

Ospravedlnění, nebo ontologie? Aneb proč je filosofování o pojmu lidských práv
užitečné / Justification or Ontology? On why Approaching the Concept of Human
Rights Philosophically is still Useful 813

Tomáš Sobek

Pragmatismus bez metafyziky? / Pragmatism Without Metaphysics?.....825

Marek Káčer

Pseudospor o lidských právech / A Pseudo-Dispute over Human Rights.....835

ZPRÁVY Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA / NEWS AND CONFERENCES**Linda Tvrdíková, Ondřej Glogar**

Konference Argumentation 2021: International Conference on Alternative Methods
of Argumentation in Law 847

David Sehnálek

Mezinárodní vědecká konference „Judikatura Evropského soudu pro lidská práva
a Soudního dvora Evropské unie ve státech východní a střední Evropy“ 851

NEKROLOG / OBITUARY**Pavel Záliš**

Za prof. JUDr. PhDr. Leopoldem Jaroslavem Pospíšilem, Ph.D., DSc.....855

POKYNY PRO AUTORY 859

JOURNAL GUIDELINES.....863

EDITORIAL

Čechov napsal (parafrázuji): *kydž se na začátku povídky zakleává do zdi břebík, musí se na něm na konci někdo oběsit*. Tento morbidní příměr užívám, když se snažím studenty navést k tomu, aby ze své diplomové práce vypustili zbytečné pasáže – a vytáhli tak ze zdi všechny ty zapomenuté neúčelné „hřebíky“.

Obvykle jde o zdlouhavé obecné kapitoly, jež se přímo netýkají tématu a autor nad ním s mlhavým tušením pouze „krouží“ jako zmatená včela nad rozkvetlou loukou. Čtenář se tak stává nechtěným divákem autorova pokusu o orientaci v problematice, či (v lepším případě) jeho intelektuální rozcvičky, anebo dokonce (v tom horším případě) lenosti. Všeobecnosti a notoriety vedou k textu, jenž připomíná přehledovou učebnici. Mohou být dobré pro autora, pro vytyčení terénu a ujasnění zadání, ale poučeného čtenáře, který v diplomce nehledá skripta, zajímat obvykle nebudou.

Další typ „hřebíků zbytečně do zdi zatlučených“ tvoří detailní technické informace, které možná nebylo lehké získat, ale v kontextu díla nejsou pro čtenáře nijak přínosné. Většinou jen rozbíjejí koherenci textu a rozptylují pozornost. Pokud je např. zdlouhavě rozebírána nějaká evropská směrnice, včetně různých verzí od návrhu po finální stav, jde velmi pravděpodobně o údaje samoučelné a tedy zbytečné... leda by se snad tato informace týkala geneze nějakého konkrétního institutu a autor popis historických peripetií „odůvodnil“ tím, že s různými verzemi návrhu směrnice potom dále aktivně pracuje.

Častou skupinu kandidátů na výmaz pak tvoří texty příliš upovídáné a roztahané; všechny ty pasáže, kde počet slov výrazně převyšuje jejich význam. Rozpoznat, kdy byla překročena hranice žvanivosti, je ovšem umění.

Navržené škrty autory obvykle bolí... Tváře některých diplomantů poté, co jim vypuštění (často velmi dlouhých) pasáží navrhnou, připomínají raněného, kterému lékař oznámil, že je nutná amputace. Jako paliativum v rámci první pomoci obvykle nabídnu slova Williama Faulknera o nutnosti naučit se škrtat vše, co nepřispívá příběhu: *in writing you must kill all your darlings*.

Někdy ani toto přerámování nepomůže. A autor se stále tváří, jako kdybych mu ta slova nemazal z elektronického dokumentu, ale seškrabával mu je z kůže jako nechtěné tetování z mládí. Pak použiju ultimativní nástroj.

Jedna z rad začínajícím spisovatelům zní takto: autor by si měl při psaní představovat imaginárního čtenáře, který naslouchá jeho slovům. Doporučení adresovaná tvůrcům

beletrie je třeba číst s opatrností, když se mají týkat i publikací odborných, zde ale ta inspirace světem povídek a románů funguje skvěle. Studentovi doporučím, aby si v klidu domova spornou pasáž přečetl nahlas a představoval si přitom pomyslného čtenáře, který sedí na židli před ním a poslouchá. *Tak, jak se tvářil*, ptám se na příští konzultaci nad (obvykle již upraveným) textem.

Nejvíce úsilí si ale vždy vyžádají pasáže, které „jen“ obsahují příliš mnoho slov. K tomu jsem zde měl původně o dost delší text, ale po seškrtní z něj zbyly tyto dva závěry:

1. I postradatelné pasáže jsou pořád ještě zbytečné a většinou je lze vypustit.
2. Smysl některých textů je v tom, že se v díle nakonec neobjeví.

Josef Kotásek

ČLÁNKY

Iusta causa traditionis*: Obligačný právný úkon zaväzujúci k prevodu vlastníctva alebo účel odovzdania?

Iusta causa traditionis: Obligation Relationship or Purpose of a Delivery?

Veronika Kleňová**

Abstrakt

Nesprávne pochopenie toho, čo klasické rímske právo ponímalo ako kauzu tradície, viedlo od čias glosy k záveru, že putatívna causa traditionis bola rovnako postačujúca ako skutočne existujúca iusta causa traditionis (tradícia spôsobila prevod vlastníctva, hoci právny dôvod, o ktorom sa strany domnievali, že existuje, v skutočnosti neexistoval). Článok na príklade dotis datio prezentuje rímsky systém iustae causae ako systém účelov odovzdania, ktorý vysvetľuje, prečo klasické rímske právo nepotrebovalo putatívnu kauzu na to, aby traditio dotis causa mohla spôsobiť prevod vlastníctva dokonca aj vtedy, keď veno v dôsledku určitej manželskej prekážky platne nevzniklo.

Klíčová slova

Iusta causa traditionis; domnělý právní důvod; dotis datio; conductio ob rem.

Abstract

Misunderstanding of what the classical Roman law understood as an iusta causa traditionis, led since the glossa to the conclusion that the putative causa traditionis was as good as an actual iusta causa traditionis (the traditio transferred the ownership although the cause which the parties believed to exist did not exist in fact). Using the example of dotis datio, the paper presents the Roman system of iustae causae as a system of purposes of the delivery that explains, why the classical Roman law did not need the construct of putative cause to allow the traditio dotis causa to transfer the dominium although the dowry was not valid due to an impediment to marriage.

Keywords

Iusta causa traditionis; Putative Cause; Dotis datio; Conductio ob rem.

* Príspevok je výstupom z projektu VEGA 1/0018/19.

** Doc. JUDr. Veronika Kleňová, PhD., Katedra rímskeho a cirkevného práva, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovenská republika / Department of Roman and Canon Law, Faculty of Law, Trnava University in Trnava, Slovak Republic / E-mail: v.klenova@gmail.com / Scopus ID: 56685480300

Úvod

„Je veľkým nedorozumením, keď sa má za to, že *iusta causa* je záväzkovoprávnym vzťahom“¹. Podobne ako citovaný Savigny, sa v rámci priprav nemeckého BGB vyjadril aj Reinhold Johow², redaktor jedného z čiastkových návrhov: „Právnou vedou už prekonaná náuka o *titulus a modus acquirendi* sa zakladá na neporozumení rímskeho práva, že *causa* tradície spočívala v predchádzajúcom právnom úkone. Rimania totiž podľa správneho názoru vytvorili prevod vlastníctva ako osobitný právny úkon, ktorý nemal nič do činenia s obligáčnymi právami a povinnosťami zúčastnených strán“.

Nasledujúci príspevok si kladie za cieľ preukázať správnosť uvedených názorov na príklade *vena (dos)* zriadeného formou reálneho odovzdania dotálnej veci manželovi (*dotis datio*)³: Klasická rímska *iusta causa traditionis* vo väčšine prípadov nebola samostatnou, oddelene od scudzovacieho úkonu existujúcou zmluvou, či vôbec tradíciou predchádzajúcim obligáčnym vzťahom, ktorý by zaväzoval k prevodu vlastníctva. Oddeľovanie zaväzovacieho (*Verpflichtungsgeschäft*) a scudzovacieho úkonu (*Verfügungsgeschäft*), ktoré je charakteristické pre moderné právo⁴, rímska jurisprudencia poznala a uplatňovala ešte len vo veľmi obmedzenom rozsahu⁵.

¹ Fridrich Carl von Savigny v rámci prednášky na Berlínskej univerzite v zimnom semestri 1815/16; pozri v FELGENTRAEGER, Wilhelm. *Friedrich Carl v. Savignys Einfluß auf die Übereignungslehre*. Leipzig: A. Deichert, 1927, s. 34.

² JOHOW, Reinhold. *Vorentwürfe der Redaktoren zum BGB: Sachenrecht. Besonderer Teil I*. Berlin, 1982, s. 752 a násl., cit. podľa BREMKAMP, Till. *Causa. Der Zweck als Grundpfeiler des Privatrechts*. Berlin: Duncker & Humblot, 2008, s. 225. ISBN 978-3-428-12789-4. DOI <https://doi.org/10.3790/978-3-428-52789-2>

³ K charakteristike *vena a dotis datio* pozri nižšie v časti 3.

⁴ Príkladom par excellence je rakúsky ABGB (§ 380; § 424 a 425). V čase jeho vzniku prevládala mienka, ktorá pod „titulom“ rozumela *nárok na prevod vlastníctva založený záväzkovoprávnym úkonom* (kúpa, výmena, darovanie atď.), k tomu HOLZNER, Christian. In: FENYVES, Attila, Ferdinand KERSCHNER a Andreas VONKILCH. *Klang Kommentar zum ABGB. § 380 bis 446*. Wien: Verlag Österreich, 2018, s. 21 a násl. ISBN 978-3-7046-7402-9; K redukcii pojmu *causa traditionis* na záväzkovoprávny vzťah BREMKAMP, op. cit., s. 215; K dvojčleneniu „záväzovací úkon a scudzovací úkon“ v rakúskom práve ROUČEK, František. In: ROUČEK, František a Jaromír SEDLÁČEK. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. 2. Díl*. Praha: V. Linhart, 1935, s. 465 a násl.; MAYRHÖFER, Heinrich. Verfügungs- und Verpflichtungsgeschäfte. In: MARTINEK, Oswin a Gustav WACHTER. *Arbeitsleben und Rechtsordnung. Festschrift Gerhard Schnorr zum 65. Geburtstag*. Wien: Manz, 1988, s. 673 a násl. ISBN 3-214-06113-5; K pochybnostiam o opodstatnení náuky o *titulus a modus acquirendi* v rakúskom práve TILL, Ernst. Versuch einer Rechtfertigung der Theorie vom *titulus* und *modus acquirendi*. In: *Festschrift zur Jahrhundertfeier des ABGB. 2. Teil*. Wien: Manz, 1911, s. 383–397; K vývoju náuky o *titulus a modus* HOFMANN, Franz. *Die Lehre vom titulus und modus acquirendi und von der iusta causa traditionis*. Wien: Manz, 1873, s. 3 a násl.; FUCHS, Johannes Georg. *Iusta causa traditionis in der Romanistischen Wissenschaft*. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1952, s. 70 a násl.

⁵ EHRHARDT, Arnold. *Iusta causa traditionis*. Berlin/Leipzig: Walter de Gruyter, 1930, s. 156. DOI <https://doi.org/10.1515/9783111561622>; JAHR, Günther. Zur *iusta causa traditionis*. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 1963, č. 80, s. 168. DOI <https://doi.org/10.7767/zrgra.1963.80.1.141>

1 *Traditio ex causa putativa?*

Podľa prevládajúcej mienky bola tradícia v klasickom rímskom práve kauzálnym scudzovacím úkonom⁶. Nesprávne pochopenie toho, čo klasické právo ponímalo ako kauzu tradície, vedie však neraz k záveru, že klasickí právnici v nespočetných prípadoch opreli prevod vlastníctva o putatívny titul. K tomuto úsudku dospeli už glosátori s odkazom na prípady zaplatenia nedlhu: Ak niekto odovzdal vec za účelom splnenia dlhu zo stipulačnej zmluvy, tak tradíciou previedol vlastníctvo dokonca aj vtedy, keď bola stipulácia neplatná a dlh teda neexistoval. Pretože bola stipulácia nesprávne považovaná za kauzu tradície, mal Accursius za to, že klasické rímske právo uznalo prevod vlastníctva na základe domnelého právneho dôvodu (*ex causa putativa*)⁷.

Tento názor naposledy prezentoval aj Barton s poukazom na celý rad textov, v ktorých tradícia previedla vlastníctvo „*though the cause which the parties believed to exist did not exist in fact*“⁸. Ako jeden z príkladov uviedol Marcellov text D. 23,3,59,2⁹, v ktorom bolo veno zriadené pre otrokyňu, omylom považovanú za slobodnú. Hoci veno pre otrokyňu platne vzniknúť nemohlo, *traditio causa dotis* napriek tomu previedla vlastníctvo na domnelého manžela. To Bartona priviedlo k záveru: Domnelá *causa dotis* bola rovnako dobrá *causa traditionis* ako skutočne existujúca *causa dotis*¹⁰.

Pokúsime sa ukázať, že domnienka putatívnej *iusta causa traditionis* nie je potrebná, keď sa veno správne rozumie ako to, čím bolo: Účelom tradície, ktorý bol dosiahnuteľný až prevodom vlastníctva k dotálnej veci. Pri tomto nahliadaní je ľahko pochopiteľné,

⁶ Tak naposledy: KASER, Max. Zur iusta causa traditionis. *Bullettino dell'istituto di diritto romano*, 1961, č. 64, s. 61 a násl.; EVANS-JONES, Robin a Geoffrey MACCORMACK. *Iusta causa traditionis*. In: BIRKS, Peter. *New Perspectives in the Roman Law of Property. Essays for Barry Nicholas*. Oxford: Clarendon Press, 1989, s. 99 a násl. ISBN 0-19-825614-0; BĚLOVSKÝ, Petr. Translační účinky tradice. In: MACH, Peter, Matúš NEMEC a Matej PEKARIK. *Ius romanum schola sapientiae. Pocta Petrovi Blabovi ke 70. narodeninám*. Trnava: PF TU, 2009, s. 56 a násl. ISBN 978-80-8082-335-1; BLAHO, Peter. Derivatívny spôsob nadobudnutia vlastníctva podľa rímskeho práva. In: BĚLOVSKÝ, Petr a Kamila STLOUKALOVÁ. *Caro amico. 60 kapitól pro Michala Skřejpka aneb Římské právo napříč staletími*. Praha: Auditorium, 2017, s. 82 a násl. ISBN 978-80-87284-64-3; KASER, Max, Rolf KNÜTEL a Sebastian LOHSSE. *Römisches Privatrecht*. 22. vyd. München: C. H. Beck, 2021, s. 193. ISBN 978-3-406-74412-9; Odlišne naposledy JAKOBS, Horst Heinrich. Gibt es den dinglichen Vertrag? *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 2002, č. 119, s. 304 a násl. DOI <https://doi.org/10.7767/zrgra.2002.119.1.269>

⁷ Glossa ordinaria k D. 41,1,31pr.: „*Iusta causa. Vera vel putativa. alioquin, si dicas ex putativa non transferri dominium, totus titulus De conditione indebiti repugnet: qui titulus habet locum quando transfertur dominium alicuius rei ex putativa causa*“. Glossa ordinaria je kompiláciou zostavenou Accursiom, jeho vlastný originálny prínos je v literatúre sporný; pozri FUCHS, op. cit., s. 39; K tomu aj BĚLOVSKÝ, Petr. *Usucapio. Výdržení v římském právu*. Praha: Auditorium, 2018, s. 176 a násl. ISBN 978-80-87284-72-8.

⁸ BARTON, John Latimer. Solutio and Traditio. In: CAIRNS, John a Olivia ROBINSON. *Critical Studies in Ancient Law, Comparative Law and Legal History*. Oxford: Hart Publishing, 2001, s. 15–29, s. 28. ISBN 1-84113-157-1.

⁹ K textu podrobne nižšie v kap. 4.

¹⁰ BARTON, op. cit., s. 25.

prečo tradícia vlastníctva prevádzala aj vtedy, keď veno platne nevzniklo. Otázka vzniku vena sa totiž kládla *až po prevode* vlastníctva, ktorý bol predpokladom toho, aby veno vôbec vzniknúť mohlo. Ak veno prevodom nevzniklo, bola na vrátenie dotálnej veci príslušná obligačne pôsobiaca žaloba z bezdôvodného obohatenia (*condictio ob rem*)¹¹. Právnym dôvodom, ktorý v dôsledku neplatnosti vena chýbal, nebol právny dôvod na prevod vlastníctva (*causa dandi*), ale iba právny dôvod na ponechanie si nadobudnutého (*causa retinendi*). Uvedené platilo pre celý systém rímskych účelových odovzdaní. *Dôvod na prevod vlastníctva existoval vždy, keď sa strany dohodli na účele, za ktorým sa vlastníctvo prevádzalo.* To, či tento účel bude aj dosiahnutý (napr. či veno vznikne), nerozhodovalo o účinnosti tradície, ale o tom, či si príjemca nadobudnuté vlastníctvo bude môcť aj ponechať¹².

2 Rímskoprávny systém nadobúdacích dôvodov

K nesprávnemu pochopeniu rímskoprávneho nadobúdacieho dôvodu od nepamäti zvädza Paul. D. 41,1,31pr. Právna veda z neho zvykne vyvodzovať záver, že *iusta causa* bola obligačným vzťahom, ktorý tradíciou spravidla predchádzal a zakladal povinnosť previesť vlastníctvo¹³.

D. 41,1,31pr. (PAULUS 31 ad edictum)

Numquam nuda traditio transfert dominium, sed ita, si venditio aut aliqua iusta causa praecesserit, propter quam traditio sequeretur.

¹¹ Ako žaloba na vrátenie odovzdaného kvôli nesplneniu účelu odovzdania. V poklasicom práve sa účel odovzdania čoraz častejšie označoval pojmom „causa“, čo sa naplno prejavilo v justiniánskom práve, v označení, pod ktorým je daná kondikcia známejšia: *condictio causa data causa non secuta* (k tomu aj nižšie v pozn. č. 26); K tomu najmä SCHWARZ, Fritz. *Die Grundlage der condictio im klassischen römischen Recht*. Münster/Köln: Böhlau Verlag, 1952, s. 117 a nás!; tiež DOSTALÍK, Petr. *Conditiones. Ke kořenům bezdůvodného obohacení*. Praha: Auditorium, 2018, s. 107 a nás! ISBN 978-80-87284-74-2; *Condictio ob rem* zodpovedá žalobe podľa § 812, ods. 1, veta 2, alt. 2 BGB (wenn der mit einer Leistung nach dem Inhalt des Rechtsgeschäfts bezweckte Erfolg nicht eintritt). K tomu najnovšie SORGE, Christoph. *Verpflichtungsfreier Vertrag als schuldrechtlicher Rechtsgrund*. Göttingen: V & R unipress, 2017. ISBN 978-3-8471-0756-9. DOI <https://doi.org/10.14220/9783737007566>. V rakúskom ABGB *condictio ob rem* výslovne zakotvená nie je, uplatňuje sa ale analogicky podľa § 1435 ABGB; KOZIOL, Helmut a Martin SPITZER. In: KOZIOL, Helmut, Peter BYDLINSKI a Raimund BOLLENBERGER. *Kurzkommentar zum ABGB*. 5. vyd. Wien: Verlag Österreich, 2017, s. 1875. ISBN 978-3-7046-7664-1.

¹² K tomu podobne BEHREND, Okko. Die condictio causa data causa non secuta. Ihr familienrechtlicher Tatbestand im klassischen Bereicherungssystem und ihre Erweiterung zur Kondiktion wegen Zweckverfehlung unter vorklassischem Einfluß. In: KNOTHE, Hans-Georg a Jürgen KOHLER. *Status familiae. Festschrift für Andreas Wacke zum 65. Geburtstag*. München: C. H. Beck, 2001, s. 20. ISBN 3-406-47796-8, ktorý rozlišoval medzi subjektívnym dôvodom na prevod vlastníctva a objektívnym dôvodom na ponechanie si veci: „Der Übergangsgrund ist in dem Fall gegeben, wenn die Parteien sich subjektiv über ihn geeinigt haben; die Frage, ob die causa objektiv vorliegt, ist dagegen Thema des Bereicherungsrechtes.“; a na s. 35: „Die Übergangsungen sind im Zweifel zu begünstigen und die Prüfung etwaiger Zweifel dem Bereicherungsrecht zuzuweisen“.

¹³ Porov. BĚLOVSKÝ, op. cit., s. 56.

Zameranie nášho príspevku nedovoľuje detailnú exegézu Paulovho textu. Postačí preto konštatovanie, že z početných výkladov Paulovho fragmentu vyplýva *neopodstatnenosť* záveru, v zmysle ktorého by *iusta causa*¹⁴ musela tradícií *vždy* časovo predchádzať¹⁵.

Modernému chápaniu *titulus adquirendi* zodpovedala v rímskom práve Paulom ako príklad spomenutá kúpna zmluva (*emptio venditio*). Táto s plnou účinnosťou existovala už pred vykonaním tradície, a zakladala povinnosť predávajúceho odovzdať predmet kúpy¹⁶. Vo väčšine prípadov však *iusta causa* nebola obligačným, od scudzovacieho úkonu oddeleným právnym vzťahom¹⁷, ktorý by v čase odovzdania už právne existoval¹⁸. Ozrejmiť to možno na konfrontácii kúpy s reálnym kontraktom pôžičky. Účelom prevodu bolo pri pôžičke (*mutuum*) založenie obligácie na vrátenie požičaného. Zatiaľ čo právnym dôvodom (*iusta causa*) pri kúpe bola samotná kúpna zmluva, pretože táto vznikla na základe konsenzu už pred tradíciou, pôžička mohla vzniknúť až reálnym prevodom vlastníctva. V okamihu tradície preto ešte neexistovala obligácia medzi dlžníkom a veriteľom, ktorá by veriteľa čo len na okamih logickej sekundy zaväzovala k prevodu zastupiteľných vecí na dlžníka. Zmluva o pôžičke vznikla *až* prevodom vlastníctva na dlžníka a povinnosť z nej existovala *iba* na strane dlžníka¹⁹, preto teória hovorí o *jednostrannom* kontrakte.

Dokonca ani pri splnení dlhu zo stipulačnej zmluvy nebola kauzou prevodu vlastníctva stipulácia ako samostatný, pred vykonaním tradície existujúci obligačný právny úkon. Nie stipulácia, lež dohoda o účele odovzdania bola kauzou tradície. Tradícia sa neuskutočnila

¹⁴ Pojem *iusta causa* bol vytvorený pre držbu a pochádza z terminológie prétorského ediktu. *Possessio ex iusta causa* bola prétorom, prostredníctvom *actio Publiciana*, osobitne chránenou formou držby, ktorá mohla viesť k nadobudnutiu vlastníctva vydržaním. Ulp. D. 6,2,1pr. an. EHRHARDT, op. cit., s. 153; JAHR, op. cit., s. 143, 165.

¹⁵ K významu slov „*iusta causa praecesserit*“ v D. 41,1,31pr. podrobne a s rozsiahlou literatúrou naposlady LABORENZ, Martin. *Solutio als causa. Die Frage des Abstraktionsprinzips im römischen Recht*. Köln/Weimar/Wien: Böhlau Verlag, 2014, s. 25 a násl. ISBN 978-3-412-22235-2. DOI <https://doi.org/10.7788/boehlau.9783412216801>; GORDON, W. M. The Importance of the *iusta causa* of traditio. In: BIRKS, Peter. *New Perspectives in the Roman Law of Property. Essays for Barry Nicholas*. Oxford: Clarendon Press, 1989, s. 125 a násl. ISBN 0-19-825614-0.

¹⁶ Pôvodne bola však aj kúpa reálnym kontraktom, ktorý vznikol až odovzdaním plnení „z ruky do ruky“. Tento pôvodný charakter vysvetľuje, prečo sa plnenie predávajúceho aj v neskoršom práve neuskutočňovalo *causa solutionis* (za účelom splnenia povinností z kúpnej zmluvy), ale naopak z titulu kúpnej zmluvy. K tomu RABEL, Ernst. *Grundzüge des römischen Privatrechts*. 2. vyd. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1955, s. 107 a násl.

¹⁷ JAHR, op. cit., s. 145 a násl.; súhlasiac s ním FLUME, Werner. *Rechtsakt und Rechtsverhältnis*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1990, s. 53, pozn. č. 2. ISBN 3-506-73356-7.

¹⁸ V tomto zmysle už EHRHARDT, op. cit., s. 152, 154: *Iusta causa* bola „für die Klassiker nicht das vorhergehende Rechtsgeschäft, sondern das der traditio immanente Geschäft [...] Dieses Geschäft bildet von der Einigung über den Zweck der vorzunehmenden Übergabe bis zur ihrer Vornahme nach Ansicht der Römer eine Einheit.“

¹⁹ Na nepochopenie rímskej *iusta causa*, ktoré pramení v pandektistickej teórii prevodu vlastníctva, upozornil už JAHR, op. cit., s. 146: „*Causa scudzovacieho úkonu zároveň causa obobataní a táto podľa možnosti totožná s povinnosťou k plneniu; toto uvažovanie je opakovane prekážkou pochopenia problému causae traditionis [...] Preto obci naši študenti otázky bezdôvodného obobataní pri reálnych právnych úkonoch riešiť radšej s predpokladom, že aspoň na okamih logickej sekundy existovala povinnosť odovzdávajúceho, ktorá bola právnym dôvodom jeho plnenia.*“

causa stipulationis, ale *causa solvendi*²⁰. Pokiaľ sa strany zhodli²¹ na tom, že tradícia sa uskutočňuje *za účelom splnenia dlhu (traditio causa solvendi)*, právny poriadok prevodu vlastníctva nekládol prekážky ani vtedy, keď bola stipulácia neplatná²². Dosiachnutie účelu solúcie nerozhodovalo o prevode vlastníctva, lež o tom, či si domnelý veriteľ nadobudnuté vlastníctvo bude môcť ponechať.

Cieľom tohto krátkeho exkurzu bolo ukázať, že rímsky systém nadobúdacích dôvodov pozostával z množstva účelov odovzdania (*Zuwendungszwecke*)²³, t.j. účelov, *kvôli ktorým* sa prevod vlastníctva uskutočňoval. Niektorí odovzdali vec za účelom splnenia dlhu (*causa solvendi*), alebo za účelom poskytnutia pôžičky (*causa credendi*), či zriadenia vena (*causa dotis*). Splnenie dlhu, pôžička i vena boli právne účely, ktoré mali byť dosiahnuté *až* prevodom vlastníctva k veci. Netvorili osobitný právny úkon, ktorý by bol vyčlenený zo skutkovej podstaty cudzovacieho úkonu. Boli *súčasťou cudzovacieho úkonu, jeho kauzálnym elementom*²⁴. „*Causa*“ v spojení „*traditio causa dotis*“ atď., plnila funkciu predložky s významom „kvôli“: *Traditio* sa uskutočnila „kvôli zriadeniu vena“. Dôvodom nadobudnutia vlastníctva bol kompletný, ako celok posudzovaný jednotný právny úkon: „*traditio causa dotis*“. Preto ani Ulpian nehovorí, že právnym dôvodom (*iusta causa*) je vena (*dos*), ale, že „*iustissima causa*“ je „*dotis nomine tradita res*“²⁵, teda „vec odovzdaná za účelom vena“.

Základnou charakteristickou črtou účelových odovzdaní bolo rozlišovanie medzi dôvodom nadobudnutia vlastníctva (*causa dandi*) a dôvodom na ponechanie si nadobudnutého

²⁰ Tak v súčasnosti prevládajúca mienka SCHULZ, Fritz. Rec. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 1932, č. 52, s. 546. DOI <https://doi.org/10.7767/zrgra.1932.52.1.535>; KASER, op. cit. pozn. č. 6, s. 69 a násl.; HONSELL, Heinrich. *Die Rückabwicklung sittenwidriger oder verbotener Geschäfte*. München: C. H. Beck, 1974, s. 67. ISBN 3-406-02919-1; LABORENZ, op. cit., s. 90 a násl.; Dlužník, ktorý splnil nedlh, mohol vrátenie odovzdaného požadovať len prostredníctvom obligačne pôsobiacej *condictio indebiti*, nie však za pomoci vlastníckej žaloby. Odlišne v modernom rakúskom práve: Vyššie (v pozn. č. 4) popísaná náuka o „*titulus a modus*“ má za následok, že vlastníctvo pri plnení nedlhu v dôsledku chýbajúceho titulu neprejde. Ten, kto omylom plnil nedlh, môže preto vrátenie odovzdaného požadovať nielen so žalobou z bezdôvodného obohatenia, ale aj s vlastníckou žalobou. K tomu HOLZNER, op. cit., s. 22.

²¹ K otázke, čoho sa konsenzus musel dotýkať, podrobne LABORENZ, op. cit., s. 225 a násl.; K tomu pozri aj nižšie v pozn. č. 55.

²² KASER, op. cit. pozn. č. 6, s. 74 a násl., uvedené vysvetľuje vývojom v starorímskom práve, v ktorom mala solúcia charakter pokonávky (*transactio*): Dlužník plnenie poskytol, aby príjemca upustil od uplatnenia svojho práva, ktoré mu z obligácie prislúchalo. Týmto plnením sa však dlžník zároveň zriekol možnosti otvoriť v budúcnosti otázku, či príjemcovo právo vôbec existovalo. Odovzdaním plnenia bol spor definitívne ukončený. S Kaserom súhlasia MAYER-MALY, Theo. *Das Putativtitelproblem bei der usucapio*. Graz/Köln: Böhlau, 1962, s. 93 a násl.

²³ HONSELL, op. cit., s. 67.

²⁴ JAHR, op. cit., s. 162; Nadväzujúc na Jahra výstižne charakterizoval povahu rímskej *iusta causa* KASER, Max. *Das römische Privatrecht. 1. Absch. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*. 2. vyd. München: C. H. Beck, 1971, s. 417. ISBN 3-406-01406-2. Klasická rímska *iusta causa* nebola „[ein] selbständiges Rechtsverhältnis, das zur Übergabe hinzutritt, um den Eigentumsübergang zu rechtfertigen, sondern ein konstitutives Element des dinglichen Zuwendungsaktes selbst. Das zeigt sich am deutlichsten bei den Bargeschäften, die die Römer primär nicht als obligationsbegründende, sondern als sachenrechtliche Geschäfte beurteilen.“

²⁵ Ulp. D. 6,2,3,1.

(*causa retinendi*)²⁶: *Causa dandi* vyjadrovala účel, ktorý mal byť dosiahnutý prevodom vlastníctva. Odovzdanie za určeným účelom odôvodňovalo prevod vlastníctva bez ohľadu na splniteľnosť daného účelu. Rímske klasické právo sa vyznačovalo tendenciou podporovať prevod vlastníctva vždy, keď to zodpovedalo vôli strán. Od splnenia účelu závisel však právny dôvod na trvalé ponechanie si nadobudnutého (*causa retinendi*)²⁷. Zatiaľ čo napríklad kúpna zmluva (*emptio venditio*) bola súčasne právnym dôvodom nadobudnutia vlastníctva a aj dôvodom na trvalé ponechanie si predmetu kúpy, pri účelovom odovzdaní sa tieto dva dôvody časovo²⁸ rozchádzali; *causa dandi* odôvodňovala prevod vlastníctva už pred splnením účelu odovzdania, *causa retinendi* ale závisela od skutočného splnenia účelu.

3 Venó ako okamžitý alebo budúci účel odovzdania

Venó bolo majetkom, ktorým manželka, alebo za ňu niekto iný, prispieval na úhradu trov manželstva (*onera matrimonii*)²⁹. Počas trvania manželstva bol vlastníkom dotálneho majetku manžel, po skončení manželstva mohla žena požadovať vrátenie dotálnych vecí prostredníctvom *actio rei uxoriae*. Venó následne slúžilo k zaopatreniu ženy a zabezpečovalo jej možnosť opätovného uzatvorenia manželstva primerane jej stavu³⁰. Jedným zo spôsobov zriadenia vená bola *dotis datio*, ktorou žena, alebo za ňu niekto iný (v ďalšom texte len „zriaďovateľ vená“) previedol na manžela vlastníctvo k veci, ktorá sa mala stať dotálnym majetkom³¹.

Dotis datio mala štruktúru účelového odovzdania nie len vtedy, keď bolo venó budúcim účelom odovzdania, ale aj vtedy, keď malo vzniknúť okamžite prevodom vlastníctva. Zriaďovateľ vená mal totiž možnosť voľby: Predmet vená mohol mužovi odovzdať buď tak, že venó vzniklo ihneď tradíciou (okamžitý účel odovzdania), alebo tak, že vlastníctvo síce na muža previedol ihneď, odovzdaná vec ale nadobudla dotálny charakter až s určitým časovým odstupom po odovzdaní (budúci účel odovzdania), pretože manželstvo bolo uzatvorené až dodatočne a venó bez manželstva existovať nemohlo³².

²⁶ Tento rozklad na dva dôvody vysvetľuje aj označenie *condictio causa data causa non secuta* (pozri aj vyššie v pozn. č. 11), ktorý pozostáva zo zdvojeného absolútneho ablatívu s významom: „Právny dôvod daný, právny dôvod nenasledoval“. Uvedené označenie by bolo nezmyselné, keby nešlo o dva odlišné dôvody, a síce: „právny dôvod daný“ je *causa dandi* vyjadrujúca dohodnutý účel odovzdania, a „právny dôvod nenasledoval“ znamená: dohodnutý účel nebol splnený, s následkom, že príjemca nenadobudol právny dôvod na ponechanie si nadobudnutého (*causa retinendi*). Pozri aj BEHRENDTS, op. cit., s. 15, pozn. č. 2, ktorý rozlišuje medzi dočasným a definitívnym právnym dôvodom („vorläufiger und endgültiger Rechtsgrund“).

²⁷ K tomu pozri bližšie KLEŇOVÁ, Veronika. *Darovanie s príkazom v rímskom práve*. Praha: Leges, 2019, s. 53 a násl. ISBN 978-80-7502-423-7.

²⁸ Keď aj len na okamih logickej sekundy, ak mal byť účel dosiahnutý ihneď odovzdaním.

²⁹ Paul. D. 23,3,56,1.

³⁰ K tomu s najnovšou literatúrou KASER, KNÜTEL, LOHSSE, op. cit., s. 411 a násl.

³¹ K iným spôsobom vzniku vená: Ulp. lib. sing. 6,1-2; Gai. Inst. 3,95a; zriadenie vená damnačným odkazom: Iul. D. 23,3,48,1.

³² Ulp. D. 23,3,3: „... neque enim dos sine matrimonio esse potest. ubicumque igitur matrimonii nomen non est, nec dos est.“

Veno vzniklo súčasne s prevodom vlastníctva vtedy, keď zriaďovateľ predmet vena odovzdal mužovi až po uzatvorení manželstva, ktoré malo byť dotované³³. V tomto prípade možno ľahko nadobudnúť dojem, že kauzou prevodu vlastníctva bolo veno a menej zreteľná zostane skutočnosť, že *dotis datio* bola účelovým odovzdaním, pri ktorom právny dôvod nadobudnutia vlastníctva (odovzdanie za účelom vena) a dôvod na ponechanie si nadobudnutého (platné zriadenie vena) nemuseli spadať v jedno. Tento charakter *dotis datio* sa však naplno prejaví vtedy, keď veno kvôli určitej manželskej prekážke vzniknúť nemohlo. Nižšie ukážeme, že Rimania v takom prípade neuvažovali azda nasledovne: Pretože je veno neplatné, musel prevod vlastníctva stroskotat' na chýbajúcej *iusta causa*. Práve naopak: Vlastníctvo nechali prejsť, pretože dôvod prevodu vlastníctva nechýbal. Bola ním dohoda strán o tom, že odovzdanie sa uskutočňuje za účelom vena. A tak ako pri ostatných účelových odovzdaniach, platilo aj pre *dotis datio*: *Pri prevode vlastníctva sa neskúmalo, či je dosiahnutie účelu odovzdania (tu: platné zriadenie vena) možné. Dosiabnutie účelu nerozhodovalo o prevode vlastníctva, ale iba o kondikovateľnosti odovzdaného; preskúmanie, či veno platne vzniklo, bolo presunutú do oblasti bezdôvodného obohatenia.*

Ešte zreteľnejšie sa charakter účelového odovzdania prejaví v tých prípadoch, v ktorých bolo veno *budúcim* účelom odovzdania, t.j. keď sa vlastníctvo k dotálnej veci previedlo na snúbenca ešte pred uzatvorením manželstva (*dotis datio ante nuptias*)³⁴. V tejto konštelácii je zrejmé, že úlohu *iusta causa traditionis* nemohlo plniť veno, ktoré v čase odovzdania snúbencovi ešte neexistovalo. Tradícia však vlastníctvo na snúbenca previedla napriek tomu, lebo postačujúcou *iusta causa traditionis* bola dohoda o účele odovzdania, ktorý mal v tomto prípade nastať až s určitým časovým odstupom po prevode vlastníctva³⁵. Preto Paulus³⁶ označuje *dotis datio ante nuptias* ako *datio ob rem* (odovzdanie kvôli budúcemu

³³ Zriaďovateľ vena mal prirodzene aj možnosť, odovzdať vec mužovi už pred uzatvorením manželstva, ale s tým, že prevod vlastníctva suspenzívne podmienil dodatočným vznikom manželstva.

³⁴ Skutočnosť, že tradícia vlastníctvo prevádzala nielen po, ale aj pred uzatvorením manželstva, ak si to zriaďovateľ vena prial, zreteľne dokumentuje Ulp. D. 23,3,7,3: „... *fiunt autem res mariti, si constante matrimonio in dotem dentur. quid ergo, si ante matrimonium? si quidem sic dedit mulier, ut statim eius fiant, efficiuntur: [...]* proinde si forte nuptiae non sequantur nuntio remisso, si quidem sic dedit mulier, ut statim viri res fiant, condicere eas debet missio nuntio ...“ K *dotis datio ante nuptias* aj v KLEŇOVÁ, op. cit., s. 193 a násl.

³⁵ Porov. MAYER, Otto. *Die Justa causa bei Tradition und Usukapion. Ein Versuch auf dem Gebiete des römischen Rechts*. Erlangen: Verlag von Eduard Besold, 1871, s. 189 a násl., ktorý vo vzťahu k *dotis datio ante nuptias* rozlišuje medzi provizórnou a určujúcou *iusta causa*. Tou druhou, ktorú označuje ako *causa ob quam traditur*, je podľa neho manželstvo, provizórnou naproti tomu vôľa odovzdávajúceho, že počas trvania určitého medziobdobia postačuje púha výhliadka na budúce uzatvorenie manželstva.

³⁶ Paul. D. 22,1,38,1; pravosť úvodnej vety „*Et quidem si fundus ob rem datus sit, veluti dotis causa*“ spochybňovaná nie je; pozri LEVY, Ernst a Ernst RABEL. *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur. Tom. II.* Weimar: Böhlau, 1931, ad h.l.; KÖNIG, Hans-Herbert. Die vor der Ehe bestellte Dos nach klassischem römischem Recht. *Studia et documenta historiae et iuris*, 1963, č. 29, s. 235 a násl.

účelu)³⁷: zriaďovateľ vena vykonal tradíciu „*ob rem*“, kvôli budúcemu účelu vena, a „*re non secuta*“³⁸, keď vena kvôli neuzatvoreniu manželstva neskôr nevzniklo, mu patrila *condictio ob rem* na vrátenie odovzdaných vecí. Podobne sa vyjadruje Ulpián³⁹: „*Kondikciu kvôli nesplneniu účelu môže mať ten, kto dal kvôli manželstvu, ktoré potom nevzniklo*“.

4 *Dotis datio* spôsobovala prevod vlastníctva aj vtedy, keď vena vzniknúť nemohlo

Dotis datio spôsobovala prevod vlastníctva aj vtedy, keď vena vzniknúť nemohlo⁴⁰, a to bez ohľadu na skutočnosť, či bolo vena okamžitým alebo budúcim účelom odovzdania. Uvedené možno ukázať najskôr na prípade, v ktorom k odovzdaniu za účelom vena došlo *pred* uzatvorením manželstva. Tradícia vlastníctvo previedla, hoci mali strany o možnosti vzniku vena nesprávnu predstavu v dôsledku – inak neospravedliteľného – právneho omylu⁴¹:

D. 12,7,5pr. (PAPINIANUS 11 quaestionum)

Avunculo nuptura pecuniam in dotem dedit neque nupsit: an eandem repetere possit, quaesitum est. dixi, cum ob turpem causam dantis et accipientis pecunia numeretur,

³⁷ Klasická *datio ob rem* je pojmom širším než nepomenované reálne kontrakty (*contractus innominati*) s ich známym poklasickým štvorčlenením: *do ut des; do ut facias; facio ut des; facio ut facias* (Paul. D. 19,5,5pr. Text je podľa prevládajúcej mienky poklasickým školským traktátom; za všetkých JÖRS, Paul a Wolfgang KUNKEL. *Römisches Privatrecht*. 3. vyd. Berlin/Göttingen/Heidelberg: Springer Verlag, 1949, s. 244, pozn. č. 6; KASER, Max. *Das römische Privatrecht*. 2. Absch. *Die nachklassischen Entwicklungen*. 2. vyd. München: C. H. Beck, 1975, s. 420, pozn. č. 14. ISBN 3-406-01429-1); Pod inominátnym kontraktom sa zvyknú rozumieť iba dohody zamerané na *protiplnenie*, z ktorých na základe plnenia jednej strany vznikol tejto (okrem kondikcie) aj nárok na získanie protiplnenia, presaditeľný prostredníctvom *actio praescriptis verbis*. Na rozdiel od takto chápaného inominátneho kontraktu mohla klasická *datio ob rem* sledovať akýkoľvek účel, nie len protiplnenie (Pomp. D. 12,6,52: „... *ob rem vero datur, ut aliquid sequatur, quo non sequente repetitio competit*.“), a odovzdávajúci mal vo väčšine prípadov k dispozícii iba *condictio ob rem* na vrátenie odovzdaného. Splnenie účelu vynútitel'né nebolo, moderná teória preto oprávnené používa termín „nezaväzujúca zmluva“ (verpflichtungsfreier Vertrag, pozri SORGE, op. cit.); Štruktúru *datio ob rem* malo napríklad aj darovanie pre prípad smrti; k tomu KLEŇOVÁ, Veronika. Poznalo klasické rímske právo rezolutívne podmienené darovanie pre prípad smrti? *Acta Universitatis Tyrnaviensis - Iuridica*. Trnava: PF TU, 2019, s. 55–68. ISBN 978-80-568-0381-3.

³⁸ Paul. D. 12,4,9pr.: „... *sed si ego contraxi cum sponso et pecuniam in hoc dedi, ut, si nuptiae secutae essent, mulieri dos acquireretur, si non essent secutae, mihi redderetur, quasi ob rem datur et re non secuta ego a sponso condicam*.“

³⁹ Ulp. D. 12,4,6: „... *quasi causa non secuta habere potest conditionem, qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato*.“; *Dotis datio ante nuptias* ako *datio ob rem* aj v Ulp. D. 23,1,10: „... *ipsa enim filia nubendo efficit dotem esse conditionemque extinguet, quae causa non secuta nasci poterit*.“; Ulp. D. 23,3,9pr. Za to, že *dotis datio ante nuptias* bola posudzovaná ako *datio ob rem*, už CZYHLARZ, Karl. *Das römische Dotalrecht*. Gießen: Verlag von Emil Roth, 1870, s. 143 a násl.; naposledy HARKE, Jan Dirk. *Das klassische römische Kondiktionensystem*. Iura, 2003, č. 54, s. 59; Podľa BEHREND'S, op. cit., s. 15 a násl., mala *condictio causa data causa non secuta* svoj pôvod práve v *dotis datio ante nuptias*.

⁴⁰ Tak správne už SCHULZ, op. cit., s. 546.

⁴¹ Paul. D. 22,6,9pr.: „*Regula est iuris quidem ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere*.“ K tomu bližšie WINKEL, Laurens. *Error iuris nocet: Rechtsirrtum als Problem der Rechtsordnung*. Zutphen: Terra Publishing Co., 1985.

cessare conditionem et in delicto pari potiore esse possessorem: quam rationem fortassis aliquem secutum respondere non habituram mulierem conditionem: sed recte defendi non turpem causam in proposito quam nullam fuisse, cum pecunia quae daretur in dotem converti nequiret: non enim stupri, sed matrimonii gratia datam esse. § 1: Noverca privigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit neque nupsit. cessare conditio prima facie videtur, quoniam iure gentium incestum committitur: atquin vel magis in ea specie nulla causa dotis dandae fuit, conditio igitur competit.

Žena, ktorá sa chcela vydat' (*nuptura*) za strýka z matkinej strany, prípadne nevlastná matka, ktorá sa chcela vydat' za nevlastného syna, alebo nevesta za svokra, odovzdali tomuto peniaze ako veno. Venó malo vzniknúť až v budúcnosti, pretože na svoj vznik vyžadovalo manželstvo a toto ešte len malo byť uzatvorené. Blízky príbuzenský vzťah medzi danými osobami vznik platného manželstva, a tým aj vena, znemožnil⁴². Je málo pravdepodobné, že strany svoj blízky príbuzenský vzťah nepoznali; zrejme sa však napriek tomu domnievali, že platné manželstvo uzatvoríť môžu. Skutočnosť, že sa nesprávna predstava o manželstve opierala o právny omyl, Papinián nevenoval žiadnu pozornosť⁴³. K sobášu napokon vôbec nedošlo a preto bola položená otázka, či žena môže požadovať vrátenie odovzdaných peňazí. Papinián od začiatku ako príslušnú žalobu zvažuje iba obligačne pôsobiacu kondikciu⁴⁴. Vlastníckou žalobou žena vrátenie peňazí zjavne požadovať nemohla, pretože odovzdaním na strýka (nevlastného syna, resp. svokra) previedla vlastníctvo k peniazom⁴⁵. Je zrejme, že kauzou tradície nemohla byť *causa dotis* ako existujúci obligačný právny úkon zaväzujúci k prevodu peňazí, lebo 1) veno malo vzniknúť až v budúcnosti uzatvorením manželstva, a predovšetkým 2) v dôsledku incestuóznosti vzťahu v budúcnosti vôbec vzniknúť nemohlo.

⁴² Zatiaľ čo nebolo dovolené oženit' sa so sestrou dcérou, sobáš s bratovou dcérou bol od čias cisára Claudia platný (Gai. Inst. 1,62). Svokor-nevesta, nevlastná matka-nevlastný syn nemohli uzavrieť platné manželstvo bez ohľadu na to, či ešte vo vzťahu svokor-nevesta, nevlastná matka-nevlastný syn boli, alebo tento vzťah už zanikol, lebo zaniklo manželstvo, ktoré ho sprostredkovalo (Gai. Inst. 1,63). K *incestum* GUARINO, Antonio. Studi sull'incestum. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 1943, č. 63, s. 175–267. DOI <https://doi.org/10.7767/zrgra.1943.63.1.175>

⁴³ K tomu bližšie ERXLEBEN, Albert. *Die conditiones sine causa. 2. Abt. Die conditio causa data causa non secuta*. Göttingen: Verlag der Dieterischen Buchhandlung, 1853, s. 458 a násl.

⁴⁴ Najskôr *conditio ob turpem causam*, potom *conditio ob rem*. V dôsledku incestuóznosti vzťahu Papinián najskôr zvažoval, či sa odovzdanie neuskutočnilo za nemravným účelom (*ob turpem causam*). Ak by Papinián účel odovzdania skutočne posúdil ako nemravný, musel by kondikciu žene odoprieť. Incestu sa totiž chceli dopustiť obidve strany a v prípadoch, v ktorých sa nemravného konania dopustili tak odovzdávajúci ako aj prijímajúci, mal držiteľ (tu: strýko), lepšie postavenie. Uplatnenie pravidiel o odovzdaní za nemravným účelom však Papinián napokon odmietol slovami: „Žena peniaze neodovzdala kvôli nerestnému vzťahu (*stuprum*), lež kvôli manželstvu“.

⁴⁵ Na rozdiel od reivindikačnej žaloby, patrila kondikcia (s výnimkou *conditio furtiva*) spravidla nevlastníkovi, ktorý vlastníctvo stratil jeho prevodom (*datio*) na dlžníka z bezdôvodného obohatenia. Ulp. D. 7,9,12: „... *proditum est neminem rem suam nisi furi condicere posse*.“; Gai. Inst. 4,4. K tomu naposledy VAN DER WAL, Tobias. *Nemo condicit rem suam. Over de samenloop tussen de rei vindicatio en de conditio*. Den Haag: Boom juridisch, 2019. ISBN 9789462906099; DOSTALÍK, op. cit., s. 15.

*Dóvodom nadobudnutia vlastníctva bolo odovzdanie za účelom vena⁴⁶, ktoré prevádzalo vlastníctvo aj vtedy, keď bolo zriadenie vena kvôli bližšej príbuznosti od počiatku nemožné⁴⁷. To zodpovedalo povahe účelového odovzdania. Pretože sa strany zhodli na tom, že vlastníctvo k peniazom má kvôli účelu vena prejsť, právny poriadok prevodu vlastníctva nekládol žiadne prekážky. Dosiahnuteľnosť účelu sa pri odovzdaní neskúmala, a nebolo to ani potrebné. Po prvé preto, lebo účel mohol byť dosiahnutý najskôr prevodom vlastníctva. Po druhé preto, lebo strany sa dohodli aj na tom, že muž bude v prípade nesplnenia účelu povinný previesť vlastníctvo späť na ženu, ktorej na presadenie tohto nároku patrila *condictio ob rem*. *Traditio dotis causa* spôsobila prevod vlastníctva dokonca aj vtedy, keď veno nebolo budúcim, ale okamžitým účelom odovzdania, a zriadenie vena stroskotalo na tom, že žena, pre ktorú malo byť veno zriadené, bola v skutočnosti otrokyňou.*

D. 23,3,59,2 (MARCELLUS 7 digestorum): Eius nomine quae libera videbatur decem in dotem dedisti: eo casu habebis conditionem, quo habere potuisses, si mulieris liberae nomine dedisses nec nuptiae secutae essent. si manumissa nupserit, ita demum dos erit, si ea mente dedisti, ut quandoque secutis nuptiis dos esset...

Tu odovzdal desať (tisíc sesterciov) ako veno pre určitú ženu. Keď sa ukázalo, že žena je otrokyňou, bola položená otázka, či *Tu* môže od jej domnelého manžela žiadať vrátenie peňazí. Podľa Marcella môže *Tu* peniaze od „manžela“ kondikovať (nie vindikovať!) rovnako, ako by mohol v prípade, keby peniaze odovzdal za účelom zriadenia vena pre slobodnú ženu a táto by manželstvo neskôr neuzatvorila.

⁴⁶ Na prevod vlastníctva nemala žiadny osobitný vplyv skutočnosť, že predmetom odovzdania boli peniaze. Nebolo preukázané, že by sa na prevod vlastníctva k peniazom vzťahoval osobitný režim, v zmysle ktorého tradícia peňazí nevyžadovala kauzu; k tomu KASER, Max. Das Geld im römischen Sachenrecht. *Tijdschrift voor Rechtsgechiedenis*, 1961, č. 29, s. 216 a násl. DOI <https://doi.org/10.1163/157181958X00348>; Tak aj Ulpianom obhajovaná prevládajúca mienka v známej antinómii: Ulp. D. 12,1,18pr.: „... *magisque nummos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit*“. Keď chýbala dohoda strán o účele prevodu vlastníctva, tak Ulpian tradíciu uprel účinky prevodu vlastníctva, čím poprel, že by sa pre tradíciu peňazí nevyžadovala kauza.

⁴⁷ Tak aj BAUER, Karen. *Ersitzung und Bereicherung im klassischen römischen Recht*. Berlin: Duncker & Humblot, 1988, s. 146 a násl. s pozn. č. 10. ISBN 3-428-06493-3. DOI <https://doi.org/10.3790/978-3-428-46493-7>; BEHREND, op. cit., s. 20 a násl., považoval za príslušnú žalobu v D. 12,7,5pr.-1, tak ako aj v iných prípadoch neplatného manželstva, *condictio sine causa* (a nie *condictio ob rem*), pretože „*der Rechtsgrund als Behaltensgrund von Anfang an fehlte*“. S uvedeným nesúhlasíme už z toho dôvodu, že účel odovzdania – *convertere in dotem* – mal v D. 12,7,5pr.-1 nastat' až v budúcnosti. Jednoznačne to vyplýva zo slov „*avunculo nuptura pecuniam in dotem dedit neque nupsit*“. Prípadoch preto zodpovedal typickej *dotis datio ante nuptias*, pre ktorú platilo: „*ob rem datur et re non secuta [...] condicam*“ (pozri vyššie v kap. 3., pozn. č. 36 a násl.). Pretože by manželstvo so strýkom bolo ničotné, dalo sa hneď po odovzdaní konštatovať nesplnenie účelu odovzdania a žena mohla peniaze kondikovať. „*Nulla causa*“ v danom kontexte znamená, že účel odovzdania bol nulový, pretože nemohol byť splnený. Skutočnosť, že justiniánski kompilátori Papiniánov text zaradili do titulu D. 12,7 *De conditione sine causa*, o klasickej povahe kondikcie prirodzene nič nevytvorilo. Klasicita *condictio sine causa* ako samostatného typu kondikcie je právom spochybňovaná. Aj v justiniánskom práve bolo pole jej pôsobnosti skôr úzke, pozri HONSELL, op. cit., s. 66; KASER, Max. Rec. Pflüger, H. H.: *Zur Lehre vom Erwerb des Eigentums nach römischem Recht*. München/Leipzig, 1937. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 1938, č. 58, s. 320. DOI <https://doi.org/10.7767/zgr.1938.58.1.316>

Marcellus prípad otrokyne postavil na roveň odovzdaniu za účelom budúceho zriadenia vena (*dotis datio ante nuptias*) a odovzdávajúcemu *Tu* priznal kondikciu kvôli nesplneniu účelu odovzdania (*condictio ob rem*). Túto kondikciu považoval Marcellus za príslušnú bez toho, aby osobitne zisťoval, či *Tu* peniaze odovzdal v presvedčení, že veno vznikne ihneď odovzdaním, pretože otrokyňa v čase odovzdania už v domnelom manželskom zväzku žila (tomuto variantu nasvedčujú prvé dve vety textu), alebo či sa *Tu* domnieval, že veno vznikne až neskôr, pretože žena ešte len chcela manželstvo uzatvoriť (na daný variant poukazuje možnosť dodatočného vzniku vena podľa tretej vety). Obidva prípady Marcellus zjavne posudzoval ako účelové odovzdanie, pri ktorom nebolo rozhodujúce, či účel (veno) *mal byť dosiahnutý ihneď tradíciou, alebo až neskôr*. A pretože bolo veno v obidvoch prípadoch účelom odovzdania, ktorý mohol byť dosiahnutý *najskôr* prevodom vlastníctva, nechal Marcellus vlastníctvo prejsť⁴⁸ a až dodatočne vyslovil nesplnenie účelu⁴⁹, ktoré odovzdávajúceho *Tu* oprávňovalo k uplatneniu *condictio ob rem*.

Tretím textom, ktorý dokazuje, že odovzdanie za účelom vena aj vtedy viedlo k prevodu vlastníctva, keď veno platne nevzniklo, je D. 12,4,8.

D. 12,4,8 (NERATIUS 2 membranarum): Quod Servius in libro de dotibus scribit, si inter eas personas, quarum altera nondum iustam aetatem habeat, nuptiae factae sint, quod dotis nomine interim datum sit, repeti posse, sic intellegendum est, ut, si divortium intercesserit, priusquam utraque persona iustam aetatem habeat, sit eius pecuniae repetitio, donec autem in eodem habitu matrimonii permanent, non magis id repeti possit, quam quod sponsa sponso dotis nomine dederit, donec maneat inter eos adfinitas: quod enim ex ea causa nondum coito matrimonio datur, cum sic detur tamquam in dotem perventurum, quamdiu pervenire potest, repetitio eius non est.

Neratius sa zaoberal prípadom zriadenia vena v „manželstve“ medzi osobami, z ktorých aspoň jedna ešte nedosiahla vek potrebný na uzatvorenie manželstva. Venó odovzdaním „manželovi“ nevzniklo, pretože manželstvo medzi nedospelými bolo neplatné. Právne účinným sa takéto manželstvo mohlo stať najskôr tým, že nedospelá strana po dosiahnutí dospelosti zotrvala v manželskom spolužití⁵⁰. Napriek neexistencii manželstva ani Servius, ani Neratius nepochybovali o tom, že tradícia⁵¹ vlastníctvo k dotálnej

⁴⁸ Podobne došlo k prevodu vlastníctva aj v Imp. Antoninus C. 5,18,3.

⁴⁹ Eventuálny úmysel odovzdávajúceho, aby veno vzniklo až neskôr, uzatvorením manželstva (*ut quandoque secutis nuptiis dos esset*), zohrával rolu iba vo vzťahu k otázke, či peniaze môžu nadobudnúť dotálny charakter, ak by manželstvo dodatočne, po manumisii otrokyne, predsa len platne vzniklo. Dodatočne mohlo manželstvo vzniknúť aj tým, že by otrokyňa po svojej manumisii zotrvala vo vzťahu s daným mužom, čím by bolo uzatvorenie manželstva neformálne potvrdené; k tomu pozri aj nižšie v pozn. č. 50.

⁵⁰ Tým bolo uzatvorenie manželstva neformálne potvrdené; k tomu vo vzťahu k Pomp. D. 23,2,4: „*Minorem annis duodecim nuptam tunc legitimam uxorem fore, cum apud virum explesset duodecim annos.*“: MÜLLER, Markus. *Die Bestätigung nichtiger Rechtsgeschäfte nach § 141 BGB*. Berlin: Duncker & Humblot, 1989, s. 176. ISBN 3428064666.

⁵¹ Tradícia ako scudzovací úkon je pravdepodobná preto, lebo v druhej časti textu sa ako predmet odovzdania uvádzajú peniaze (v prvej časti je uvedené iba neurčité „*quod*“).

veci na domnelého manžela previedla. Tradícii totiž právny dôvod na prevod vlastníctva nechýbal, bolo ním odovzdanie za účelom vena. Názory Neratia a Servia sa rozchádzali iba v otázke, kedy je opodstatnené uplatnenie kondikcie kvôli nesplneniu účelu odovzdania. Podľa Servia mohol zriaďovateľ vena kvôli nesplneniu účelu kondikovať⁵² ihneď, pretože veno prevodom vlastníctva na domnelého manžela nevzniklo. Podľa Neratia prichádzala kondikcia do úvahy až vtedy, keď sa už nedalo očakávať, že platné manželstvo neskôr skutočne vznikne. Kým ešte trvalo spolužitie medzi nedospelými, kým sa teda – podobne ako pri zasnúbení - dalo očakávať, že právne platné manželstvo neskôr vznikne, bola *condictio ob rem* podľa Neratia vylúčená, pretože účel odovzdania v budúcnosti ešte vždy mohol nastať. Tým Neratius neplatné zriadenie vena medzi nedospelými v plnom rozsahu pripodobnil odovzdaniu za účelom budúceho vena (*dotis datio ante nuptias*).

Záver

S výnimkou kúpnej zmluvy nebola *iusta causa traditionis* v klasickom rímskom práve zmluvou, či obligačným vzťahom, ktorý by existoval oddelene od scudzovacieho úkonu (tradície), a ktorý by zaväzoval k prevodu vlastníckeho práva. Uvedené platilo aj pre zriadenie vena formou *dotis datio*. Venó (*dos*) bolo účelom prevodu vlastníctva, ktorý ako *kauzálny element dotváral scudzovací úkon*. Nešlo o dva samostatné právne úkony: obligačný (veno) a vecnoprávny (*traditio*), ale o jeden kauzálny vecnoprávny úkon: odovzdanie za účelom vena (*traditio dotis causa*). Z kauzálneho elementu, ktorý v klasickom rímskom práve tvoril neoddeliteľnú súčasť scudzovacieho úkonu, urobila až neskoršia právna veda záväzkovoprávny vzťah existujúci samostatne už v okamihu prevodu vlastníctva⁵³.

⁵² Tak správne BEHREND, op. cit., s. 19 s pozn. č. 8, s odkazom na HEUMANN, Hermann a Emil SECKEL. *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*. 11. vyd. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1971, ktorí s.v. *repetere*, na prvom mieste uvádzajú význam: „požadovať naspäť, predovšetkým s kondikciou“. Výslovne priznáva kondikciu pri *dotis datio* v manželstve medzi deťmi Hermogenián v D. 23,3,74; podobne Ulp. D. 42,5,17,1. K prevodu vlastníctva by naopak nedošlo, keby manžel vedome prijal veno od svojej „manželky“, o ktorej vedel, že ešte nedosiahla vek potrebný na uzatvorenie manželstva. Dôvodom neúčinnosti prevodu bol v takom prípade zlý úmysel „manžela“: Ulp. D. 5,3,13,1: „... *item pro dote titulus recipit pro possessore possessionem, ut puta si a minore duodecim annis nupta mihi quasi dote sciens accepi*.“; K textu HAUSMANINGER, Herbert. *Die bona fides des Ersitzungsbesitzers im klassischen römischen Recht*. Wien/München: Verlag Herold, 1964, s. 49: *Possessio pro possessore* „tu zahŕňa prípady zlomyseľného, o žiadny platný právny úkon sa neopierajúceho nadobudnutia držby“.

⁵³ Kauzálny element konštruovaný ako osobitný, mimo scudzovacieho úkonu existujúci obligačný právny úkon, potrebuje predovšetkým teória, ktorá sa – podobne ako nemecká pandektistika - vyberie cestou vytvorenia abstraktného scudzovacieho úkonu. Scudzovací úkon, ktorý vznikne už na základe konsenzu strán o tom, že vlastníctvo má prejsť (dinglicher Vertrag), je totiž mysliteľný iba vtedy, keď je kauzálna dohoda, ktorá bola takýmto spôsobom vyčlenená zo scudzovacieho úkonu, ponímaná ako samostatný právny úkon. JAHR, op. cit., s. 154. K vývoju princípu abstraktnosti scudzovacieho úkonu a princípu oddelenia obligačného a vecnoprávneho úkonu (Trennungsprinzip) podrobne BREMKAMP, op. cit., s. 218 a násl.

Pretože veno nebolo záväzkovoprávnym úkonom, ktorý by tradícií predchádzal, bola tradícia za účelom vena (*traditio dotis causa*) účinná aj vtedy, keď veno v dôsledku určitej manželskej prekážky vzniknúť nemohlo. Rímska *traditio ex iusta causa* bola vnútorne kauzálnym, ale navonok abstraktným právnym úkonom⁵⁴: Vyžadovala dohodu strán o účele, kvôli ktorému sa vlastníctvo prevádzalo (vnútorná kauzalita)⁵⁵, ale jej účinnosť nebola závislá od dosiahnutia tohto účelu (vonkajšia abstraktnosť). Príjemca (snúbenec/manžel) preto nadobudol vlastníctvo k dotálnej veci napriek tomu, že veno platne nevzniklo. Následné konštatovanie neplatnosti vena vyvolalo následky až na poli bezdôvodného obohatenia: Zriaďovateľ vena mohol požadovať vrátenie odovzdanej veci prostredníctvom obliagačne pôsobiacej kondikcie kvôli nesplneniu účelu (*condictio ob rem*). Hoci veno nevzniklo, nebola *traditio dotis causa* plnením bez právneho dôvodu (*sine causa*). Bola plnením, pri ktorom právny dôvod na prevod vlastníctva (*causa dandi*) existoval (tento bol daný vždy, keď sa strany dohodli na tom, že vlastníctvo má za určitým účelom prejsť)⁵⁶, príjemca ale v dôsledku nesplnenia účelu nemal právny dôvod na ponechanie si nadobudnutého (*causa retinendi*). Absencia právneho dôvodu (*sine causa*) v rímskoprávnom ponímaní neznamenala absenciu právneho dôvodu na prevod vlastníctva, ale dôvodu na ponechanie si nadobudnutého (*causa retinendi*)⁵⁷.

⁵⁴ Tak výstižne JAHR, op. cit., s. 162 a násl. K vonkajšej a vnútornej kauzalite a abstraktnosti právnych úkonov pozri aj BREMKAMP, op. cit., s. 262.

⁵⁵ Opak, t.j., že tradícia prevádzala vlastníctvo aj vtedy, keď každá zo strán myslela na iný účel, zatiaľ nebol preukázaný. Za súčasného stavu považujeme za rozhodujúci doklad Ulp. D. 12,1,18pr.: V prípade, keď strany mysleli na odlišné účely odovzdania (odovzdávajúci na darovanie, príjemca na pôžičku), Ulpián prevod vlastníctva poprel. V D. 41,1,36 obsiahnutý protichodný názor Juliána v klasickej práve pravdepodobne nenašiel všeobecné uznanie. V tomto ohľade korešponduje tu obhajovaná téza vnútornej kauzality tradície s názorom tých autorov, ktorí sú zástancami takzvanej kauzálnej vecnej dohody o prevode vlastníctva (kausale dingliche Einigung über den Eigentumsübergang); pozri HAZEWINDEL-SURINGA, Derkje. *Mancipatio en traditio*. Aalphen aan den Rijn: N. Samson, 1931 (mne nedostupné), so SCHULZ, op. cit., s. 544: „Die Tradition ist insofern nicht abstrakt, als der Zweck der Übereignung zum Ausdruck kommen und die Parteien über ihn einig sein müssen: venditionis, donationis, fiducia causa usw. Ein gültiges obligatorisches Grundgeschäft ist dagegen nicht erforderlich.“; K ďalším zástancom kauzálnej vecnej dohody pozri u LABORENZ, op. cit., s. 21 a násl., ktorý tiež dospel k rovnakému záveru (s. 228, 178, 233). Vnútorná kauzalita prirodzene nevyučovala, že tradícia v ojedinelých prípadoch vlastníctvo previedla, hoci konsenz o účele odovzdania v skutočnosti chýbal. Tak napríklad pri vedomom splnení nedlhu. Ak niekto vedome splnil nedlh, tak príjemca nadobudol tradíciou vlastníctvo, hoci, ak odovzdávajúci vedel, že dlh neexistuje, zjavne chýbal konsenzus o tom, že sa plní za účelom splnenia dlhu. Ak by aj príjemca vedel, že dlh neexistuje, prevod vlastníctva by stroskotal na krádeži analogickým konaní príjemcu; Ulp. D. 47,2,43pr.

⁵⁶ Kúpna zmluva nie je predmetom nášho príspevku. K otázke, či tradícia predmetu kúpy (*traditio venditionis causa*) vyžadovala na prevod vlastníctva platnú kúpnu zmluvu, alebo stačila dohoda strán o tom, že sa odovzdanie uskutočňuje za účelom predaja, pozri SCHULZ, op. cit., s. 546 a násl., ktorý sa priklonil k HAZEWINDEL-SURINGA, op. cit., keď dospel k záveru (s. 548), že „die klassische traditio venditionis causa einen gültigen obligatorischen Kauf zur Wirksamkeit nicht voraussetzte. Es genügte die kausale dingliche Einigung.“

⁵⁷ SCHWARZ, op. cit., s. 229 a násl.

Skutočnosť, že *traditio dotis causa* prevádzala vlastníctvo napriek neplatnosti vena, plne zapadala do rímskeho systému účelových odovzdaní, ktorý bol omnoho širší než sa obvykle zvykne pripustiť. Charakter účelového odovzdania mala aj *traditio causa solvendi*⁵⁸: Ak niekto odovzdal peniaze za účelom splnenia dlhu, tak vlastníctvo na domnelého veriteľa prešlo aj vtedy, keď účel splnenia nemohol nastať, pretože žiadny dlh neexistoval (*indebitum solutum*). Príkladom ďalšieho z množstva účelových odovzdaní je *datio propter condicionem*: Ak niekto odovzdal vec za účelom splnenia testamentárnej podmienky, tak vlastníctvo prešlo aj vtedy, keď bol testament neplatný a podmienka teda neexistentná⁵⁹. Odovzdávajúci vlastníctvo stratil a vrátenie odovzdaného mohol požadovať len obligačne pôsobiacou žalobou z bezdôvodného obohatenia (kondikciou).

Mohlo by sa zdať, že toto uprednostňovanie prevodu vlastníctva⁶⁰ pozíciu odovzdávajúceho spravidla zhoršilo. Nie je to však celkom pravda. Kondikcia, ktorou mohol tradent po prevode vlastníctva požadovať vrátenie odovz danej veci, mala totiž oproti reivindikačnej žalobe dve výhody. Oslobodila žalobcu (odovzdávajúceho) od povinnosti dokázať vlastníctvo k veci, čo bolo zložité predovšetkým v prípadoch, v ktorých vlastníč nadobudnutie opieral o derivatívny spôsob (*probatio diabolica*). Po ďalšie odpadla pri kondikcii potreba identifikovať odovzdaný predmet, čím sa žalobcovi uľahčila situácia najmä ak boli predmetom tradície zastupiteľné veci. Na druhej strane sa však mohli vyskytnúť situácie, v ktorých bolo postavenie tradenta, odkázaného na obligačne pôsobiacu kondikciu, skutočne horšie, a síce, ak bol príjemca v konkurze, a tiež vtedy, keď príjemca vec medzičasom previedol na tretieho.

⁵⁸ To, že príslušnou kondikciou v prípade splnenia nedlhu bola *condictio indebiti*, nič nemení na skutočnosti, že aj *traditio causa solvendi* bola účelovým odovzdaním. Klasická kondikcia bola napriek svojmu mnohostrannému uplatneniu jednotnou žalobou, iba jej označenie sa odlišovalo v závislosti od jednotlivých skutkových podstatí bezdôvodného obohatenia (k tomu KASER, 1971, op. cit., s. 594 a násl.; ERNST, Wolfgang. Die datio ob rem als Austauschgeschäft – Ein Beitrag zu einseitig geregelten Geschäftsvorgängen im Verkehrsrecht. In: ERNST, Wolfgang a Eva JAKAB. *Usus antiquus juris romani. Antikes Recht in lebenspraktischer Anwendung*. Berlin/Heidelberg: Springer 2005, s. 37. ISBN 3-540-24463-8. DOI https://doi.org/10.1007/3-540-28446-X_3); Vzťah medzi *condictio ob rem* a *condictio indebiti* výstižne vyjadril HONSELL, op. cit., s. 70: „Tak ako *condictio indebiti*, predpokladala aj *condictio ob rem* nesplnenie účelu odovzdania. *Condictio ob rem* dopĺňala *condictio indebiti*, pretože sa vzťahovala na prípady, v ktorých sa neplnilo za účelom splnenia dlhu.“

⁵⁹ Proc. 12,6,53 (v druhom, *alius* – variante); Herm. D. 12,4,2; Paul. D. 12,6,65,3.

⁶⁰ Ktoré Gaius (D. 41,1,9,3) vyjadril slovami: „Nič tak nezodpovedá prirodzenej spravodlivosti ako to, že sa potvrdí vôľa vlastníka, ktorý chce previesť svoju vec na iného.“

Limity důkazního použití zpravodajských informací*

Limits on the Use of Intelligence Information as Evidence

Ladislav Pokorný**

Abstrakt

Článek se zabývá možnostmi důkazního použití zpravodajských informací a jeho limity. Má za cíl upozornit na existující limity důkazního použití zpravodajských informací v trestním řízení z pohledu zpravodajských služeb, tedy na limity vyplývající ze specifického charakteru jejich postavení a činnosti, především na požadavek utajení a zachování pravidel spolupráce zpravodajských služeb.

Klíčová slova

Zpravodajské služby; trestní řízení; důkaz; utajení; pravidlo třetí strany.

Abstract

The article deals with the possibilities of use of intelligence information as evidence and its limits in criminal proceeding. The aim is to draw attention to the existing limits on the use of intelligence information as evidence from the perspective of intelligence services, exactly the limits arising from the specific nature of their position and activities, especially the secrecy and the rules of intelligence cooperation.

Keywords

Intelligence Services; Criminal Proceeding; Evidence; Secrecy; Third Party Rule.

Úvodem

V souvislosti se závažnými formami trestné činnosti a hledáním adekvátních a účinných nástrojů ke kontrole této kategorie trestné činnosti se dlouhodobě vede diskuze o možnosti důkazního použití informací pocházejících ze zpravodajských služeb, resp. o podmínkách tohoto použití. V různých zemích se řešení této otázky liší, včetně argumentace,

---

* Tento článek vznikl za podpory projektu „Centrum excellence pro kyberkriminalitu, kyberbezpečnost a ochranu kritických informačních infrastruktur“ reg. č. CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000822 financovaného z EFRR.

This article was supported by ERDF "CyberSecurity, CyberCrime and Critical Information Infrastructures Center of Excellence" (No. CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000822).

** Doc. JUDr. Ladislav Pokorný, Ph.D., Ústav práva a technologií, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Institute of Law and Technology, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: 23588@mail.muni.cz / ORCID: 0000-0002-5740-8053

o kterou se dané řešení opírá.¹ Odpověď na danou otázku a její možné řešení vychází z právní úpravy dokazování v trestním řízení, tedy z norem trestního práva procesního. Při řešení případné důkazní použitelnosti zpravodajských informací ovšem musí být zároveň nezbytně vzata v úvahu i oblast právní regulace postavení a činnosti zpravodajských služeb. Je přitom nutno zdůraznit, že otázka důkazního použití zpravodajských informací má relevanci pouze v případech zpravodajských služeb s vnitřní působností, a navíc pouze těch, které jsou vymezeny jako služby informačního typu, tedy nemají postavení orgánů činných v trestním řízení,² a nedisponují represivními výkonnými pravomocemi. Působnost zpravodajských služeb je s ohledem na povahu jejich úkolů řadí do oblasti *národní bezpečnosti*, právní úprava jejich činnosti je tedy svěřena do výlučné působnosti jednotlivých států, a liší se tedy reálně a významně stát od státu. Z pohledu řešení otázky je podstatný závěr, zda zpravodajské služby mají, či nemají postavení orgánů typu *law enforcement agency* (LEA), tedy orgánů vymáhajících právo. Pod tímto pojmem členské státy Evropské unie chápou především státní policii, četnictvo, celní orgány, prokuraturu

¹ Viz například COSTER van VOORHOUT, Jill E. B. Intelligence as legal *evidence*. Comparative criminal research into the viability of the proposed Dutch scheme of shielded intelligence witnesses in England and Wales, and legislative compliance with Article 6 (3) (d) ECHR. *Utrecht Law Review* [online]. 2006, roč. 2, č. 2, s. 119–144. [cit. 2. 6. 2021]. DOI: <http://doi.org/10.18352/ulr.29>

VERVAELE, John A. E. Terrorism and information sharing between the intelligence and law enforcement communities in the US and the Netherlands: emergency criminal law? *Revue internationale de droit pénal* [online]. 2005, roč. 76, č. 3–4, s. 409–443 [cit. 2. 6. 2021]. DOI: <http://doi.org/10.3917/ridp.763.0409>. Dostupné z: <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2005-3-page-409.htm>

ARSLAN, Çetin. Intelligence In Criminal Procedure Law. *Ankara Bar Review* [online]. 2013, č. 2, s. 51–64 [cit. 2. 6. 2021]. Dostupné z: <http://www.ankarabaru.org.tr/siteiler/AnkaraBarReview/tekma-kale/2013-2/3.pdf>

JIMENO-BULNES, Mar. The use of intelligence information in criminal procedure: A challenge to defence rights in the European and the Spanish panorama. *New Journal of European Criminal Law* [online]. 21. 6. 2017 [cit. 2. 6. 2021]. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3206822

ČENTĚŠ, Jozef. Spravodajské odpočúvanie ako dôkaz v trestnom konaní. In: KALVODOVÁ, Věra, Milana HRUŠÁKOVÁ a kol. *Dokazování v trestním řízení – právní, kriminologické a kriminalistické aspekty*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015, 503 s., Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia, sv. 539. ISBN 978-80-210-8072-0. Dostupné z: https://science.law.muni.cz/knihy/monografie/Kalvodova_Dokazovani.pdf [cit. 2. 6. 2021].

Hodna zaznamenání je např. britská legislativní snaha „Counter state threat Bill“ – Legislation to Counter State Threats (Hostile State Activity). *State Threats Consultation* [online]. [cit. 2. 6. 2021]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/986013/Consultation_Document_-_Legislation_to_Counter_State_Threats.pdf

² Takových je ve světě celá řada (např. FBI (USA), FSB (RF), APW (Polsko) aj.). V ČR byl tento model i z důvodu historické zkušenosti jednoznačně a zásadně odmítnut. K tomu je třeba poznamenat, že Parlamentní shromáždění Rady Evropy přijalo v roce 1999 Doporučení č. 1402 (1999) týkající se kontroly vnitřních bezpečnostních služeb v členských státech Rady Evropy, v němž mj. doporučuje zpravodajským službám neposkytovat jim oprávnění vykonávat úkoly v oblasti prosazování práva: „*Vnitřní bezpečnostní služby by neměly být oprávněny vykonávat úkoly v oblasti prosazování práva, jako je vyšetřování trestných činů, zadržování nebo zadržování. Vzhledem k vysokému riziku zneužití těchto pravomocí a s cílem zabránit zdvojení tradičních policejních činností by tyto pravomoci měly být výlučně svěřeny jiným orgánům činným v trestním řízení.*“ Dostupné z: <https://pace.coe.int/pdf/2730a8ccf326559117e462657b1798794b58e5554d4a-72fc060911476c9a60b9/recommendation%201402.pdf> [cit. 2. 6. 2021].

či státní zastupitelství a uniformované i neuniformované bezpečnostní složky, nikoli však zpravodajské služby.³ Zpravodajské služby jsou sice uváděny například jako jedna z „operativních“ služeb odpovědných za boj proti terorismu, jejich podíl na zajišťování bezpečnosti Evropské unie však nespadá do oblasti přímých výkonných opatření. Zpravodajské služby nejsou materiálně zakotveny v závazných předpisech evropského práva, jejich činnost není regulována evropským právem a nespadají pod pojem *law enforcement agency*; pro zpravodajské služby členských států není v evropském právu také přímo zakotvena povinnost vzájemné spolupráce.⁴

Podstatné pro způsob řešení otázky důkazního použití zpravodajských informací jsou specifické principy jejich činnosti, které vyplývají ze specifických úkolů, které jsou zpravodajským službám jako orgánům státu svěřeny zákonem, a také z povahy jejich činnosti a z principů, jimiž je tato ovládána.⁵ Tyto mohou významně ovlivnit rozsah důkazního použití zpravodajských informací a v některých aspektech je i nepřekročitelně limitovat. Také v ČR probíhá na toto téma diskuse, která již dospěla do rozhodující fáze legislativního procesu poté, co byl vládou předložen návrh novely trestního řádu ve věci možného přiznání důkazní hodnoty záznamu pořízeného použitím zpravodajské techniky podle příslušných zákonů upravujících činnost zpravodajských služeb, tedy zákona č. 154/1994 Sb., o Bezpečnostní informační službě (dále jen „zákon o BIS“) a zákona č. 289/2005 Sb., o Vojenském zpravodajství (dále jen „zákon o VZ“).⁶ Je zjevné, že téma je velmi senzitivní a již samotný návrh byl po jeho zveřejnění předmětem poměrně vyhrčené diskuse. Otázka důkazní použitelnosti je diskutována primárně z pohledu trestněprocesní úpravy, a z pohledu, k tomuto tématu jediného existujícího, nálezu Ústavního soudu ČR.⁷ Méně již jsou diskutovány předpoklady možného důkazního použití z pohledu právní úpravy zpravodajských služeb. Tyto přitom mohou případně důkazní použití zpravodajských informací rozhodujícím způsobem limitovat. V zahraničí jsou naopak primárně diskutovány a akcentovány právě tyto „zpravodajské“ limity – především ochrana utajovaných informací, zpravodajských zdrojů, identity zpravodajských důstojníků, zachovávání pravidel spolupráce zpravodajských služeb apod., tedy otázky řešící obavu z ohrožení efektivního naplňování mandátu zpravodajských služeb a tím i ochrany národní bezpečnosti. Tento článek je věnován především těmto aspektům.

³ Srovnej PIKNA, Bohumil. *Vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek v evropském právu (oblast policejní a justiční spolupráce)*. Praha: Linde, 2003, 439 s., s. 171–172. ISBN 978-80-7201-449-8.

⁴ Viz PIKNA, Bohumil. *Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva (přířizmatem Lisabonské smlouvy)*. Praha: Linde, 2010, 346 s., s. 167–168. ISBN 978-80-7201-114-8.

⁵ K tomu podrobněji např. POKORNÝ, Ladislav. *Zpravodajské služby*. In: MICHÁLEK, Luděk, Ladislav POKORNÝ, Jozef ŠTIERANKA, Michal a Adrián MARKO. *Zpravodajské služby a zpravodajská činnost*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, 440 s., s. 41 a násl. ISBN 978-80-7598-725-9.

⁶ Viz návrh zákona, kterým se mění zák. č. 273/2008 Sb., o Policii ČR, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=642&CT1=0> [cit. 2. 6. 2021].

⁷ Viz Nález ÚS ČR ze dne 29. 2. 2008, sp. zn. I. ÚS 3038/07.

Předmětem a výsledným produktem činnosti zpravodajských služeb informačního typu, jakými jsou zpravodajské služby České republiky, jsou informace. Posláním těchto služeb je poskytovat informace, které „zabezpečily“⁸ v oboru své působnosti, oprávněným adresátům, kteří je pak podle svého postavení a oboru své působnosti mohou využívat ke kvalitnímu a kvalifikovanému naplňování svých úkolů. Způsob nastavení a určení možného způsobu kvalifikovaného využití zpravodajských informací je za situace, kdy zpravodajské služby samy nejsou v postavení, v němž by mohly uplatnit získané informace ve vlastní rozhodovací činnosti, zásadní otázkou určující míru efektivitu využití výsledků jejich práce.

Základem právního vymezení poskytování informací zpravodajskými službami ČR je ustanovení § 8 zákona č. 153/1994 Sb., o zpravodajských službách ČR (dále jen „zákon o ZS ČR“), které má zásadní význam pro posouzení použitelnosti zpravodajských informací. Toto ustanovení vyjadřuje a vymezuje samotný účel existence zpravodajských služeb, tedy předávání zpráv a informací, a zároveň i okruh jejich oprávněných adresátů.⁹ Stanoví zpravodajským službám povinnost podávat prezidentu republiky a vládě zprávy o své činnosti (§ 8 odst. 1), v případech zjištění, která nesou odkladu, předávat bezprostředně informace prezidentu republiky, předsedovi vlády a příslušným členům vlády (§ 8 odst. 2), a státním a policejním orgánům předávat informace o zjištěních, která náleží do oboru jejich působnosti (§ 8 odst. 3). Z této povinnosti jako výjimku umožňuje zpravodajským službám tyto informace neposkytnout (viz § 8 odst. 3 in fine), jestliže by poskytnutí ohrozilo důležitý zájem sledovaný příslušnou zpravodajskou službou (tzv. výhrada důležitého zájmu).¹⁰ Tato výhrada se vztahuje pouze na případy předávání informací o zjištěních státním a policejním orgánům podle odst. 3. Neposkytnutí informace ovšem může plynout i z povinnosti uložené zpravodajské službě zvláštním zákonem (např. § 7 odst. 2 či § 15 odst. 3 zákona o BIS), resp. z faktických, obyčejových, pravidel mezinárodní zpravodajské spolupráce.

Zpravodajskými informacemi lze obecně v nejširším možném významu chápat všechny informace pocházející ze zpravodajských služeb. Pro účely zvažovaného důkazního použití v trestním řízení je však toto vymezení nutno zúžit pouze na informace, které byly pořízeny použitím zpravodajské techniky, resp. v užším smyslu odposlechu, o jejichž použití rozhodoval Ústavní soud ČR (ÚS ČR) v již zmíněném nálezu z roku 2008, jímž označil záznam odposlechu získaného podle zpravodajských zákonů za důkazně nepoužitelný. V případě ostatních informací pocházejících ze zpravodajských služeb platí obecná pravidla a zásady dokazování.

⁸ Viz § 2 zákona č. 153/1994 Sb., o zpravodajských službách České republiky.

⁹ Blíže viz CHROBÁK, Jiří. In: POKORNÝ, Ladislav, Jiří CHROBÁK a Martin FLIEGEL. *Zákon o zpravodajských službách České republiky, Zákon o Bezpečnostní informační službě. Zákon o Vojenském zpravodajství. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018, 204 s., s. 18. ISBN 978-80-7552-378-5.

¹⁰ Obdobným ustanovením je např. ust. § 78 odst. 2 zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, pokud jde o nakládání s informacemi Policie ČR.

V souvislosti s potřebou účinné reakce na materiálně existující hrozby se tedy diskutuje otázka, zda setrvávat na stanovisku o nemožnosti důkazního použití takových prostředků, které jsou legálně a legitimně získány a provedeny, avšak v podmínkách České republiky dosud akceptovány jako důkaz v trestním řízení nejsou. Je neúprosným faktem, že se orgány činné v trestním řízení musejí vypořádávat s novými podobami kriminality, s prudkým rozvojem technologií, a zároveň přitom používat trestněprocesní instituty vytvořené v minulém tisíciletí. V tomto smyslu se vyslovil i Ústavní soud ČR v jednom ze svých nedávných nálezů,¹¹ v němž k tomuto tématu konstatuje, že: „*Stát má pro naplnění veřejného zájmu na zajištění bezpečnosti obyvatel a majetkových hodnot za úkol trestnou činnost odhalovat, objasňovat a předcházet jí; aby mohl tento úkol plnit efektivně, nesmí za pachatele ve svých vyšetřovacích metodách „pokulbávat“, a musí mít k dispozici odpovídající technické prostředky.*“

Závěry v tomto směru již byly zahrnuty do některých koncepčních vládních materiálů, zejména do tzv. „Auditu národní bezpečnosti“.¹² Ten z oblastí, v nichž spatřuje největší hrozby pro Českou republiku, doporučuje využití zpravodajských informací jako důkazu v trestním řízení konkrétně pro oblasti terorismu, organizovaného zločinu a působení cizí moci. Tato doporučení vyústila ve zmíněný návrh legislativní úpravy, která by nevyklučovala důkazní použití zpravodajských informací, a nastavila shodnou úroveň ochrany práv a svobod jednotlivců při použití zpravodajského odposlechu a odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu podle trestního řádu a zároveň také respektovala zvláštní požadavky kladené na činnost zpravodajských služeb. Argumenty pro případné důkazní využití informací pořízených zpravodajskými službami lze nalézt i v oblasti trestněprávní doktríny. Problematice použití speciálních vyšetřovacích prostředků z hlediska ochrany lidských práv se např. zabýval 18. mezinárodní kongres AIDP (*Association internationale de droit pénal*) v září 2009, na němž se názorově střetly dvě skupiny. Odpůrci argumentovali tím, že proaktivní přístupy vedou obvykle k nepřiměřeným zásahům do lidských práv a k předimenzování bezpečnostních složek a jejich aktivit. Těsně však převážily hlasy zastánců proaktivního přístupu k organizovanému zločinu a terorismu,¹³ i když bylo konstatováno, že tzv. proaktivní vyšetřování je třeba považovat spíše za mimořádný postup. Platí přitom

¹¹ Nález ÚS ČR ze dne 14. 5. 2019, sp. zn. Pl. ÚS 45/17, bod 127.

¹² Viz Audit národní bezpečnosti. *Ministerstvo vnitra ČR* [online]. Schválený usnesením vlády č. 1125 dne 14. 12. 2016 [cit. 2. 6. 2021] Dostupné z: <https://icv.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Audit-narodni-bezpecnosti-20161201.pdf>. Audit národní bezpečnosti, na jehož zpracování se podíleli přední experti, včetně zahraničních, měl za cíl ověřit schopnost státu identifikovat konkrétní bezpečnostní hrozbu a přijmout vůči ní preventivní opatření a schopnost reagovat na nastalou krizi, mj. odpovědět na otázku, zda je dostatečná stávající legislativa. Jako cíl si stanovil zjistit, jak je stát připraven čelit bezpečnostním hrozbám ve vytipovaných nejzávažnějších oblastech a jaká je jeho odolnost při přímé konfrontaci s nebezpečím. Posuzoval, zda je dobře nastavena legislativa a jak pružně je bezpečnostní systém schopný reagovat. Na závěr každé kapitoly pak vznesl doporučení, mj. právě legislativní návrhy od obecných až po velmi konkrétní návrhy dílčích změn.

¹³ Viz KARABEC, Zdeněk. *Použití agenta v „předpolí zločinu“*. In: VANDUCHOVÁ, Marie, Jaromír HOŘÁK a kol. *Na křižovatkách práva*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, 568 s., s. 171. ISBN 978-80-7400-388-2.

přirozeně, že žádné obvinění nesmí být založeno na nezákonném použití zvláštních operativních prostředků a zapojování zpravodajských služeb, elektronické sledování, odposlechy a podobné postupy, které porušují právo na soukromí a zasahují do dalších lidských a občanských práv, by měly být vždy pod kontrolou justičních orgánů.¹⁴

V této souvislosti je třeba připomenout, že použití zpravodajských informací jako důkazu za současné právní úpravy ovšem obecně není vyloučeno, zpravodajské informace jsou už nyní pro důkazní použití (mimo trestní řízení) přípustné. Výslovně se s použitím zpravodajských informací počítá v zákoně č. 38/1994 Sb., o zahraničním obchodu s vojenským materiálem,¹⁵ v zákoně o civilním letectví,¹⁶ a nepřímě také v zákoně č. 594/2004 Sb., jímž se provádí režim ES pro kontrolu vývozu, přepravy, zprostředkování a tranzitu zboží dvojího užití.¹⁷ V zákoně o zahraničním obchodu s vojenským materiálem a zákoně o civilním letectví se na možnost poskytování informací ze strany zpravodajských služeb reaguje zvláštními ustanoveními o ochraně informací poskytovaných těmito službami (§ 30a zák. o zahraničním obchodu s vojenským materiálem a § 85 l zák. o civilním letectví). Obdobně dále také: v zákoně č. 325/1999 Sb., o azylu (§ 87 odst. 1, 2), zákoně č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR (§ 169 m odst. 3) a zákoně č. 186/2013 Sb., o státním občanství.¹⁸ V řízení podle těchto zákonů mají zpravodajské informace různá označení – „informace“, „vyjádření“, „stanovisko“,¹⁹ s různě odstupňovanou formou a relevancí. Za účelem jejich ochrany mohou být tyto (utajované) informace ukládány *zcela mimo spis* (§ 22 odst. 3 zákona č. 186/2013 Sb., o státním občanství, § 87 odst. 1 zákona č. 325/1999 Sb., o azylu, § 169 m odst. 1 zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR) či *v oddělené části spisu* (§ 85 l odst. 2 zákona č. 49/1997 Sb., o civilním letectví, § 30a odst. 3 zákona č. 38/1994 Sb., o zahraničním obchodu s vojenským materiálem).

1 Zpravodajské informace v trestním řízení

Odlíšně je vnímáno a posuzováno použití zpravodajských informací v trestním řízení. V tomto bodě existuje v ČR specifický stav. Jednak existuje významná vůle, vycházející zejména z doporučení obsažených v závěrech zmíněného Auditů národní bezpečnosti, novelizovat trestní řád tak, aby důkazní použití informací pořízených zpravodajskými službami použitím zpravodajské techniky povolené soudem nebylo z důkazního použití

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Zákon č. 38/1994 Sb., o zahraničním obchodu s vojenským materiálem (§ 30a).

¹⁶ Zákon č. 49/1997 Sb., o civilním letectví (§ 85 l).

¹⁷ Zákon č. 594/2004 Sb., jímž se provádí režim ES pro kontrolu vývozu, přepravy, zprostředkování a tranzitu zboží dvojího užití (§ 20).

¹⁸ Zákon č. 186/2013 Sb., o státním občanství (§ 22 odst. 3).

¹⁹ „Zjištění a informace“ tajných služeb například zmínil NSS v rozsudku ze dne 4. 3. 2009, sp. zn. Pst 1/2008-66, ve věci návrhu na rozpuštění Dělnické strany a v souvislosti s nimi konstatoval odpovědnost vlády předložit konkrétní „důkazy“ prokazující její tvrzení.

a priori vyloučeno, jednak existuje již zmíněný náleží ÚS ČR, podle kterého je důkazní použití záznamu odposlechu pořízeného zpravodajskou službou nepřipustné (a má charakter pouze operativní informace).²⁰ Ve světě se přitom vesměs otázka důkazní použitelnosti řeší podle standardních pravidel trestního řízení, konkrétně zásad dokazování, jejichž aplikace se váže k zákonnému soudci, který rozhoduje konkrétní věc.²¹ Předmětem diskusí a řešení je ovšem spíše otázka ochrany zpravodajských informací, které jsou zpravidla klasifikované, tedy utajované podle zvláštních předpisů a chráněné před neoprávněným přístupem k nim.

Návrh novely trestního řádu schválila vláda ČR (s úpravami podle připomínek obsažených ve stanovisku předsedkyně Legislativní rady vlády a podle připomínek vlády) Usnesením č. 767 ze dne 4. 11. 2019 v tomto znění:

V § 89 se za odstavec 2 vkládají nové odstavce 3 a 4, které znějí:

„(3) Informace získaná zpravodajskými službami podle zákonů upravujících jejich činnost na základě použití zpravodajské techniky spočívající ve vyhledávání, otevírání, zkoumání nebo vyhodnocování dopravovaných záznamů, v odposlouchávání nebo zaznamenávání telekomunikačního, radiokomunikačního a jiného obdobného provozu, ve jištění údajů o telekomunikačním, radiokomunikačním a jiném obdobném provozu nebo v pořizování obrazových, zvukových nebo jiných záznamů může sloužit jako důkaz, jen pokud

a) je vedeno trestní řízení pro

- 1. zvlášť závažný zločin uvedený v hlavě IX nebo hlavě XIII zvláštní části trestního zákoníku,*
- 2. zvlášť závažný zločin, jehož známkou skutkové podstaty je úmysl umožnit nebo usnadnit spáchání teroristického trestného činu, trestného činu účasti na teroristické skupině (§ 312a trestního zákoníku), financování terorismu (§ 312d trestního zákoníku), podpory a propagace terorismu podle § 312e odst. 3 trestního zákoníku nebo vybrožování teroristickým trestným činem (§ 312f trestního zákoníku), nebo*
- 3. trestný čin vyzvědačství (§ 316 trestního zákoníku) a b) jde o informaci, jejíž získání jiným způsobem by bylo neúčinné nebo podstatně ztíženo.*

(4) S informací uvedenou v odstavci 3 nakládá orgán činný v trestním řízení od okamžiku předání podle její povahy obdobně jako s informací získanou podle ustanovení tohoto zákona o zadržení a otevření záznamů, jejichž záměně a sledování, odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu, ve jištění údajů o telekomunikačním provozu nebo sledování osob a věci.“²²

²⁰ Viz Nález ÚS ČR ze dne 29. 2. 2008, sp. zn. I. ÚS 3038/07, bod 28 („zpravodajské služby jsou [...] zmocněny maximálně k poskytnutí poručebných informací operativního charakteru“), bod 29 („informace získaná odposlechem provedeným zpravodajskými službami nemůže mít vyšší kvalitu než jakákoli jiná operativní informace“).

²¹ Což připomněl i Ústavní soud ČR v nálezu ze dne 29. 2. 2008, sp. zn. I. ÚS 3038/07, bod 31.

²² Viz návrh zákona, kterým se mění zák. č. 273/2008 Sb., o Policii ČR, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=642&CT1=0> [cit. 2. 6. 2021]; K datu zpracování článku bylo projednávání návrhu v 1. čtení usnesením Poslanecké sněmovny č. 1492 z 27. 1. 2021 odročeno do doby projednání sněmovního tisku č. 983 (Viz sněmovní tisk č. 642/0. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=8&t=642> [cit. 2. 6. 2021]).

Podle důvodové zprávy k tomuto návrhu se navrhuje umožnit procesní využití zákonem stanovených zpravodajských informací získaných dle příslušných právních předpisů jako důkazu v trestním řízení. Vzhledem ke garancím práva na ochranu soukromí, jak jsou rozvedena judikaturou Ústavního soudu a ESLP, se navrhuje umožnit důkazní využití v trestním řízení pouze těch informací, které jsou získané použitím zpravodajské techniky a které jsou srovnatelné s jednotlivými instituty upravenými v trestním řádu. Konkrétně jde o vyhledávání, otevírání, zkoumání nebo vyhodnocování dopravovaných zásilek podle § 8 odst. 1 písm. a) zákona o BIS a téhož ustanovení zákona o VZ, odposlouchávání, zaznamenávání telekomunikačního, radiokomunikačního a jiného obdobného provozu podle § 8 odst. 1 písm. b) zákona o BIS a téhož ustanovení zákona o VZ, zjišťování údajů o telekomunikačním, radiokomunikačním a jiném obdobném provozu podle § 8 odst. 1 písm. b) zákona o BIS a téhož ustanovení zákona o VZ a o pořizování obrazových, zvukových nebo jiných záznamů podle § 8 odst. 1 písm. c) zákona o BIS a téhož ustanovení zákona o VZ. Stávající praxe u ostatních druhů zpravodajských prostředků se nijak nemění. Ve snaze o vymezení co nejvhodnějšího okruhu trestních věcí, u nichž by bylo možné využít zpravodajské informace za určitých podmínek jako důkaz v trestním řízení, vychází návrh zejména z toho, že takový postup musí být realizován pouze v případech nejzávažnější trestné činnosti, kdy z hlediska chráněných zájmů je využití informací získaných mimo trestní řízení akceptovatelné. Návrh přitom vychází z toho, že Ústavní soud ve svém nálezu²³ připustil, že u závažné trestné činnosti spojené s aktuálním nebezpečím by bylo možné informace předat a důkazně využít i bez splnění všech požadovaných záruk a prolomit ústavní garance práva na ochranu soukromí v zájmu ochrany jiného statku. Se zpravodajskou informací předanou pro účely trestního řízení se bude od okamžiku jejího předání nakládat obdobně jako s informací získanou postupem dle trestního řádu. Tento mechanismus zaručující stejný zákonný režim bez ohledu na původ informace bude vycházet z věcně srovnatelných institutů upravených v trestním řádu. Vedle samotné informace, která by eventuálně mohla být použita jako důkaz v trestním řízení, bude nutné předat i ucelený soubor materiálů zachycující údaje o způsobu získání konkrétní informace zpravodajskými službami, včetně postupu zpravodajských služeb, které tomuto získání předcházelo, což má za cíl zajistit verifikovatelnost takovýchto informací z hlediska zákonnosti jejich získání. Návrh klade důraz na subsidiaritu použití zpravodajských informací jako důkazu v trestním řízení. Navrhovaná právní úprava si klade za cíl připustit důkazní využití informací s ohledem na dodržení všech těchto garancí.²⁴

²³ Viz Nález ÚS ČR sp. zn. I. ÚS 3038/07, bod 17 a bod 31.

²⁴ Viz návrh zákona, kterým se mění zák. č. 273/2008 Sb., o Policii ČR, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Důvodová zpráva. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=642&CT1=0> [cit. 2. 6. 2021].

Při zvažování důkazního použití zpravodajských informací je rozhodující vycházet z mandátu zpravodajských služeb a rozlišit a zohlednit přitom dvě základní role, které zpravodajské služby naplňují. Jde jednak o roli *zdroje kvalifikovaných podkladů pro tvorbu bezpečnostní politiky státu*, jednak o roli *zdroje informací při průběžném zvládnání bezpečnostní situace v zemi*.²⁵ Ona první role má za cíl poskytovat zprávy směřované vrcholným ústavním činitelům státu. Jde o jakési „strategické“ zpravodajství, mající směřovat k vytvoření předpokladů ke kvalitnímu rozhodování těchto adresátů, přinášet jim kvalifikované prognózy možného vývoje, včasné varování apod. V případě oné druhé role pak jde o informace adresované jiným státním orgánům, umožňující jim kvalitně a kvalifikovaně plnit úkoly v oboru jejich působnosti.

Z pohledu důkazního použití je významná ona druhá role. Tato v české právní úpravě našla svůj odraz v již zmíněném ust. § 8 odst. 3 zákona o ZS ČR, podle kterého zpravodajské služby předávají státním orgánům a policejním orgánům informace o zjištěních, která náleží do oboru jejich působnosti; to neplatí, jestliže by poskytnutí ohrozilo důležitý zájem sledovaný příslušnou zpravodajskou službou. Při určení adresátů těchto informací může určitou pochybnost vzbuzovat termín „policejní orgán“, jehož zákonné vymezení v trestním řádu je omezeno pouze na tam (§ 12 odst. 2 trestního řádu) taxativně vyjmenované orgány činné v trestním řízení. Máme za to, že výraz „policejní orgán“ je třeba v tomto ustanovení vykládat v obecném významu organizačních celků a součástí policie,²⁶ nicméně nepochybně včetně policejních orgánů v postavení orgánů činných v trestním řízení.

Smyslem a účelem tohoto ustanovení je umožnit předávání informací jiným orgánům veřejné moci, a umožnit tak využít informace pocházející ze zpravodajských služeb v rámci jejich činnosti v oboru jejich působnosti. A to bezpochyby včetně jejich činnosti rozhodovací. Je namístě přitom zdůraznit, že případné důkazní použití informací zpravodajských služeb či limitace jejich použití není ovšem předmětem právní regulace činnosti zpravodajských služeb, nýbrž příslušných procesních předpisů.

Pochybnosti o možnosti důkazního použití informací pocházejících ze zpravodajských služeb mohou vycházet z několika existujících okolností. Především z faktu, že Česká republika patří mezi země, kde platí zásadní oddělení informačních a exekutivních funkcí a pravomocí s absencí výkonných pravomocí policejního typu (tzv. *oddělovací imperativ*) a nepřiznání zpravodajským službám postavení orgánu vymáhajícího právo, tedy typu *law enforcement agency (LEA)*. Zpravodajské služby ČR jsou službami informačního

²⁵ Viz DUCHEK, Jan. Zpravodajské služby při tvorbě a realizaci bezpečnostní politiky. *Vojenské rozhledy* [online]. 2005, č. 1, s. 55. [cit. 2. 6. 2021]. ISSN 2336-2995. Dostupné z: https://www.vojenskerozhledy.cz/images/archiv_voj_rozhl/clanky/2005/Rozhledy2005-1/rozhledy2005-1_Zpravodajske_sluzby_pri_tvorbe_a_realizace.pdf

²⁶ Shodně viz HAVRÁNEK, Daniel. Právní rámec spolupráce zpravodajských služeb a Policie České republiky. *Správní právo*, roč. 2014, č. 3, s. 4. ISSN 0139-6005.

typu, nejsou orgánem činným v trestním řízení,²⁷ nemají také žádné výkonné pravomoci policejního typu. Sféra působnosti zpravodajských služeb tohoto typu není vymezena oblastí trestního práva, činnost zpravodajských služeb není – na rozdíl od orgánů vymáhajících právo a represivních složek – podmíněna trestným či protizákonným jednáním, rozhodné je, že toto jednání představuje hrozbu pro hodnoty, které jsou do působnosti zpravodajských služeb zákonem svěřeny (bezpečnost, ústavní pořádek, významné ekonomické zájmy, utajované informace). Předmětem zájmu zpravodajských služeb pak jsou takové aktivity, které tvoří hrozbu pro národní bezpečnost bez ohledu na to, jsou-li právně kvalifikované jako trestný čin, či nikoli. Činnost zpravodajských služeb tedy nesměřuje k postihu, trestu apod., nýbrž k odstranění či zmírnění dopadů vzniknuvšího stavu či jevu pro bezpečnost České republiky. V případě získání informací vedoucích k důvodnému podezření z naplnění skutkové podstaty trestného činu pak, mají-li být trestněprávně použitelné, musí následovat předání těchto informací příslušným orgánům činným v trestním řízení. Tyto informace pak obecně mohou mít kvalitu operativní informace nebo kvalitu důkazu. V ČR se za současné právní úpravy a v důsledku nálezu Ústavního soudu sp. zn. I ÚS 3038/07, za přípustnou považuje pouze ono použití jako operativní informace,²⁸ nikoli jako důkazu.

Odlišnost postavení zpravodajských služeb a orgánů typu *law enforcement* vyplývá ze specifických principů činnosti zpravodajských služeb odlišujících je od postavení a činnosti orgánů *law enforcement*. Konkrétně v oblasti získávání, shromažďování a vyhodnocování a následného použití informací tyto odlišnosti specifikoval Gregory F. Treverton²⁹ tak, že – standardem sběru informací jsou v případě „*law enforcement*“ pravidla dokazování – získat informace a důkazy v přísném souladu s ústavou a všemi aplikovatelnými pravidly dokazování (*rule of evidence*), v případě „*intelligence*“ jde o princip dostatečnosti (*Good Enough*), tedy (přírozeně zákonnými prostředky a postupy – pozn. aut.) získat a využít každou informaci, pokud je její věrohodnost (*credibility*) dostatečná. Cílem u „*law enforcement*“ je předložit soudu důkazy způsobilé prokázat, že obviněný je vinen, tedy, jak zdroj důkazu, tak i metoda, kterou byl získán, musejí být podle zákona identifikovány a vyjeveny, v případě „*intelligence*“ je cílem ochrana zdrojů – ochránit zdroje a metody za každou cenu. Konečným cílem je zajistit, že zůstanou neznámé a schopné přinášet užitečné věrohodné informace tak dlouho, jak jen to bude možné.

Tato v obecnosti existující odlišnost musí tedy být v případě důkazního použití zpravodajských informací odstraněna a musí být na ně nezbytně nahlíženo a nakládáno s nimi

²⁷ S výjimkou pověřených orgánů zpravodajských služeb zabývajících se trestnou činností vlastních příslušníků, které mají procesní postavení policejních orgánů podle § 12 odst. 2 trestního řádu.

²⁸ Zmíněný nálezk dokonce, bez bližšího vysvětlení, uvádí, že zpravodajské služby jsou zmocněny maximálně k poskytnutí „povšechných (sic) informací operativního charakteru“. Viz nálezk ÚS ČR ze dne 29. 2. 2008, sp. zn. I ÚS 3038/07, bod 38.

²⁹ Viz JENSEN, Carl J., David H. McELREATH a Melissa GRAVES. *Introduction to Intelligence Studies*. Boca Raton, CRC Press, 2013, 352 s., s. 276. ISBN 978-1-4665-0003-7.

shodně tak, aby na ně byly aplikovány všechny principy trestního procesu, včetně kontradikorního provádění důkazů, práva na spravedlivý proces, práva na obhajobu a zajištěna garance ochrany práv a svobod shodná s ostatními důkazními prostředky. V tomto bodě se pak vyjevují limity důkazního použití spočívající v samotné povaze činnosti zpravodajských služeb – viz dále.

V této souvislosti je namísto upozornit na to, že ESLP ve své judikatuře nerozlišuje instituty podle účelu zásahu či podle toho, které subjekty je používají, tedy jsou-li používané policií (či obecně orgány typu *law enforcement*) či například zpravodajskými službami (viz rozsudek ze dne 6. 9. 1978, *Klass a ostatní proti Německu*, č. 5029/71, rozsudek ze dne 29. 6. 2006, *Wéber a Saravia proti Německu*, č. 54934/00, rozsudek ze dne 2. 9. 2010, *Uzun proti Německu*, č. 35623/05, rozsudek ze dne 12. 1. 2016, *Szabó a Vissy proti Maďarsku*, č. 37138/14, aj.); pro všechny vyžaduje shodné podmínky a garance, podrobuje je shodnému testu a vyžaduje pro ně stejné garance vyplývající z Úmluvy.

Případné důkazní použití informací zpravodajských služeb či limitace jejich použití je předmětem právní regulace provedené příslušnými (trestně)procesními předpisy, nikoli předmětem právní regulace zpravodajských služeb. Z tohoto pohledu je tedy nutné vzít v potaz primárně trestněprocesní regulaci, zejména základní zásady trestního řízení, především zásady dokazování, a existující judikaturu včetně judikatury ESLP. Výhodiskem přitom může být to, že podle platné právní úpravy je okruh důkazních prostředků uvedených v ustanovení § 89 odst. 2 trestního řádu pouze *demonstrativní*, a může být v konkrétním případě doplněn i dalšími, výslovně nezmíněnými důkazními prostředky, což zákon umožňuje nejen demonstrativním výčtem těch vyjmenovaných, ale i obecnou formulací, podle které za důkaz může sloužit vše, co může přispět k objasnění věci. Tímto je vyjádřeno určité omezení obecně stanoveného okruhu důkazních prostředků: důkaz musí mít vztah k objasňované věci a musí být způsobilý prokázat nebo vyvrátit dokazovanou skutečnost.³⁰ Na rozdíl od některých zahraničních úprav však český trestní řád neobsahuje žádné další vylučovací klauzule, v nichž by byl výslovně stanoven výčet všech případů nepřipustných důkazních prostředků, postupů a úkonů. Jejich nepřipustnost pak lze dovodit pouze výkladem příslušných ustanovení judikaturou nebo odbornou literaturou.³¹ Fryšták a Jílovec³² např. uvádějí jako příklady, kdy *soudní praxí* není jako důkaz připuštěno, vyšetření na detektoru lži (R 8/1993), oznámení o trestném činu učiněné dle § 158 odst. 1 tr. řádu (R 46/1993), úřední záznam orgánů činných v trestním řízení

³⁰ Viz PÚRY, František. *Dokazování v trestním řízení*. In: POLČÁK, Radim, František PÚRY, Jakub HARAŠTA a kol. *Elektronické důkazy v trestním řízení* [online]. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015, 253 s., s. 58 [cit. 2. 6. 2021]. ISBN 978-80-210-8073-7 Dostupné z: https://science.law.muni.cz/knihy/monografie/Polcak_Elektronicke_dukazy.pdf

³¹ Blíže viz Ibid., s. 60.

³² FRYŠTÁK, Marek a Michal JÍLOVEC. Zákonost důkazů v trestním řízení a její posuzování právní praxí. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2014, roč. 22, č. 1, s. 12,13. ISSN 1210-9126. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cvpv/article/view/5612>

o skutečnostech zjištěných z evidence osob (R 52/1994) nebo z telefonického rozhovoru se svědkem (R 56/1984), vyjádření se obviněného před znalci, kteří vyšetřovali jeho duševní stav (R 49/1968-1) nebo před policejním orgánem při prostudování vyšetřovacího spisu před skončením vyšetřování (R 25/1988-11). Nejnověji je judikováno jako důkazně nepoužitelné například též trestní oznámení.³³ Do této kategorie *soudní praxe* stanovené nepřipustnosti spadají také pojednávané zpravodajské informace, konkrétně ty, které byly za použití zpravodajské techniky, jejichž důkazní nepoužitelnost ve specifikovaných případech (záznam odposlechu) vyplývá z Nálezu ÚS sp. zn. I. ÚS 3038/07. Jde přitom o Nález, který byl vydán ve věci, kterou lze označit za méně závažnou, v níž míra ohrožení nedosahovala úrovně potřebné k tomu, aby vedla k prolomení práva na soukromí. Zde je namísto podotknout, že v této věci by zpravodajský odposlech nebyl použitelný ani po přijetí navrhované novely trestního řádu, nešlo by o trestný čin, v němž je důkazní použití zpravodajské techniky přípustné. Nález sám navíc naznačuje možné důkazní použití záznamu odposlechu pořízeného zpravodajskou službou za určitých podmínek, které v nálezu specifikoval: těmi by měla být právní úprava shodná s požadavky trestního řádu, spolu s vysokou závažností činu.³⁴

2 Limity důkazního použití zpravodajských informací plynoucí z povahy práce zpravodajských služeb

Vládní návrh novelizace trestního řádu obsahuje zjevné limity, které významně zužují možnosti důkazního použití zpravodajských informací. Praktické zkušenost zemí, v nichž není důkazní použití zpravodajských informací vyloučeno, pak ukazuje, že jejich použití je zcela raritní, a vztahuje se výlučně k případům té nejzávažnější trestné činnosti. Při posuzování možnosti důkazního použití zpravodajských informací je přitom nezbytně nutné, aby byly zohledněny i limity omezující důkazní použitelnost z pohledu právní úpravy postavení a činnosti zpravodajských služeb. V diskusi v souvislosti se zmíněným návrhem byla těmto limitům dosud věnována pouze menší pozornost. Jde o limity, v jejichž mezích se musejí zpravodajské služby, vzhledem k povaze činnosti a jejímu zákonnému vymezení, pohybovat, a které vyplývají především z uplatňování principu utajenosti a ochrany utajovaných informací, a také ze specifických pravidel spolupráce zpravodajských služeb.³⁵

³³ Viz Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 18. 9. 2019, sp. zn. Tpjn 300/2019, publikované v sešitu č. 10/2019 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek NS ČR.

³⁴ Viz Nález ÚS ČR ze dne 29. 2. 2008, sp. zn. I. ÚS 3038/07, bod 17 a bod 31.

³⁵ Například bývalá ředitelka britské vnitřní služby Manningham Bullerová se k této otázce vyjádřila tak, že „... ke sdílení zpravodajských poznatků nesmíme být nuceni a proto při využití těchto poznatků v trestním procesu je třeba s nimi zacházet obezřele“. Viz MANNINGHAM-BULLER, Eliza. *The International Terrorist Threat and the Dilemmas in Countering It*. Speech by the Director General of the Security Service; MANNINGHAM-BULLER, Eliza. *At the Ridderzaal, Binnenhof*. The Hague, Netherlands, 1. 9. 2005. Cit. dle ZEMAN, Petr. Spolupráce zpravodajských služeb v EU a její limity. In: ZÁVĚŠICKÝ, Jan (ed.). *Evropská unie a její bezpečnost. Vybrané problémy evropské bezpečnosti*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2006, 215 s., s. 91. ISBN 978-80-210-4172-2.

V této souvislosti je nezbytné vzít na vědomí a respektovat fakt, že při naplňování mandátu zpravodajských služeb existuje tlak na odhalení zdrojů zpravodajských informací, který hrozí z vnějšího prostředí, a to i ze strany vnějších kontrolních mechanismů, a také právě v souvislosti s aplikací pravidel dokazování, měly-li by zpravodajské informace být použity jako důkazy v řízení, především v trestních věcech. V případě extrémního nastavení oprávnění kontrolních orgánů či nechráněného použití zpravodajských informací jako důkazu v soudním řízení³⁶ hrozí odhalení identity zdrojů informací, jejichž ochranu jsou zpravodajské služby ze zákona, případně z pravidel mezinárodní spolupráce, povinny zajistit.

Zmíněné limity se vztahují především:

- a) **na oblast ochrany utajovaných informací**, tedy povinnost chránit zdroje informací (speciálně pak osoby jednající ve prospěch zpravodajských služeb, resp. používání tzv. zpravodajských prostředků), a ochraňovat informace utajované podle zvláštního zákona (princip utajení v jejich činnosti), ale také
- b) **na pravidla související se spoluprací se zpravodajskými službami cizí moci (*liaison*)** a se závazky z ní vyplývajícími.

ad a) Utajení

V činnosti zpravodajských služeb se uplatňuje paradox spočívající v obraně otevřené společnosti utajovanými prostředky. Zpravodajské služby jsou z povahy své činnosti založeny na principu utajenosti, který může zakrýt jejich činnost před veřejností – působí v utajení a charakter jejich činnosti vyžaduje vykonávat jejich povinnosti utajeně, což je v rozporu s principy otevřené společnosti.³⁷ Požadavek transparentnosti tedy musí být

³⁶ Srov. např. důvody pro přijetí Justice and Security Act 2013 ve Velké Británii (*Justice and Security Act 2013* [online]. Chapter 18 [cit. 2. 6. 2021]. Dostupné z: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/18/pdfs/ukpga_20130018_en.pdf). Tento zákon, kromě posílení role parlamentního výboru pro bezpečnost a zpravodajské služby (*The Intelligence and Security Committee of Parliament*), umožňuje utajení civilních soudních procesů, při kterých by veřejným jednáním mohlo dojít k úniku citlivých informací či kompromitaci zpravodajských služeb. Soudci mají podle tohoto zákona pravomoc rozhodnout o vyloučení neprověřených účastníků řízení tam, kde soud pracuje s klasifikovanými důkazními materiály, či kde vystupují příslušníci zpravodajských služeb. Zákon tak dává možnost soudcům civilních soudů vést jednání v utajení (*tzv. closed material procedure*), což bylo do té doby možné pouze v případě imigračních a deportačních soudů. Rozšířil tak okruh případů, kdy může soudce rozhodnout o vyloučení neprověřených osob, včetně žalobců a odpůrců, ze soudních přelíčení, pokud by hrozilo vyzrazení utajovaných informací. Přítomní jednání mohou v takových případech být pouze právníci s bezpečnostní prověrkou. Tento zákon, jehož návrh byl od počátku kontroverzní, byl odůvodňován jako nezbytný pro národní bezpečnost (zejména právě s argumentem, že *zahraniční zpravodajské služby nejsou ochotny sdílet s Brity informace z obavy, že se u britských soudů dostanou jejich data či identita agentů na veřejnost*). Ochránění ale mají především být příslušníci domácích zpravodajských služeb, kteří se budou moci hájit u soudů bez rizika vyzrazení identity.

³⁷ Viz BORN, Hans a Ian LEIGH. Making Intelligence Accountable: Legal Standards and Best Practice for Oversight of Intelligence Agencies. *Governance and Social Development Resource Centre* [online]. Oslo: Publishing House of the Parliament of Norway, 2005, s. 16 [cit. 2. 6. 2021]. Dostupné z: <https://gsdrc.org/document-library/making-intelligence-accountable-legal-standards-and-best-practice-for-oversight-of-intelligence-agencies/>

s ohledem na jejich charakter přiměřeně modifikován.³⁸ Zpravodajské služby jsou označovány za „tajné“ právě proto, že jedním ze základních principů jejich činnosti je utajování konkrétních úkolů, osob, které je plní, a způsobů a prostředků, jimiž splnění svých úkolů dosahují. Zabývají se totiž oblastmi, v nichž otevřená a neutajená činnost nemůže přinést kýžený výsledek. V oboru své působnosti musí být schopny garantovat ochranu identity zdrojů, jakož i ochranu důvěrně poskytnutých informací. Je to nezbytné nejen kvůli samotným službám a jejich personálu, ale také kvůli lidem „z vnějšího světa“, kteří s nimi spolupracují. Utajení je nezbytné, jelikož je to jediná cesta, jak ujistit lidské zdroje (a to i potenciální) o jejich vlastní bezpečnosti.³⁹

Utajení ve vztahu ke zpravodajské komunitě se týká oblastí, ve kterých by zveřejnění (či odtajnění) informací způsobilo zjevnou újmu – ohrožení života jednotlivců, zájmů zpravodajských služeb, státu nebo země jako celku. Těmito oblastmi se rozumí: identita zpravodajských důstojníků (s výjimkou šéfů zpravodajských služeb), identita zdrojů zpravodajských informací, technické detaily a operativní metody, podrobnosti ochrany VIP, probíhající operace a šetření, a identita a osobní data jednotlivců, kteří jsou předmětem zájmu zpravodajské služby.⁴⁰

V případě použití zpravodajských informací v řízení se tak vždy střetávají dva zájmy: zájem na průkaznosti a přezkoumatelnosti těchto informací jakožto důkazních prostředků, a zájem na ochraně utajovaných informací a informačních zdrojů zpravodajských služeb. K tomuto střetu se vyjádřil ÚS ČR ve svém nálezu sp. zn. Pl. ÚS 31/03.⁴¹ Tento nálezh především konstatoval účel tehdy platného zákona o ochraně utajovaných skutečností, jímž bylo „*právně zajistit, aby byly utajeny všechny skutečnosti, které kvalifikovaně kolidují se zájmy České republiky.*“ Ohledně onoho zmíněného střetu pak konstatoval,

³⁸ Např. Parlamentní shromáždění Rady Evropy přijalo v roce 2005 Doporučení č. 1713 (2005), týkající se demokratické kontroly bezpečnostního sektoru v členských zemích Rady Evropy, v němž ve vztahu ke zpravodajským službám zformulovalo mj. princip „odložené transparentnosti“, který zohledňuje specifickou zpravodajských služeb právě v ohledu na potřebu utajování informací. Jeho obsah formuluje takto: „*citlivá rovnováha mezi utajením a závazkem skládat účty může být v určitém rozsahu zajištěna cestou principu odložené transparentnosti – tedy odtajněním utajovaného materiálu po uplynutí lhůty stanovené zákonodárcem*“. Dostupné z: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17360&lang=en> [cit. 2. 6. 2021]. Transparentnost zpravodajských služeb se nicméně projevuje různými způsoby, například vydáváním veřejných výročních zpráv, jejich zařazením mezi povinné subjekty podle zákona o svobodném přístupu k informacím apod.

³⁹ Viz ZEMAN, Petr. České zpravodajské služby po roce 1989. In: BALABÁN, Miloš, Ladislav STEJSKAL a kol. *Kapitoly o bezpečnosti*. Praha, Karolinum, 2010, 483 s., s. 235. ISBN 978-80-246-1863-0.

⁴⁰ Viz NATHAN, Laurie. Intelligence Transparency, Secrecy and Oversight in a Democracy. In: BORN, Hans a Aidan WILLS (eds.). *Overseeing Intelligence Services: A Toolkit* [online]. DCAF, 2012, Tool 3, s. 53 [cit. 31. 10. 2020]. Dostupné z: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Born_Wills_Intelligence_oversight_TK_EN_0.pdf; Dále též POKORNÝ, Ladislav. Právní režim ochrany zpravodajských zdrojů. In: *Sborník z mezinárodního sympózia Ochrana zpravodajských zdrojů, konaného 3. prosince 2014*. [online]. Bratislava: Paneurópska univerzita, 2015 [cit. 2. 6. 2021]. Dostupné z: https://www.absd.sk/ochrana_informacnych_zdrojov_spravodajskych_sluzie

⁴¹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 11. 2. 2004, sp. zn. Pl. ÚS 31/03.

že „Právní jistota ani předvídatelnost aktu veřejné moci nejsou absolutními kategoriemi, které by bylo možno stavět nad ostatní komponenty vytvářející pojem ‚demokratického právního státu‘. Ústavou chráněnou hodnotou je i ochrana zájmů České republiky jako svrchovaného státu [...] Úkolem zákonodárce je tak [...] zúžit na nejmenší možnou míru prostor pro možnou libovůli v aktech veřejné moci při současném zajištění efektivní ochrany zájmů státu.“ Otázka přístupu k utajovaným informacím a dokumentům v průběhu řízení je i v odborné literatuře považována za výrazný problém spravedlivosti řízení. V takové situaci je nutno vyvažovat (protiřečící si) legitimní zájmy na bezpečnosti státu a plného přezkumu rozhodnutí vycházejících z utajovaných informací. Např. Molek⁴² přiléhavě popisuje stav, kdy správní orgány musejí proplout mezi „Scyllou nepřezkoumatelnosti“ (pokud řekly tak málo, že by jejich rozhodnutí při soudním přezkumu neobstálo, neboť „zbylé“ důvody by jej prostě dostatečně neodůvodnily) a „Charybdou prozrazení utajené skutečnosti“. Situace, kdy jedna ze stran soudního řízení předkládá důkaz, který je utajovanou informací, podle něho⁴³ staví soudy před složité dilema, z něž se nabízejí 4 možná řešení: takový důkaz vůbec nepřipustit (a vzdát se tak materiální pravdě, o níž takový utajený důkaz vypovídá), důkaz připustit a neseznámit s ním protistranu (a ohrozit tak rovnost zbraní), seznámit s ním jen advokáta s příslušnou bezpečnostní prověrkou (a omezit tak účastníka řízení ve výběru advokáta), nebo seznámit s ním kteréhokoli advokáta, kterého si účastník řízení vybral (a tím jednak ohrozit bezpečnost ČR a jednak demotivovat bezpečnostní služby, aby v budoucnu takové důkazy vůbec poskytovaly soudům).

K tomuto tématu se vyslovil též NSS,⁴⁴ který se zabýval charakterem informací poskytovaných zpravodajskými službami Národnímu bezpečnostnímu úřadu (NBÚ) v řízení podle zákona č. 412/2005 Sb. (bezpečnostní řízení), v němž podle § 140 odst. 1, písm. b) zpravodajské služby provádějí úkony v rámci své působnosti na základě písemné žádosti NBÚ. NSS vyjádřil, že si je vědom nelehké úlohy, kterou zde má zpravodajská služba. Pokud uvolní konkrétní o tom, jak informace získala, může tím, že se, byť i v režimu nakládání s utajovanými informacemi, k nim dostanou další subjekty, konkrétně příslušní soudci, potenciálně ohrozit zdroj informací či jiné důležité hodnoty či zájmy chráněné zpravodajskou službou, neboť každé rozšíření okruhu subjektů, které k utajované informaci mají přístup (i když jsou povinny s ní nakládat v režimu příslušného stupně utajení), zvyšuje riziko jejího vyzrazení. Na druhé straně, pokud tak zpravodajská služba neučiní, její informace nemohou být podkladem pro závěr o existenci bezpečnostního rizika. Pokud NBÚ nebude schopen existenci tohoto rizika dovodit i z jiných, na zjištěných zpravodajských službách nezávislých, informací, může se stát, že nebude schopen unést své důkazní břemeno. Tuto volbu však za NBÚ a s ním spolupracující zpravodajské

⁴² MOLEK, Pavel. *Právo na spravedlivý proces*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, 573 s., s. 251. ISBN 978-80-7357-748-3.

⁴³ *Ibid.*, s. 247.

⁴⁴ Viz rozsudek NSS ze dne 21. 12. 2012, č. j. 7 As 117/2012-28.

služby nemůže vyřešit soud tím, že rezignuje na svoji kontrolní funkci, je-li mu zákonem na základě čl. 36 odst. 2 Listiny základních práv a svobod svěřena. „*Je na uvedených orgánech, aby zvažily, zda větším rizikem je poskytnutí příslušných informací soudu, anebo rezignace na jejich uplatnění v bezpečnostním řízení.*“⁴⁵

ad b) Zpravodajská spolupráce, pravidlo třetí strany

Jednou z oblastí, které jsou v činnosti zpravodajských služeb utajeny, je oblast týkající se původu a detailů zpravodajských poznatků a informací poskytnutých zahraničními vládami nebo zahraničními zpravodajskými službami.⁴⁶ Zpravodajská spolupráce je v současné době pro úspěšnou a efektivní činnost zpravodajských služeb naprosto zásadní, žádná služba není sama schopna zjistit všechno. Bez jejího efektivního fungování by jednotlivé státy nebyly schopny čelit závažným bezpečnostním hrozbám, ohrožujícím lidské společenství bez ohledu na státní hranice. Mezinárodní zpravodajská spolupráce (tzv. *liaison*) přináší službám významné informace, funguje i mezi službami zemí, které nemají úplně blízké přátelské vztahy, a v jiných oblastech si příliš nedůvěřují, a jsou schopny vyřešit některé otázky i tam, kde už nejsou politici s to se domluvit. Zpravodajské služby se bez mezinárodní výměny informací neobejdou.

V rámci spolupráce se zpravodajskými službami cizí moci má mimořádný význam tzv. *pravidlo třetí strany* (*third party rule*). Toto pravidlo stanoví, že zpravodajská služba může informaci, kterou získala výměnou od jiné služby (ale i fakt projeveného zájmu o určitou informaci), poskytnout třetí straně pouze se souhlasem poskytovatele.⁴⁷ Tento princip stanoví pravidla ochrany informací a jejich zdrojů v oblasti mezinárodní spolupráce, v níž je tato ochrana považována za mimořádně významnou a limitující samotnou existenci výměny informací a budoucí spolupráce. Nejde v zásadě o pravidlo právní, nýbrž zvykové, obyčejové, faktické, nicméně zásadně respektované. Absence zajištění ochrany poskytnutých informací či její porušení neautorizovaným předáním informací třetí straně má rozhodující význam pro pokračování vzájemné zpravodajské spolupráce.

Respekt k tomuto pravidlu již nicméně nalezl své explicitní vyjádření i v platné české právní úpravě – v § 12 g odst. 2 písm. e) zákona o ZS ČR. Ten upravuje nezávislou kontrolu zpravodajských služeb, a respektuje toto pravidlo tím, že stanoví, že zpravodajská služba není povinna orgánu nezávislé kontroly předat informaci, která by mohla porušit požadavek zpravodajské služby cizí moci na nepředání utajované informace třetí straně.

Zásadním nástrojem pro zajištění respektování popsaných limitů je zákonné zakotvení již zmíněné *vybrady důležitého zájmu* (viz § 8 odst. 3 zákona o ZS ČR). Podle něho zpravodajská

⁴⁵ Viz rozsudek NSS ze dne 21. 12. 2012, č. j. 7 As 117/2012-33.

⁴⁶ Viz ZEMAN, 2010, op. cit., s. 235; K tématu zpravodajské spolupráce dále viz např. MICHÁLEK, Luděk. „Mezinárodní spolupráce“ v oblasti zpravodajských služeb. In: *Bezpečnostní výzvy současného světa*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2020, 305 s., s. 194–205. ISBN 978-80-7251-498-4.

⁴⁷ Podrobněji k tomuto viz ZEMAN, 2006, op. cit., s. 87.

služba informací *nepředá*, jestliže by její poskytnutí ohrozilo důležitý zájem sledovaný příslušnou zpravodajskou službou. Tímto důležitým zájmem mohou být zejména probíhající akce, metody a formy činnosti, ochrana identity příslušníka zpravodajské služby apod. Neposkytnutí informace může plynout i z povinnosti uložené zpravodajské službě zvláštním zákonem, resp. z faktických, obyčejových, pravidel mezinárodní zpravodajské spolupráce (zvláště ze zmíněného *pravidla třetí strany*). Konkrétně jsou zpravodajským službám zákonem stanoveny povinnosti zabezpečit ochranu zpravodajských prostředků (tedy zpravodajské techniky, krycích dokladů a krycích prostředků, a sledování) před vyjádřením, zneužitím, poškozením, zničením, ztrátou a odcizením (viz § 7 odst. 2 zákona o BIS, obdobně § 7 odst. 2 zákona o VZ) a osoby jednající ve prospěch zpravodajské služby ochraňovat před vyjádřením a způsobením újmy na cti, životě, zdraví nebo majetku, která by jim mohla vzniknout pro poskytování těchto služeb nebo v souvislosti s ním (viz § 15 odst. 3 zákona o BIS, obd. § 16 zákona o VZ). Při uplatňování výhrady důležitého zájmu hraje podstatnou roli *princip proporcionality*, jenž patří mezi základní principy činnosti zpravodajských služeb, a musí být aplikován při rozhodnutí o použití výhrady důležitého zájmu, při němž musí být nezbytně zvažováno, zda její použití je z pohledu jeho zákonného účelu přiměřené, vhodné a potřebné (viz test proporcionality).⁴⁸

V platné právní úpravě můžeme nalézt demonstrativní výčet okolností, které mohou být oněmi „důležitými zájmy“ sledovanými zpravodajskou službou v již zmíněném ust. § 12 g odst. 2 zákona č. 153/1994 Sb., a to ve vymezeném okruhu důvodů omezení povinnosti zpravodajských služeb ČR předávat informace orgánu nezávislé kontroly, jehož existenci založila novela zákona o ZS ČR přijatá zákonem č. 325/2017 Sb. Podle tohoto ustanovení není zpravodajská služba povinna orgánu nezávislé kontroly předat informaci, která by mohla a) zmařit účel probíhající akce; zpravodajská služba takovou informaci nepředá pouze s předchozím souhlasem předsedy vlády, b) odhalit totožnost příslušníků zpravodajské služby vykonávajících zpravodajskou činnost, c) odhalit totožnost osob jednajících ve prospěch zpravodajské služby, d) ohrozit jiné osoby, jejichž bezpečnost je v důležitém zájmu zpravodajské služby, nebo e) porušit požadavky zpravodajské služby cizí moci na nepředání utajované informace třetí straně.

Z pohledu zpravodajských služeb (a oněch důležitých zájmů jimi sledovaných) je dále podstatné, aby onu výhradu důležitého zájmu mohly uplatnit (a informaci neposkytnout) v kterékoli fázi „předávání“ informací státním a policejním orgánům podle § 8 odst. 3 zákona o ZS ČR. Tedy jak v okamžiku předávání operativní informace (dosavadním způsobem), tak i v případě případného předávání informací, které by již měly být použity jako důkazní prostředek v trestním řízení, včetně doprovodné dokumentace vyžadované trestním řádem pro provedení důkazu.

⁴⁸ Viz nálezy Ústavního soudu České republiky ze dne 1. 3. 2007, sp. zn. Pl. ÚS 8/06; Poprvé vymezil princip proporcionality Ústavní soud ČR v Nálezu z 12. 4. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 43/93, kdy postuloval nutnost zvážit, zda jsou příkazy zákona svému účelu „přiměřené, vhodné a potřebné.“

Závěr

Lze tedy shrnout, že zpravodajské služby ČR nejsou těmi, které vystupují jako orgány činné v trestním řízení a jejich rolí není někoho usvědčovat z trestného či protiprávního jednání. Pochopitelné a srozumitelné jsou nicméně úvahy směřující k tomu, aby jimi legálně a legitimně získané informace (jako informace pocházející od kteréhokoli subjektu, jehož úlohou není vést trestní řízení)⁴⁹ jako jedny z širokého okruhu informací, které mohou „přispět k objasnění věci“ (§ 89 TŘ), nebyly v přesně vymezených případech *a priori* vyloučeny z důkazního použití. To přirozeně za důsledného respektování všech zásad stanovených procesními předpisy, za splnění všech zákonem stanovených podmínek, shodných s ostatními důkazními prostředky. Zakotvením těchto podmínek by v právním řádu ČR mohly být odstraněny důvody, které, při tehdejší právní úpravě, vedly v roce 2008 Ústavní soud k závěru o důkazní nepoužitelnosti záznamu odposlechu provedeného zpravodajskými službami. Tyto ambice se pokouší naplnit vládní návrh novely trestního řádu. Navrhuje umožnit důkazní využití v trestním řízení pouze těch informací, které jsou získané použitím zpravodajské techniky, a které jsou srovnatelné s jednotlivými instituty upravenými v trestním řádu (a jsou povoleny soudem), a takový postup připouští pouze v případech nejzávažnější trestné činnosti, kdy z hlediska chráněných zájmů je využití informací získaných mimo trestní řízení akceptovatelné. Při případném důkazním použití zpravodajských informací musí ovšem být v konkrétním případě odstraněna v obecnosti existující odlišnost mezi nimi a orgány *law enforcement*, musí být na ně nezbytně nahlíženo a nakládáno s nimi shodně tak, aby na ně byly aplikovány všechny principy trestního procesu, včetně kontradikorního provádění důkazů, práva na spravedlivý proces, práva na obhajobu a zajištěna garance ochrany práv a svobod shodná s ostatními důkazními prostředky. Přísně nastavené zákonné podmínky a existující limity však musejí být doplněny nástroji zajišťujícími respektování specifik postavení a činnosti zpravodajských služeb – zejména utajení a pravidel zpravodajské spolupráce – zachováním *výbrady důležitého zájmu*. Případným nevyločením zákonem vymezeného okruhu zpravodajských informací z důkazního použití by nebyl, při akceptování *výbrady důležitého zájmu*, omezen princip oddělovacího imperativu ani oslaben informační charakter zpravodajských služeb ČR. Zpravodajské služby by zpravodajské informace i nadále nezabepečovaly s cílem jejich (následného) důkazního použití, ale v případě zjištění jejich relevance pro trestní řízení by z důkazního použití nebyly *a priori* vyloučeny, splňovaly-li by všechny zákonné podmínky. Důkazní přípustnost či nepřípustnost vychází z pravidel obsažených v trestněprocesních normách a v související lidskoprávní judikatuře, kterými je nutno poměřovat jednotně a shodně všechny důkazní prostředky. Kompetence vykládat zákon se přitom váže k soudci, který rozhoduje konkrétní věc.

⁴⁹ Viz např. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 7. 2016, sp. zn. 5 Tz 29/2016, který obsahuje závěr, podle něhož výsledky kontroly provedené celním orgánem jsou použitelné jako důkazní prostředky nejen ve správním řízení, ale i v případném trestním řízení.

Otázky uplatňování prevenční povinnosti při výrobě a provozu autonomních vozidel*

Questions Related to Applying Precautionary Obligation During Production and Operation of Autonomous Vehicles

Eva Fialová,** Alžběta Krausová***

Abstrakt

Výroba vozidel je regulována celou řadou právně závazných předpisů, včetně právně závazných technických norem. Těmto normám se musí výrobci podřít, pokud vozidlo chtějí uvést na trh. Přesto se najdou v automobilech některé prvky, na které technické normy nepamatují. Toto se může týkat nových komponent nebo moderních asistenčních systémů a funkcionalit. I tehdy, pokud výrobce není v takovém případě vázán žádnou právně závaznou normou, má prevenční povinnost neboli povinnost předcházet škodám. S vývojem (částečně) autonomních vozidel bude růst význam prevenční povinnosti s tím, jak budou vozidla vybavena doposud právně neregulovanými prvky a systémy. Tento článek pojednává o prevenční povinnosti a jejím významu pro bezpečnost autonomního řízení. Článek v závěru zmiňuje i relevantní judikaturu, která se k prevenční povinnosti vztahuje.

Klíčová slova

Autonomní vozidla; bezpečnost výrobků; prevenční povinnost.

Abstract

Car production is regulated by a number of legally binding norms, including legally binding technical standards. Their producers must comply with these standards if the vehicle is to operate on the market. However, some components are not regulated by those standards, i.e., new components or modern assistance systems and functionalities. Even if the producer is not bound by any legally binding standard, the producer has an obligation to prevent damage (precautionary obligation). With the development of (partially) autonomous vehicles, the importance of precautionary obligation will increase as vehicles will be equipped with legally unregulated components and systems. This article deals with precautionary obligation and its importance for the safety of autonomous driving. The article also mentions the case law relating to this obligation.

Keywords

Autonomous Vehicles; Precautionary Obligation; Product Safety.

* Příspěvek vznikl za podpory projektu Technologické agentury ČR č. TL02000085 s názvem Civilní odpovědnost za škodu způsobenou provozem autonomních vozidel.

** JUDr. Mgr. Eva Fialová, LL.M., Ph.D., Oddělení soukromého práva, Ústav státu a práva, Akademie věd ČR, v. v. i. / Department of Private Law, Institute of State and Law, Academy of Sciences of the Czech Republic, Czech Republic / E-mail: eva.fialova@ilaw.cas.cz / ORCID: 0000-0001-7904-9250

*** Mgr. Alžběta Krausová, Ph.D., LL.M., Oddělení soukromého práva, Ústav státu a práva, Akademie věd ČR, v. v. i. / Department of Private Law, Institute of State and Law, Academy of Sciences of the Czech Republic, Czech Republic / E-mail: alzbeta.krausova@ilaw.cas.cz / ORCID: 0000-0002-1640-9594

Úvod

Podle Evropské komise představují autonomní vozidla budoucnost automobilového průmyslu s velkým potenciálem růstu.¹ Zároveň jde o technologii, která by měla změnit fungování celého automobilového odvětví. Ještě před nástupem plně autonomních vozidel je třeba revidovat stávající právní regulaci, a to z více úhlů pohledu tak, abychom byli jako společnost na tuto technologii důkladně připraveni. Jedním z těchto úhlů pohledu by měla být analýza prevenční povinnosti ve vztahu k tomuto typu vozidel. Byť jde o aspekt soukromoprávní odpovědnosti, který může být občas vnímán jako relativně okrajový, nese v sobě zásadní myšlenku – povinnost chovat se již z principu odpovědně a předvídatě. U autonomních vozidel je tento aspekt obzvláště důležitý. V jejich případě se totiž na provozu podílí velké množství subjektů a dokonce do hry vstupují subjekty nové (např. operátor). Pro zajištění bezpečného fungování se tak každý subjekt bude muset chovat maximálně zodpovědně.

Skupinu vozidel, kterou označujeme za autonomní, tvoří pouze vozidla, kde systémy autonomního řízení řídí (kontrolují) vozidlo za všech okolností, ale i vozidla, které jsou těmito systémy kontrolovány pouze částečně. Částečně autonomní vozidlo je kontrolováno systémem, dokud není řidič vyzván, aby kontrolu nad vozidlem převzal.² I v tomto případě budou řidiči k dispozici pokročilé asistenční systémy pro řidiče (*advanced driver-assistance systems*, neboli *ADAS*) jako je systém varující před čelní srážkou nebo systémem prevence vyjetí z jízdního pruhu. Těchto asistenčních systémů je již nyní celá řada a v částečně autonomním vozidle budou pro řidiče přebírajícího kontrolu nad vozidlem

---

1 BONNEAU, Vincent, Hao YI, Laurent PROBST, Bertrand PEDERSEN a Olivia-Kelly LONKEU. Autonomous cars: a big opportunity for European industry. *Europa.eu* [online]. European Commission, 2017 [cit. 10. 12. 2020]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/dem/monitor/sites/default/files/DTM_Autonomous%20cars%20v1_1.pdf

2 Pro klasifikaci stupňů autonomních vozidel se využívá model autonomie navržený SAE (International Society of Automotive Engineering). Tento model rozeznává 6 stupňů automatizace a autonomie vozidel, přičemž stupeň 0 je vozidlo bez jakýchkoliv asistenčních systémů a stupeň 5 je vozidlo plně autonomní, ve kterém se nepočítá s přítomností řidiče. Jako částečně autonomní vozidlo označujeme v tomto článku vozidla se stupněm autonomie 3, která mohou být řízena systémy autonomního řízení, ale v nichž musí řidič převzít kontrolu nad vozidlem, je-li tímto systémem vyzván. Vozidlo ve stupni 4 řídí rovněž systémy autonomního řízení, nicméně se předpokládá, že toto vozidlo se bude moci pohybovat jen v předem určeném prostředí, nikoliv po všech komunikacích. Taxonomy and Definitions for Terms Related to Driving Automation Systems for On-Road Motor Vehicles. *SEA* [online]. 15. 6. 2018 [cit. 9. 2. 2020]. Dostupné z: https://www.sae.org/standards/content/j3016_201806/; International Releases Updated Visual Chart for Its „Levels of Driving Automation“ Standard for Self-Driving Vehicles. *SEA* [online]. 15. 6. 2018 [cit. 9. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.sae.org/news/press-room/2018/12/sae-international-releases-updated-visual-chart-for-its-%E2%80%9CLevels-of-driving-automation%E2%80%9D-standard-for-self-driving-vehicles>

nezbytné, nicméně technické požadavky na ně se stále tvoří.³ Některé systémy, přestože jsou uváděny na trh, nejsou ještě dostatečně technicky vyvinuty.⁴ Přesto tato skutečnost nezbavuje výrobce vozidel povinnosti zajistit, aby tyto systémy fungovaly tak, aby při jejich použití nebyla řidiči nebo jinému účastníku silničního provozu způsobena újma na životě, zdraví či majetku.

Nedostatek technických požadavků na pokročilé asistenční systémy a jejich nedostatečná standardizace ilustrují povinnost fyzických a právnických osob i přes chybějící regulaci zajistit bezpečnost jiných osob. K zajištění bezpečnosti slouží kromě technických standardů, a zejména při jejich neexistenci, obecné i zvláštní předpisy, které stanoví povinnost chovat se tak, aby nedocházelo ke škodě na životě, zdraví či majetku. Tato povinnost je označována jako povinnost prevenční a bývá akcentována v případě, že neexistuje zvláštní závazná norma, která by konkrétní činnost regulovala.

Používání plně autonomních vozidel v běžném provozu není pravděpodobně reálné ani za více let, využívání částečně autonomních vozidel však nemusí být tak vzdálené. Zpráva z roku 2020 zmiňuje, že v současné době existují autonomní vozidla na čtvrté úrovni automatizace. Jde ale o řízení ve striktně definovaném prostředí.⁵ Na příkladu pokročilých asistenčních systémů je vidět, že uvádění technologie na trh může předcházet právnímu zakotvení technických požadavků. Prevenční povinnost, tj. povinnost předcházet škodám motivuje výrobce k vývoji bezpečných prvků ve vozidlech a současně zajišťuje kompenzaci poškozeným v případě, že výrobce prevenční povinnost porušil.

Tento článek se zabývá prevenční povinností ve vztahu k autonomním a částečně autonomním vozidlům. Článek identifikuje subjekty, na které prevenční povinnost dopadá a rozebírá povinnost prevence podle občanského práva a zvláštních předpisů regulujících výrobu a provoz vozidel. V závěru článku jsou zmíněny případy nehod autonomních vozidel a související judikatura, která by mohla být podpůrně využita při určování prevenční povinnosti u autonomních vozidel ve zvláštních případech. Cílem článku je zejména zasadit obecné normy soukromoprávní prevenční povinnosti do kontextu autonomních a částečně autonomních vozidel a identifikovat, s jakými možnými problémy se bude právo

³ Pokročilými asistenčními systémy se intenzivně zabývá Výbor pro pozemní dopravu Ekonomické a sociální rady OSN, o čemž svědčí návrh regulace systémů hlídání jízdního pruhu a regulace pokročilého nouzového systému (Proposal for a new UN Regulation on uniform provisions concerning the approval of vehicles with regards to Automated Lane Keeping System. *UNDocs.org* [online]. [cit. 10. 12. 2020]. Dostupné z: <https://undocs.org/ECE/TRANS/WP.29/2020/81>; nebo Uniform provisions concerning the approval of motor vehicles with regard to the Advanced Emergency Braking System (AEBS) for M1 and N1 vehicles. *UNECE* [online]. [cit. 10. 12. 2020]. Dostupné z: <https://unece.org/DAM/trans/doc/2019/wp29grva/GRVA-02-39e1e.pdf>).

⁴ DUTCH SAFETY BOARD. Who is in control? Road safety and automation in road. *UNECE* [online]. S. 61 [cit. 10. 12. 2020]. Dostupné z: <https://unece.org/DAM/trans/doc/2020/wp29grva/GRVA-05-48e.pdf>

⁵ BRAM, Geenen a kol. (eds). 2020 Sutoronomous Vehicle Technology Report. *Wevolver-project* [online]. S. 66 [cit. 10. 12. 2020]. Dostupné z: <https://wevolver-project-images.s3-us-west-1.amazonaws.com/Wevolver+2020+Autonomous+Vehicle+Technology+Report.pdf>

v budoucnu potýkat. Článek se záměrně nezabývá problematikou deliktů odpovědnosti, ani dokazování škod. Tato problematika je již řešena v jiné odborné literatuře.⁶

1 Účel a využití prevenční povinnosti

Prevenční povinnost vychází ze staré zásady římského práva *neminem laedere*, tedy nikomu neškodit. Jedná se o příkaz chovat se takovým způsobem, aby nikomu nebyla způsobena škoda, a pokud již ke škodě dojde, musí být poškozenému přiznána náhrada této škody. Zásada *neminem laedere* je do právního řádu promítnuta do povinnosti předcházet škodám, čili počínat si tak, aby jinému nebyla způsobena újma na životě, zdraví nebo majetku. Není rozhodné, zda se jedná o osobu fyzickou, nebo právnickou. Prevenční povinnost má svůj význam hlavně tam, kde se nemůžeme opřít o zvláštní normu zakládající odpovědnost fyzické nebo právnické osoby, přesto však ke vzniku škody došlo a je třeba ji nahradit. Prevenční povinnost a náhrada poškozenému za její porušení je vyjádřením vyrovnávací (korektivní) spravedlnosti jako principu soukromého práva, který požaduje, aby lidé měli v soukromoprávních vztazích v součtu stejně práv a povinností.⁷ Povinnost prevence také motivuje povinné osoby, aby při jejich činnosti nedocházelo k újmě na zdraví, na životě nebo na majetku druhých. Podle judikatury musí být při určení, zda došlo k porušení prevenční povinnosti, zohledněno zejména 1) co se v konkrétním případě od rozumné osoby podle zvyklostí soukromého života očekává, 2) jaká míra předvídatelného nebezpečí se pojí s určitým chováním, 3) jaký je význam zájmu, který sleduje konající osoba, a zájmu třetí osoby, 4) jaký je mezi zájmem konající osoby a zájmem třetí osoby poměr, a 5) do jaké míry jsou preventivní opatření pro konajícího dosažitelná nebo nákladná.⁸

Prevenční povinnost není obsažena pouze v soukromém právu. I veřejné právo zná úpravu, která by se dala označit za povinnost předcházení škodám. Ve veřejném právu nebude důvodem regulace této povinnosti princip vyrovnávací spravedlnosti, ale spíš požadavek na zajištění činnosti takovým způsobem, při kterém nebude docházet ke škodě. Porušení veřejného práva nezakládá osobě, která normu porušila, povinnost k náhradě škody, jakkoliv se jí poškozený může domáhat cestou soukromého práva, ale povinnost podrobit se sankcím uložených dozorovým orgánem.

Prevenční povinnost se uplatní mimo jiné i v oblasti konstrukce vozidel. Výrobce vozidel musí při designování konstrukce vozidla a jeho částí dbát na to, aby konstrukční prvky nebyly nebo nemohly být namontovány nebo nastaveny takovým způsobem, že by způsobily újmu na zdraví nebo na životě osob v automobilu či mimo něj.

⁶ Viz MATEJKA, Ján, Eva FIALOVÁ, Veronika ŽOLNERČÍKOVÁ a Alžběta KRAUSOVÁ. Deliktů odpovědnost na prahu éry strojů aneb k některým předpokladům vzniku povinnosti nahradit újmu způsobenou provozem autonomních vozidel. *Právník*, 2021, roč. 160, č. 5, s. 313–333. Viz zejména kapitola 1.

⁷ JANEČEK, Václav. *Kritika právní odpovědnosti*. Praha: Walters Kluwer, 2017, s. 235.

⁸ Srov. Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 4. 4. 2019, č. j. 11 A 117/2018-85.

2 Subjekty v systému autonomní dopravy

Obecná prevenční povinnost se vztahuje na všechny subjekty, které vstupují do ekosystému vývoje, výroby a využívání autonomních vozidel. Cílem této kapitoly je tedy identifikovat možné subjekty, na které bude prevenční povinnost dopadat. Za účelem identifikování subjektů podílejících se na provozu či dotčených provozem systémů autonomní mobility vychází tato kapitola z obchodních modelů popsanych v odborné literatuře. Důvodem pro tuto metodu je rychlý vývoj trhu, na který nemůže stávající legislativa reagovat stejným tempem. Při analýze právních předpisů by tak mohly být opomenuty v praxi již nově předpokládané subjekty.

Odborná literatura rozlišuje tzv. propojená vozidla (angl. *connected vehicles*) a autonomní vozidla (angl. *autonomous vehicles*).⁹ První tzv. propojené vozidlo bylo na trh uvedeno již v roce 1996 společností General Motors. Propojená vozidla jsou vozidla vybavená přístupem k internetu a poskytují nejrůznější komunikační služby včetně například navigace, vzdálené diagnostiky či informace o poloze, rychlosti a stavu vozidla.¹⁰ Autonomní vozidlo je primárně vozidlo, které je v určité míře schopno nahradit funkce řidiče. Jak již bylo uvedeno výše, standardně se autonomie vozidla rozlišuje na škále šesti stupňů od stupně nula (žádná autonomie) do stupně pět, přičemž poslední úrovní jsou tzv. plně autonomní vozidla, u nichž se nepředpokládá žádné zapojení lidského řidiče do procesu řízení dopravy (kromě například zadání cílové destinace či preferované trasy jízdy).¹¹ Tato plně autonomní vozidla mohou být buď vyšší verzí propojeného vozidla a spoléhat na komunikaci s externími informačními systémy, nebo mohou být řízena pouze na základě senzorů umístěných na palubě vozidla a fungovat bez komunikace s jinými externími informačními systémy.¹² Z uvedeného je zřejmé, že do systému autonomní dopravy mohou vstupovat i poskytovatelé externích informačních systémů.

Rozsah subjektů zapojených do systému autonomní dopravy, a tedy subjektů, na které se budou vztahovat zvláštní povinnosti související s autonomní dopravou a prevenční povinností, závisí nejenom na stávajících, ale také na budoucích obchodních modelech, které vzniknou v souvislosti s provozováním autonomních a částečně autonomních vozidel. Co se týče těchto obchodních modelů,¹³ odborná literatura zkoumá budoucí

⁹ TOGLAW, Sam, Ala ALOQAILY a Ala Abu ALKHEIR. Connected, Autonomous and Electric Vehicles: The Optimum Value for a Successful Business Model. In: 2018 Fifth International Conference on Internet of Things: Systems, Management and Security. *IEEE* [online]. Valencia, 2018, s. 303–308 [cit. 15. 12. 2020]. DOI: <https://doi.org/10.1109/IoTSMMS.2018.8554391>. <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=8554391>

¹⁰ Ibid.

¹¹ Blíže viz poznámka *supra* 2.

¹² Ibid.

¹³ Obchodní model má více definic. Obecně lze říci, že „obchodní model definuje, jak obchodní společnost vytváří a přináší hodnotu zákazníkům a následně přeměňuje přijaté platby v zisk“. Blíže viz TEECE, David J. Business Models, Business Strategy and Innovation. *Long Range Planning*, 2010, roč. 43, s. 173.

možnosti jejich rozvoje pomocí aplikace stávajících typických obchodních modelů na oblast autonomních vozidel.¹⁴ Typické obchodní modely se zaměřují buď na samotný výrobek, nebo na poskytování určité služby či na poskytování určité funkcionality (angl. *product-service systems*, neboli PSS).¹⁵

Do právních vztahů spojených s prodejem, provozem a likvidací autonomních vozidel bude podle provedené analýzy¹⁶ vstupovat velké množství soukromoprávních subjektů. Těmito subjekty budou kromě vlastníků a uživatelů autonomních vozidel zejména jejich výrobci a prodejci, výrobci a prodejci jednotlivých vyměnitelných součástí, subjekty poskytující servis pro autonomní vozidla, poskyvatelé software, poskyvatelé poradenských služeb a školení, pronajímatelé autonomních vozidel, provozovatelé služeb sdílené autonomní dopravy, poskyvatelé služeb veřejné dopravy či doručování zboží a poskyvatelé dalších doplňujících služeb.

Další odborný článek analyzující vliv autonomní dopravy na oblast logistických procesů předpokládá dokonce vznik nových subjektů v celém ekosystému dopravních služeb¹⁷ – kromě čtyř klíčových subjektů, kterými jsou dodavatel objednávaných si přepravu, poskytovatel přepravních služeb, poskytovatel informačních technologií a výrobce nákladních aut, bude v budoucnu do obchodního modelu nákladní dopravy zapojen ještě tzv. operátor sítě (angl. *network operator*), který bude provozovat stanice pro nabíjení elektrických vozidel a služby autonomních vozidel. Následně se pak může objevit ještě jeden subjekt, a to správce aktiv, který bude operátorovi sítě zajišťovat financování prostřednictvím zvláštní právnícké osoby.¹⁸ Do budoucna se dále předpokládá, že by autonomní vozidla mohla být propojena s infrastrukturou inteligentních měst,¹⁹ přičemž nyní zatím není jasné, jaké nové právní vztahy a případně subjekty by mohly v této souvislosti vzniknout. Nezastupitelnou roli v systému autonomní dopravy budou hrát rovněž pojišťovny, pro něž bude dodržování prevenční povinnosti výše zmíněnými subjekty klíčové pro výplatu pojistného plnění. Lze si představit i situace, kdy pojišťovny budou

---

¹⁴ BERRADA, Jaâfar, Zoi CHRITOFOROU a Fabien LEURENT. Which business models for autonomous vehicles? *ITS Europe* [online]. Strasbourg, 2017 [cit. 15. 12. 2020]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/329529327_Which_Business_Models_for_Autonomous_Vehicles

¹⁵ Ibid. Jednotlivé obchodní modely jsou popsány na s. 2–5 a jsou znázorněny na obrázku č. 1 – Kategorie obchodních modelů aplikované na autonomní vozidla (s. 5). Použitá klasifikace nemusí odpovídat současnému právnímu rámci, u něž například není zcela jasné, zda by měl být software považován za výrobek v rámci směrnice Rady ze dne 25. července 1985 o sblížení právních a správních předpisů členských států týkajících se odpovědnosti za vadné výrobky.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ MONIOS, Jason a Rickard BERGQUIST. Logistics and the networked society: A conceptual framework for smart network business models using electric autonomous vehicles (EAVs). *Technological Forecasting and Social Change*, 2020, roč. 151. DOI <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119824>

¹⁸ Ibid, viz kapitola 3.3.

¹⁹ TOGLAW, ALOQAILY, ALKHEIR, 2018, op. cit., s. 308.

u autonomních a částečně autonomních vozidel specificky ovlivňovat rozsah povinností související s předcházením škodám v rámci svých smluvních podmínek.²⁰

3 Obecná prevenční povinnost v soukromém právu

Prevenční povinnost, která se vztahuje na všechny výše uvedené subjekty v systému autonomní mobility, je v českém právu upravena v § 2900 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „OZ“). Vyžadují-li to okolnosti případu nebo zvyklosti soukromého života, je každý povinen počínat si při svém konání tak, aby nedošlo k nedůvodné újmě na svobodě, životě, zdraví nebo na vlastnictví jiného. Tato konstrukce prevenční povinnosti, na rozdíl od občanského zákoníku platného a účinného do 31. 12. 2013, dopadá pouze na konání jednajících osoby, tedy na jednání komisivní, nikoliv omisivní. Osoba, která koná, má povinnost konat tak, aby nevznikla nedůvodná újma jinému, a to na taxativně vyjmenovaných statcích. Ustanovení § 2900 OZ chrání svobodu, život, zdraví a vlastnictví jiné osoby. Povinnost k určitému konání, které by zabránilo vzniku nedůvodné újmy, existuje pouze tehdy, vyžadují-li to okolnosti případu nebo zvyklosti soukromého života. Důraz je kladen na individuální posouzení konkrétního případu.²¹ Měřítkem individuálního posouzení je průměrně rozumný člověk podle § 4 odst. 1 OZ, který svůj rozum užívá s běžnou péčí a opatrností. Podle okolností může být měřítkem i osoba, která se přihlásí k odbornému výkonu jako příslušník určitého povolání nebo stavu podle § 5 odst. 1 OZ.²² V posledně uvedeném případě bude měřítko individuálního posouzení vyšší než u průměrně rozumného člověka, bude-li taková osoba (aktivně) jednat v rámci své odbornosti.

Obecná prevenční povinnost se podle judikatury uplatní pouze, pokud neexistuje jiný právní předpis vztahující se na jednání, jehož protiprávnost se posuzuje.²³ Pokud existuje jiný právní předpis, který se na jednání vztahuje, je třeba postupovat podle takového předpisu. Těmito předpisy mohou být v kontextu autonomní mobility zákony upravující provoz na pozemních komunikacích nebo podmínky užívání a údržbu pozemních komunikací. Zákon může v budoucnu např. stanovit, že řidič částečně autonomního vozidla má povinnost převzít kontrolu nad vozidlem, jakmile byl vozidlem vyzván. Pokud by řidič povinnost převzít kontrolu nad vozidlem nedodržel, byl by odpovědný

²⁰ Takováto ustanovení se v praxi využívají již nyní. Viz např. Všeobecné pojistné podmínky pro pojištění odpovědnosti z provozu vozidla. *Generali Česká pojišťovna* [online]. [cit. 8. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.generalicecka.cz/documents/20183/64532/VPP-POV-2016.pdf/2d2c471b-15fb-48e8-b556-92a100241f21>. V článku 12 jsou uvedeny jednak obecné povinnosti (např. v odst. 1 písm. f) nezvyšovat riziko), tak i specifické povinnosti související s prevenční povinností (odst. 2 č. 12).

²¹ PETROV, Jan, Michal VÝTISK, Vladimír BERAN a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 3013.

²² *Ibid.*

²³ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. 5. 2002, sp. zn. 25 Cdo 1427/2001, nebo Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 3. 2019, sp.zn. 4 Tdo 206/2019.

za porušení povinnosti stanovené zákonem podle § 2910 OZ. Ustanovení § 2900 OZ je ve vztahu k § 2910 subsidiární. Odpovědnost za nedodržení prevenční povinnosti se uplatní tehdy, pokud neexistuje právní předpis, jímž se měl škůdce řídit a jehož porušením nebo nedodržením byla způsobena škoda. Lze předpokládat, že tím, jak budou autonomní vozidla a autonomní řízení stále více právně regulovány, bude se význam odpovědnosti za porušení povinnosti prevence snižovat.

Podle stejného ustanovení by byl odpovědný výrobce autonomního vozidla, který nedodržel při výrobě autonomního vozidla obecně závazné právní předpisy vztahující se ke konstrukci a výbavě vozidla, nebo provozovatel infrastruktury, který by opomněl provádět pravidelné prohlídky a testování.

Náhradu újmy v důsledku porušení obecné prevenční povinnosti podle občanského zákoníku lze naopak požadovat v situaci, kdy dojde k porušení povinnosti stanovené v normách, které sice nejsou právně závazné, avšak regulují chování osob z důvodu předcházení škodám.²⁴ Povahu norem, které nejsou právně závazné, ale které stanoví svým adresátům určité chování, jsou normy technické.²⁵ Pokud i u technické normy existuje spojení s právní normou, např. odkazem na ni, může být i technická norma právně závazná, a tudíž ukládat adresátům pravidla, které jsou tito povinni dodržovat na základě zákona, který na technickou normu odkazuje. Závaznost technické normy bude záviset na odkazovací ustanovení.²⁶

Ústavní soud ve svém nálezu rozlišuje odkazy na technické normy, které jako takové nejsou podle tohoto soudu obecně závazné, jako výlučné (povinné) a indikativní.²⁷ Právní předpis odkazuje na výlučnou technickou normu jako na jediný možný způsob splnění právního předpisu. Odkazem na výlučnou technickou normu „*vzniká povinnost řídit se ustanoveními příslušné normy pro ty subjekty, kterých se daný právní předpis týká. I když ani v tomto případě většinou nejde o obecnou závaznost, je možno říci, že ve vztahu k plnění požadavků příslušného předpisu se odkazovaná norma nebo její část stává závaznou.*“ Naopak indikativní odkaz dává adresátům normy na zvážení, zda splní požadavky právního předpisu dodržením technické normy nebo jiným způsobem.

Z hlediska nástupu odpovědnosti za porušení prevenční povinnosti podle § 2900 OZ bude zásadní zkoumat, zda je technická norma právně závazná, tj. zda lze technickou normu posuzovat jako právní předpis, který se vztahuje na jednání adresátů povinností, a tudíž je aplikace § 2900 OZ vyloučena, či zda není technická norma právně závazná

²⁴ PSUTKA, Jindřich. Obecná prevenční povinnost – současný stav a návrh nového občanského zákoníku. In: HAVEL, Bohumil a Vlastimil PIHERA (eds). *Soukromé právo na cestě: eseje a jiné texty k jubileu Karla Eliáše*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 266.

²⁵ Srov. HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014)*. Praha: C. H. Beck, 2014. Dostupné z: *Beck online*.

²⁶ OSINA, Petr a Jaroslav PEJZL. Problematika technických norem z pohledu právního řádu. *Právní rozhledy*, 2015, č. 23–24. Dostupné z: *Beck online*.

²⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 26. 5. 2009, sp. zn. Pl. ÚS 40/08.

a na jednání se použije výše uvedené ustanovení. Je pravděpodobné, že by soud i v případě neexistence zvláštního právního předpisu vzal v potaz při určování odpovědnosti za porušení obecné prevenční povinnosti to, zda škůdce zohlednil při svém jednání povinnosti stanovené, byť nezávaznou technickou normou.

K zamezení újmy nebo zmírnění následků porušení povinnosti slouží instituty zakročovací a oznamovací povinnosti, které jsou v občanském zákoníku upraveny v § 2901 a § 2902. Vyžadují-li to okolnosti případu nebo zvyklosti soukromého života, má dle § 2901 OZ povinnost zakročít na ochranu jiného každý, kdo vytvořil nebezpečnou situaci nebo kdo nad ní má kontrolu, anebo odůvodňuje-li to povaha poměru mezi osobami. Stejnou povinnost má ten, kdo může podle svých možností a schopností snadno odvrátit újmu, o níž ví nebo musí vědět, že hrozící závažností zjevně převyšuje, co je třeba k zákroku vynaložit. Poměr mezi osobami může být faktický nebo může být založen na základě zákona, smlouvy či jiné právní skutečnosti.²⁸

Kdo porušil právní povinnost, nebo kdo může a má vědět, že ji poruší, musí tuto skutečnost podle § 2902 OZ oznámit bez zbytečného odkladu osobě, které z toho může újma vzniknout, a upozorní ji na možné následky. Splní-li škůdce oznamovací povinnost, nemá poškozený právo na náhradu té újmy, které mohl po oznámení zabránit. V době oznámení, může být povinnost již porušena nebo ještě porušena není, ale jednající ví, nebo by měl vědět, že k porušení dojde. K oznámení osobě poškozené musí dojít bezodkladně poté, co byla povinnost porušena, nebo jednající mohl a měl o porušení vědět. Forma oznámení není občanským zákoníkem stanovena. Oznámení může být tedy i ústní. Oznamující osoba sděluje adresátovi v oznámení nejen to, že došlo nebo dojde k porušení povinnosti, ale i jaké budou možné následky takového porušení. Povinnost, která byla nebo bude v budoucnu porušena, může vyplývat z občanského zákoníku nebo z jiného právního předpisu.

Pokud adresát oznámení porušení povinnosti poškozenému a poškozený, resp. potenciální poškozený může po oznámení újmu zabránit, ale neučiní-li tak, nemá po škůdci právo požadovat náhradu té části škody, jejímuž vzniku mohl zabránit. Jestliže k oznámení nedojde, nebo poškozený nemůže škodě ani z části zabránit, je škůdce odpovědný za škodu v plném rozsahu. Brim uvádí, že pokud dojde k porušení § 2902 OZ, tedy že škůdce svoji povinnost notifikovat nesplní, ale zároveň není povinen k náhradě škody z důvodu exkulpace či liberace, měla by nastoupit povinnost nahradit škodu v důsledku porušení notifikační povinnosti, a to podle § 2910 OZ.²⁹ „*Porušením povinnosti stanovené zákonem je rovněž porušení obecné prevenční povinnosti (§ 2900), povinnosti zakročít (§ 2901) a oznamovací povinnosti (§ 2902).*“³⁰

²⁸ HULMÁK, 2014, op. cit.

²⁹ BRIM, Luboš. Právní následky porušení notifikační povinnosti dle § 2902 ObčZ. *Právní rozhledy*, 2018, č. 5. Dostupné z: *Beck online*.

³⁰ PETROV, VÝTISK, BERAN a kol., 2019, op. cit., s. 3026.

Kdo poruší prevenční povinnost, má povinnost nahradit způsobenou újmu podle § 2910 OZ. Ustanovení § 2910 dopadá na povinnost nahradit škodu porušením povinnosti stanovené zákonem a zásahem do absolutního práva poškozeného. Mezi porušením prevenční povinnosti, resp. zakročovací povinnosti nebo povinnosti notifikační a vzniklou újmou musí existovat příčinná souvislost. Dalším předpokladem pro vznik povinnosti nahradit újmu poškozenému je přítomnost zavinění na straně škůdce, a to minimálně zavinění ve formě nedbalosti, které se dle § 2911 OZ presumuje.

4 Prevenční povinnost u autonomních vozidel

Na výrobce autonomních vozidel, provozovatele fyzické a digitální infrastruktury a další subjekty, které jsou účastny na systémech autonomní mobility, se bude obecná prevenční povinnost podle § 2900 OZ vztahovat pouze tehdy, pokud nebude existovat právní předpis, nebo obecně závazná technická norma, která by zakládala povinnost výše uvedených subjektů dodržovat standardy pro provoz autonomních vozidel.

Prevenční povinnost je asi nejčastěji spojována s výrobcí autonomních a částečně autonomních vozidel. A na ty se ale také nejčastěji budou vztahovat různé technické normy. Právně nezávazné technické standardy upravující některé dílčí aspekty autonomní mobility již existují. Technické standardy vztahující se k autonomní mobilitě mohou být na mezinárodní úrovni přijaty Mezinárodní organizací pro standardizaci (ISO), Evropským výborem pro standardizaci (CEN), Mezinárodní telekomunikační unií (ITU), SAE International, Institutem pro elektrotechnické a elektronické inženýrství (IEEE) nebo konsorciem Car 2 Car Communication.³¹ V České republice jsou technické normy (ČSN) vydávány Úřadem pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví. BSI (British Standards Institution) v roce 2017 identifikovalo 661 technických standardů, které se vtaňují na samotná autonomní vozidla, nebo na jejich provoz, z toho 244 standardů se týkalo konektivity (technologie) a 91 konektivity (aplikací) a 84 lokalizačních standardů. Standardy se týkají např. systému managementu kvality (IATF 16949:2016), informační technologie a technik zabezpečení (ISO/IEC 27001:2013) nebo funkční bezpečnosti silničních vozidel (ISO 26262:2011-2012).³²

Aplikace ustanovení § 2900 OZ by byla vyloučena, pokud by právní předpis upravoval povinné jednání adresáta normy a tento předpis by nebyl dodržen. O prevenční povinnosti by bylo možné mluvit v případě, že by ustanovení mělo za cíl předcházet újmě, jinými slovy, chránilo by bezpečnost při provozu autonomních vozidel. Bezpečnostní pravidla může obsahovat přímo obecně závazný právní předpis. Závazná bezpečnostní pravidla může obsahovat i právní předpis, který odkazuje na technickou normu jako

³¹ BSI and TRANSPORT SYSTEMS CATAPULT. Connected and autonomous vehicles A UK standards strategy Summary report. *Bsigroup.com* [online]., March 2017, s. 7 [cit. 20. 12. 2020]. Dostupné z: <https://www.bsigroup.com/PageFiles/505209/CAV-standards-strategy-summary-report.pdf>

³² Ibid.

výlučnou. Poté se tato norma ve vztahu k plnění povinností podle právního předpisu stává závaznou. V případě vzniku škody by byl škůdce povinen k náhradě škody podle § 2910 OZ, případně podle jiného ustanovení občanského zákoníku upravujícího právo na náhradu škody ve zvláštních případech.

Požadavek na splnění definovaných technických parametrů obsahuje Vídeňská úmluva o silničním provozu z roku 1968.³³ Podle čl. 39 odst. 1 této úmluvy musí být vozidlo v dobrém provozním stavu. To, zda jsou dodrženy právní předpisy pro provoz vozidla, včetně technických standardů, zjišťuje v České republice Ministerstvo dopravy pro typy vozidla a obecní úřad obce s rozšířenou působností u jednotlivě vyrobeného vozidla. Podle § 16 odst. 2 písm. a) bod 2 zákona č. 56/2001 Sb. o podmínkách provozu vozidel na pozemních komunikacích ministerstvo schválí typ silničního vozidla, jeho systému, konstrukční části nebo samostatného technického celku, splňuje-li technické požadavky na bezpečnost silničního provozu a ochranu života a zdraví člověka a životního prostředí. Pokud se na typ vozidla vztahují předpisy Evropské unie, schválí ministerstvo typ vozidla, jestliže splňuje harmonizované technické předpisy (§ 16 odst. 4 písm. a) bod 2 zákona č. 56/2001 Sb.). K žádosti se přikládá mimo jiné i osvědčení o homologaci typu systému vozidla, konstrukčních částí vozidla nebo samostatného technického celku vozidla. Homologace silničních vozidel se provádí podle vyhlášky č. 341/2014 Sb., o schvalování technické způsobilosti a o technických podmínkách provozu vozidel na pozemních komunikacích. Pokud je typ vozidla schválen příslušným orgánem jiného členského státu s platností ve všech členských státech nebo orgánem podle mezinárodní smlouvy, považuje se toto schválení za rovnocenné schválení podle zákona č. 56/2001 Sb. (§ 28 písm. b)). Ani zákon č. 56/2001 Sb., ani vyhláška č. 341/2014 Sb. autonomní vozidla nezmiňuje.

Uplatnění prevenční povinnosti ve vztahu k autonomním vozidlům, které budou vybaveny systémy autonomního řízení, je velmi zajímavým problémem. Tyto systémy budou jednat autonomně, tj. budou vyhodnocovat své okolí a následně se rozhodovat nebo vykonávat určité kroky vedoucí k dosažení konkrétního cíle.³⁴ To, jak bude systém reagovat v konkrétní situaci na dopravní situaci, nebude zpravidla moci výrobce vozidla nikterak v danou chvíli ovlivnit.³⁵ Nadto se bude moci autonomní vozidlo řídit i signály

³³ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 83/2013 Sb. m. s., o sjednání Úmluvy o silničním provozu, přijaté ve Vídni dne 8. listopadu 1968 (konsolidovaná verze). Ve vztahu k autonomním a částečně autonomním vozidlům je však tato úmluva poměrně problematická, protože jejich existenci nepředpokládá a vyžaduje, aby se řidič vozidla plně věnoval řízení (čl. 8 odst. 6).

³⁴ Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů Umělá inteligence pro Evropu. *EUR-Lex* [online]. [cit. 20. 3. 2021]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0237>

³⁵ Výrobce však bude ovlivňovat trénování rozhodovacího algoritmu, případně výběr subdodavatele, který bude algoritmus dodávat. V této souvislosti lze hodnotit povinnost výrobce předcházet škodám tím, že např. provede posouzení algoritmu a systému pomocí Hodnotícího systému pro důvěryhodnou umělou inteligenci. Blíže viz Nezávislá odborná skupina na vysoké úrovni pro umělou inteligenci. *Etické pokyny pro zajištění důvěryhodnosti umělé inteligence. Evropská komise* [online]. [cit. 7. 10. 2021]. Dostupné z: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai>

přijímanými z jiných vozidel nebo z dopravní infrastruktury.³⁶ Pokud dojde k rozhodnutí autonomního systému, v jehož důsledku byla způsobena škoda, nebude zpravidla možné hovořit o zavinění výrobce, pokud analýzou dat nebude možné dokázat, že výrobce úmyslně či z nedbalosti nedostal své povinnosti předcházet škodám. I pokud nebude možné prokázat zavinění výrobce za konkrétní chování autonomního systému, bude možno činit výrobce vozidla odpovědným za porušení prevenční povinnosti, v jehož důsledku vznikla škoda způsobená chováním autonomního systému, pokud by se v průběhu dokazování dospělo k závěru, že výrobce kupříkladu nedodržel postupy a intervaly při testování softwaru vozidel, které by mohly chybu odhalit.

Prevenční povinnost výrobce u výrobků používajících technologii umělé inteligence, tedy technologie, která je schopna rozhodovat se autonomně, bez přímého lidského zásahu, řeší Zpráva expertní skupiny pro odpovědnost a nové technologie. Podle této zprávy by měl výrobce přiměřeně monitorovat produkt, který uvedl na trh.³⁷ Pokud by toto výrobce nečinil, byl by odpovědný za škodu. Tato odpovědnost by byla odpovědností subjektivní, tedy na základě zavinění.³⁸ Povinnost vyvíjet, zavádět a používat bezpečné výrobky umělé inteligence a robotiky, které jsou vysoce rizikové včetně softwaru, obsahuje návrh nařízení o etických zásadách pro vývoj, zavádění a používání umělé inteligence, robotiky a souvisejících technologií, které je součástí Usnesení Evropského parlamentu ze dne 20. října 2020 obsahující doporučení Komisi k rámci pro etické aspekty umělé inteligence, robotiky a souvisejících technologií.³⁹ Za vysoce rizikové označila využití umělé inteligence v dopravě Bílá kniha k umělé inteligenci.⁴⁰ Návrh nařízení zavádí zásadu, která by se dala nazvat „*safety by design*“, tedy bezpečnost již od návrhu. Tuto zásadu by měli v budoucnu dodržovat všechny subjekty podílející se na vývoji autonomních vozidel, tedy poskytovatelé softwaru i výrobci hardwaru. Výrobce autonomních vozidel bude mít zpravidla funkcionality softwaru upraveny ve smlouvě s poskytovatelem hardwaru, nebo poskytovatele softwarového řešení koupí a bude vyvíjet software sám.

---

³⁶ Např. Véhicules connectés et données personnelles. *CNIL* [online]. S. 4 [cit. 20. 3. 2021]. Dostupné z: https://www.cnil.fr/sites/default/files/atoms/files/pack_vehicules_connectees_web.pdf

³⁷ EXPERT GROUP ON LIABILITY AND NEW TECHNOLOGIES. Liability for Artificial Intelligence and other emerging digital technologies. *Úřad pro publikace Evropské unie* [online]. S. 44 [cit. 20. 3. 2021]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1c5e30be-1197-11ea-8c1f-01aa75ed71a1/language-en>

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 20. října 2020 obsahující doporučení Komisi k rámci pro etické aspekty umělé inteligence, robotiky a souvisejících technologií. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0275_CS.html [cit. 20. 3. 2021].

⁴⁰ Bílá kniha o umělé inteligenci. *Evropská komise* [online]. S. 18 [cit. 20. 3. 2021]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/files/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en

S autonomními vozidly již počítá nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/2144 ze dne 27. listopadu 2019 o požadavcích pro schvalování typu motorových vozidel a jejich přípojných vozidel a systémů, konstrukčních částí a samostatných technických celků určených pro tato vozidla z hlediska obecné bezpečnosti a ochrany cestujících ve vozidle a zranitelných účastníků silničního provozu. Podle čl. 11 musí být automatizovaná vozidla a plně automatizovaná vozidla v souladu s technickými specifikacemi stanovenými v prováděcích aktech. Technické specifikace se týkají 1) systémů, které nahrazují řidiče při ovládání vozidla, signalizace, řízení, zrychlování a brzdění, 2) systémů, které vozidlu poskytují v reálném čase informace o stavu vozidla a okolního prostředí, 3) systémů monitorování dostupnosti řidiče, zapisovačů údajů o události pro automatizovaná vozidla, harmonizovaného formátu pro výměnu údajů, například při jízdě vozidel různých značek v konvoji, a 4) systémů, které ostatním účastníkům silničního provozu poskytují informace týkající se bezpečnosti.

Povinnosti, jež mají za cíl předcházet škodám při provozu vozidel, mají nejen výrobci vozidel, ale i vlastníci komunikací. Podle § 9 odst. 3 zákona č. 13/1997 Sb., o pozemních komunikacích je vlastník dálnice, silnice nebo místní komunikace povinen vykonávat její správu zahrnující zejména pravidelné a mimořádné prohlídky, údržbu a opravy. Podrobnosti jsou stanoveny ve vyhlášce Ministerstva dopravy a spojů č. 104/1997 Sb., kterou se provádí zákon o pozemních komunikacích. Tato vyhláška upravuje mimo jiné prohlídky komunikací, bezpečnostní inspekce nebo podrobnosti údržby a oprav. Vyhláška dále obsahuje seznam závazných a doporučených českých technických norem, které se na výše uvedené činnosti vztahují. Povinnost prohlídek, oprav a údržby se vztahuje i na součásti a příslušenství pozemní komunikace.⁴¹ Vetešník a kol. uvádí, že se vyhláška č. 104/1997 Sb. nevztahuje na účelové komunikace podle § 7 zákona č. 13/1997 Sb. Vlastník účelové komunikace má podle Vetešníka prevenční povinnost podle § 2900 OZ spočívající v nezbytné údržbě komunikace.⁴²

Autonomní vozidla mohou být schválena pro zkušební provoz. Přestože české právo testování autonomních vozidel specificky neupravuje, zákon č. 56/2001 Sb. na zkušební provoz pamatuje v § 38a. Silniční vozidlo, jehož technická způsobilost nebyla schválena, lze na pozemních komunikacích provozovat pouze na základě povolení Ministerstva dopravy za účelem zkušebních jízd při vývoji, výrobě nebo schvalování silničního vozidla, jeho systémů, konstrukčních částí nebo samostatných technických celků. Žadatel o zkušební provoz musí doložit, že zajistí, aby při zkušebním provozu nedošlo k ohrožení bezpečnosti provozu na pozemních komunikacích, životního prostředí nebo života nebo zdraví člověka. Pokud by neexistovala zvláštní právní úprava zkušebního provozu autonomních vozidel, byl by žadatel o zkušební provoz, který by naplnil podmínky § 2900 OZ, odpovědný za škodu podle tohoto ustanovení ve spojení s § 2910 OZ.

⁴¹ VETEŠNÍK, Pavel a kol. *Dopravní právo*. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 53.

⁴² *Ibid.*, s. 54.

Pokud by výrobce autonomního vozidla, který má kontrolu nad aktualizací softwaru, zjistil, že porušil svou právní povinnost zajistit bezpečnost výrobku, např. algoritmy s funkcí strojového učení by začaly dopravní situaci vyhodnocovat způsobem, který by mohl mít za následek ohrožení bezpečnosti silničního provozu, musel by výrobce podle § 2901 OZ zakročit na ochranu uživatelů autonomních vozidel. Zakročení by v takovém případě mělo podobu bezodkladné aktualizace softwaru, který by chybu odstranil. Výrobce by v tomto případě nebezpečnou situaci sám nevytvořil, nicméně měl by nad ní kontrolu prostřednictvím aktualizací. Jestliže by chybu softwaru nebylo možné ihned odstranit, musel by tuto skutečnost výrobce bezodkladně oznámit uživatelům autonomních vozidel. Oznámení podle § 2902 OZ nezbavuje výrobce autonomního vozidla případné odpovědnosti za škodu vůči uživatelům, nicméně pokud by tento výrobce poskytl návod uživatelům, jak lze škodě (částečně) zabránit do doby, než dojde k opravě algoritmu, snížila by se povinnost výrobce k náhradě škody v rozsahu, v jakém mohl poškozený újmě zabránit.

Výrobci autonomních vozidel by zakročovací povinnost v případě detekování chyby splnili pomocí systému. Systém, který by detekoval chybu, by měl učinit takový manévr, aby předešel nebo alespoň minimalizoval škodu. Systém by vozidlo za současného upozornění ostatních vozidel zpomalil a nasměroval by ho na místo, kde by mohlo zastavit. U částečně autonomních vozidel by systém upozornil řidiče a vyzval ho k převzetí řízení, i v situaci, kdy by jinak částečně autonomní vozidlo kontrolovaly systémy autonomního řízení. Toto chování a upozornění systému by mělo být standardizováno, aby ostatní autonomní vozidla takové upozornění dokázala vyhodnotit a přizpůsobit chování vozidlo jehož systémy chybu detekovaly. Standardizované by mělo být i upozornění pro řidiče částečně autonomního vozidla.

Lze předpokládat, že v případě vzniku škody by soud zjišťoval, zda existují právní předpisy, kterými se měl škůdce při provozu nebo ovládání autonomního vozidla řídit. Pokud by již byly přijaty bezpečnostní technické normy, bude soud zkoumat, zda byly tyto normy dodrženy, zejména ve sporu mezi pojišťovnou, která vyplatila poškozenému plnění z titulu pojištění za škodu o regresní nárok pojišťovny a subjektem, který za škodu odpovídá. Lze předpokládat, že za škodu bude v případě plně i částečně autonomního vozidla odpovědný provozovatel vozidla, který poté uplatní regresní nárok vůči výrobcovi vozidla, nebo vůči řidiči částečně autonomního vozidla, který v době vzniku škody vozidlo kontroloval, nebo ho kontrolovat měl.⁴³ Pokud by obecně závazné předpisy neexistovaly, aplikoval by soud § 2900 OZ. I v tomto případě by však soud zjišťoval, zda neexistují právně nezávazné technické normy, podle kterých škůdce mohl při

---

⁴³ Objektivní odpovědnost provozovatele za škodu je v občanském zákoníku upravena § 2927 a násl. OZ. S objektivní odpovědností provozovatele vysoce rizikových systémů umělé inteligence počítá i návrh nařízení o odpovědnosti za provoz systémů umělé inteligence. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0276_CS.html

předcházení škodám postupovat,⁴⁴ nebo zda škůdce v rámci prevence učinil opatření k předcházení škodám, jež by mohly z jeho činnosti vzniknout.⁴⁵

Prevenční povinnost je kromě zvláštních předpisů v oblasti dopravy upravena i právními předpisy majícími za cíl zajistit bezpečnost výrobků. Takovým předpisem je zákon č. 102/2001 Sb., o obecné bezpečnosti výrobků. Zákon o obecné bezpečnosti výrobků se použije pro posouzení bezpečnosti výrobku nebo pro omezení rizik, která jsou s užíváním výrobku spojená, jestliže požadavky na bezpečnost nebo omezení rizik nestanoví zvláštní právní předpis. Právní předpis, který dopadá na bezpečnost výrobků, je Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/858 ze dne 30. května 2018 o schvalování motorových vozidel a jejich přípojných vozidel, jakož i systémů, konstrukčních částí a samostatných technických celků určených pro tato vozidla a o dozoru nad trhem s nimi. Toto nařízení je novelizováno již zmíněným nařízením 2019/2144 ze dne 27. listopadu 2019.

Dozorový orgán může kromě uložení pokuty za přestupek mimo jiné stáhnout výrobek z trhu (tzv. *recall*) nebo zakázat uvádění na trh. Jen v roce 2020 byla z evropského trhu stažena osobní vozidla v 291 případech, přičemž ve 13 případech se jednalo o chybu softwaru.⁴⁶ Např. kvůli chybě v aktualizaci servisního softwaru přístrojový panel při jízdě náhodně střídavě zobrazoval jednotky rychloměru a počítadla ujetých kilometrů, aniž by řidič provedl výběr, nebo software Active Safety Domain Master (ASDM) mohl být neúplný, v důsledku čehož by nemusela být zjištěna blížící se překážka a nemuselo by dojít ke spuštění systému automatického nouzového brždění (AEB).

Kromě povinností výše uvedených subjektů, jež je nutné zarámovat do kontextu norem veřejného práva, aby bylo zřejmé, kde teprve začíná prevenční povinnost jednotlivých subjektů, je nutné zmínit rovněž prevenční povinnost samotného uživatele autonomního či částečně autonomního vozidla. Může jím být buď řidič, nebo uživatel, tj. pasažér vozidla. I tyto osoby samozřejmě mají povinnost předcházet škodám, přičemž při interpretaci pojmů „zvyklosti soukromého života“ a „okolnosti případu“ v kontextu autonomní mobility je možné přihlídnout zejména k tomu, že by si takový řidič či uživatel měl být vědom toho, že autonomní systém „může mít omezené vnímání, chápání a reakce“ a že nesmí systém využívat „jakýmkoliv způsobem, který by byl v rozporu s etickými nebo právními zásadami a standardy“ či jej pozměnit „tak, aby mohl fungovat jako zbraň“.⁴⁷

⁴⁴ Srov. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 7. 2004, sp. zn. 25 Cdo 1106/2003.

⁴⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. 3. 2015, sp. zn. 25 Cdo 140/2014.

⁴⁶ Safety Gate: Rapid Alert System for dangerous non-food products. *Evropa.eu* [online]. [cit. 20. 12. 2020]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/consumers/consumers_safety/safety_products/rapex/alerts/?event=main.search&lng=en#searchResults

⁴⁷ Viz Licence uživatelů zakotvená v Usnesení Evropského parlamentu ze dne 16. února 2017 obsahující doporučení Komise o občanskoprávních pravidlech pro robotiku (2015/2103(II)). *Evropský parlament* [online]. [cit. 7. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_CS.html

5 Vybraná judikatura a případy související s provozem autonomních a částečně autonomních vozidel

V souvislosti s prevenční povinností ve vztahu k autonomním vozidlům není bohužel s ohledem na jejich uvádění na trh teprve v posledních letech dostupná specifická judikatura. Proto v této kapitole uvádíme na prvním místě dostupnou judikaturu, která obecně souvisí s výrobou a provozem motorových vozidel a prevenční povinností, a dále uvádíme případy, ke kterým došlo v posledních letech v USA, z nichž lze do budoucna dovozovat případné standardy pro posuzování prevenční povinnosti, tj. při interpretování pojmů „zvyklosti soukromého života“ a „okolnosti případu“. Ty totiž bude soud posuzovat vždy individuálně a v situaci absence standardů v českém či evropském právním kontextu, se bude pravděpodobně inspirovat i mimo tento právně kulturní rámec.

V současné době se můžeme v právní literatuře setkat s případy, v nichž se řešila technická stránka vozidla. Judikatura týkající se konstrukce vozidel a předcházení škodám můžeme nalézt zejména v americkém právu. Již v 60. letech 20. století se zde soudy musely zabývat například otázkou konstrukce rámu vozidla (*Evans proti General Motors Corp.*), umístěním řadič páky (*Larsen proti General Motors Corp.*), konstrukcí střechy vozidla (*Dyson proti General Motors Corp.*) nebo bezpečnostními prvky vozidla (*Mickle proti Blackmon*).⁴⁸ Co se týče evropského práva, podobnou judikaturu lze jen stěží dohledat. Důvodem je patrně poměrně detailní regulace automobilového průmyslu včetně technických standardů. Co se týče judikatury na úrovni Evropské unie, pak lze v souvislosti s občansko-právní odpovědností ve vztahu k motorovým vozidlům nalézt především judikaturu týkající se povinného pojištění,⁴⁹ krytí určitých škodních událostí – například požáru v garáži způsobeném elektrickým systémem vozidla,⁵⁰ krytí různých druhů újmy,⁵¹ definici pojmů,⁵²

⁴⁸ Podrobně viz *Automobile Design Liability: Larsen v. General Motors and Its Aftermath. University of Pennsylvania Law Review*, 1969, roč. 118, s. 299–312 [cit. 20. 12. 2020]. Dostupné z: https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5859&context=penn_law_review

⁴⁹ Viz např. Rozsudek Soudního dvora (druhého senátu) ze dne 24. 10. 2013 (žádost o rozhodnutí o předběžné otázce podaná Krajským soudem v Prešove, Slovensko), *Katarína Haasová proti Rastislavu Petrikovi, Blance Holingové*, věc C-22/12. In: *Eurlex* [online]. [cit. 25. 12. 2020].

⁵⁰ Viz Rozsudek Soudního dvora (druhého senátu) ze dne 20. 6. 2019 (žádost o rozhodnutí o předběžné otázce Tribunal Supremo, Španělsko), *Línea Directa Aseguradora SA proti Segurcaixa Sociedad Anónima de Seguros y Reaseguros*, věc C-100/18. In: *Eurlex* [online]. [cit. 25. 12. 2020].

⁵¹ Rozsudek Soudního dvora (šestého senátu) ze dne 7. 9. 2017 (žádost o rozhodnutí o předběžné otázce Tribunal da Relação do Porto, Portugalsko), *José Joaquim Neto de Sousa proti Estado português*, věc C-506/16. In: *Eurlex* [online]. [cit. 25. 12. 2020].

⁵² Například pojem „provoz vozidel“ se vztahuje i na „situaci, v níž cestující ve vozidle stojícím na parkovišti při otevírání dveří tohoto vozidla narazil do vozidla stojícího vedle něj a poškodil ho.“ Viz Rozsudek Soudního dvora (šestého senátu) ze dne 15. 11. 2018 (žádost o rozhodnutí o předběžné otázce Augstākā tiesa, Lotyšsko), „*BTA Baltic Insurance Company AS, dříve „Balcia Insurance“ SE proti „Baltijas Apdrošināšanas Nams“ AS*“, věc C-648/17. In: *Eurlex* [online]. [cit. 25. 12. 2020].

domáhání se náhrady na vlastníkovi nepojištěného vozidla,⁵³ škody způsobené chodci, který je zároveň vlastníkem vozidla,⁵⁴ uvádění nepravdivých tvrzení ohledně totožnosti majitele a obvyklého řidiče vozu⁵⁵ či například nesení důkazního břemene v případě regresního nároku.⁵⁶

Zajímavým případem se zabýval Zemský soud v německém Coburgu, který řešil spor mezi vlastníkem vozidla a jeho prodejcem. Věc se týkala elektronicky nastavitelného sedadla řidiče, u kterého bylo možné přednastavit více poloh podle výšky řidiče. Sedadlo během jízdy měnilo nastavení, aniž by tuto změnu řidič inicioval. Soud uznal toto samovolné přenastavování jako vadu, při které měl vlastník vozidla právo na odstoupení od kupní smlouvy.⁵⁷ Pokud by došlo při samovolném přenastavení sedadla k nehodě (vlastník vozidla měl ve výše uvedeném případě 1,80 m, zatímco jeho žena 1,60 m) a byla by způsobena škoda na životě, zdraví nebo majetku, mohl by být výrobce vozidla odpovědný za porušení prevenční povinnosti tím, že nezajistil, aby k samovolnému přenastavování sedadla řidiče nedocházelo.

Tato judikatura se však nevěnuje specifickým problémům souvisejícím s autonomními a částečně autonomními vozidly. Byla by analogicky aplikovatelná pouze v obdobných specifických případech, kdy by bylo předmětem sporu právě autonomní vozidlo. Proto budou v následujícím textu zmíněny případy, ke kterým došlo v posledních letech v USA, v nichž došlo ke škodě v souvislosti s provozem autonomního vozidla.

Prvním případem, který stojí za zmínku, je případ nehody autonomně řízeného prototypu vozidla společnosti Uber, které způsobilo smrt paní Elaine Herzberg ve státě Arizona. Nehoda se stala při testování vozidla, které mělo v tu dobu zablokované nouzové brzdění a systém pro zabránění kolizí. V autě seděla na místě řidiče zaměstnankyně společnosti Uber, která měla dohlížet na bezpečnou jízdu, ale v rozporu s bezpečnostními protokoly

⁵³ Rozsudek Soudního dvora (velkého senátu) ze dne 4. 9. 2018 (žádost o rozhodnutí o předběžné otázce Supremo Tribunal de Justiça, Portugalsko), *Fundo de Garantia Automóvel proti Alina Antónia Destapado Pão Mole Juliana, Cristiana Micaela Caetano Juliana*, věc C-80/17. In: *Eurlex* [online]. [cit. 25. 12. 2020].

⁵⁴ Rozsudek Soudního dvora (šestého senátu) ze dne 14. 9. 2017 (žádost o rozhodnutí o předběžné otázce Tribunal da Relação de Évora, Portugalsko), *Luís Isidro Delgado Mendes proti Crédito Agrícola Seguros – Companhia de Seguros de Ramos Reais, S.A.*, věc C-503/16. In: *Eurlex* [online]. [cit. 25. 12. 2020].

⁵⁵ Rozsudek Soudního dvora (šestého senátu) ze dne 20. 7. 2017 (žádost o rozhodnutí o předběžné otázce Supremo Tribunal de Justiça, Portugalsko), *Fidelidade-Companhia de Seguros SA proti Caisse Suisse de Compensation, Fundo de Garantia Automóvel, Sandra Cristina Crystello Pinto Moreira Pereira, Sandra Manuela Teixeira Gomes Seemann, Catarina Ferreira Seemann, José Batista Pereira, Teresa Rosa Teixeira*, věc C-287/16. In: *Eurlex* [online]. [cit. 25. 12. 2020].

⁵⁶ Rozsudek Soudního dvora (prvního senátu) ze dne 15. 6. 2017 (žádost o rozhodnutí o předběžné otázce Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Litva), *Lietuvos Respublikos transporto priemonių draudikų biuras proti Gintaras Dockeyvičius, Jurgita Dockeyvičienė*, věc C-587/15. In: *Eurlex* [online]. [cit. 25. 12. 2020].

⁵⁷ Landgericht Coburg, Urteil vom 25. 08. 2010, 13 O 637/08. *Kostenlose Urteile* [online]. [cit. 26. 12. 2020]. Dostupné z: https://www.kostenlose-urteile.de/LG-Coburg_13-O-63708_Kaeufer-cines-Neuwagenskann-bei-Fehlfunktion-der-elektronischen-Sitzverstellung-vom-Kaufvertrag-zuruecktreten.news11322.htm

společnosti sledovala video a nesplnila tak svoji povinnost monitorovat provoz a převzít řízení.⁵⁸ Tato nehoda byla důsledně vyšetřována a veřejné orgány došly k názoru, že částečně selhal autonomní systém, který nebyl schopen včas správně klasifikovat osobu přecházející přes silnici. Co se týče soukromoprávní odpovědnosti, nebyla v této souvislosti nijak řešena. Logicky lze ale uvažovat nad tím, že zaměstnankyně Uberu nesplnila svou povinnost monitorovat provoz. V kontextu českého práva by však nešlo o nesplnění prevenční povinnosti, protože takovýto provoz autonomního vozidla není za podmínek českého právního řádu zatím možný. Šlo by tak o porušení veřejnoprávních norem.

Dalšími případy, kdy došlo k nehodám, jsou případy vozidel společnosti Tesla. V jednom z případů došlo ke kolizi automobilu Tesla s přívěsem k traktoru, kdy následné vyšetřování ukázalo, že uživatel vozidla, pan Jeremy Banner, přepnul vozidlo na autopilota těsně před srážkou a neměl ruce na volantu.⁵⁹ V dalším případě nasedl do otevřeného automobilu Tesla dvouletý chlapec v momentě, kdy jeho matka vykládala nákup z auta. Vozidlo se dalo do pohybu a ženu přimáčklo na garážová vrata. U tohoto případu došlo k tomu, že Tesla byla přepnuta do módu řízení a bylo odbržděno. Postižená žena žalovala Teslu, ovšem nevyhrála.⁶⁰ U obou případů je pravděpodobné, že k nehodě došlo následkem nesprávného používání vozidla uživateli.

Posledním případem, který stojí za zmínku, je nehoda autonomního vozidla s autonomním robotem, ke které došlo 6. ledna 2019 v Las Vegas. Autonomní robot sjel mimo svoji trasu a vjel na silnici, na které se pohybovalo vozidlo Tesla v autonomním režimu a do robota narazilo a zničilo jej.⁶¹ U tohoto případu bohužel nejsou žádné další podrobnosti a ani to, zda následně vznikl soudní spor.

Závěr

Automobilová výroba je zejména v Evropě rozsáhle regulována. Na výrobu vozidel dopadá mnoho právně závazných technických norem, kterým se výrobci musí podřídit. Přesto se najdou v automobilech některé prvky, na které technické normy nepamatují. Neznamená to však, že by výrobci automobilů byli prosti jakékoliv povinnosti při jejich používání ve vozidlech. I v případě, že na komponentu nedopadá žádná norma, mají výrobci povinnost předcházet škodám, tedy povinnost prevenční. Jelikož technický

---

⁵⁸ ARMAN, Alexandra de. The Wild, Wild West: A Case Study of Self-Driving Vehicle Testing in Arizona. *Arizona Law Review*, 2019, roč. 61, s. 983–1012, s. 996.

⁵⁹ GILL, Jim. How 3 Cases Involving Self-Driving Cars Highlight eDiscovery and the IoT. *JDSPURA* [online]. [cit. 7. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.jdsupra.com/legalnews/how-3-cases-involving-self-driving-cars-76886/>

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ COZZENS, Tracy. Autonomous car hits autonomous robot in bizarre collision. *GPS World* [online]. [cit. 7. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.gpsworld.com/autonomous-car-hits-autonomous-robot-in-bizarre-collision/>

vývoj většinou předchází vývoji regulatornímu, existuje řada prvků, které nejsou normami standardizovány. Již nyní je do vozidel montováno mnoho pokročilých asistenčních systémů, které mohou být i příčinou nehody. Při nasazování asistenčních systémů musí výrobci dbát na to, aby systémy svým nastavením nebo fungováním nezpůsobily nehodu, nebo se na jejím způsobení nepodílely.

Prevenční povinnost bude muset být dodržována i při navrhování a výrobě autonomních vozidel, neboť se lze domnívat, že technický vývoj bude i zde předcházet vývoj právní. U autonomních vozidel bude na rozdíl od vozidel dnešních nutno zohlednit kromě samotného výrobce vozidla ještě další subjekty, jejichž přičiněním mohla škoda vzniknout. Bude se jednat mimo jiné o poskytovatele inteligentní infrastruktury, poskytovatele datových souborů nebo poskytovatele softwaru. Konečný uživatel se pravděpodobně bude moci domáhat náhrady škody po provozovateli nebo výrobcí autonomního vozidla. Zároveň i on sám se ale musí chovat tak, aby předcházel škodám.

Zjistit, kdo prevenční povinnost porušil, bude důležité pro uplatnění regresního nároku výše uvedených subjektů. Judikatura týkající se porušení prevenční povinnosti není obsáhlá, neboť k vyslovení odpovědnosti za porušení prevenční povinnosti přistupují soudy teprve tehdy, pokud neexistuje norma (i právně závazná technická norma), kterou škůdce porušil. Soud pak zjišťuje, zda okolnosti případu dávaly možnost proti škodě zakročit, zmírnit ji, nebo jí předejít. Lze předpokládat, že s rozvojem asistenčních systémů a (částečně) autonomních vozidel bude význam prevenční povinnosti stoupat s tím, jak bude přibývat nových kompetent a funkcionalit. Tato prevenční povinnost by měla být v budoucnu ovšem promítnuta do závazných předpisů tak, aby se předešlo právní nejistotě. Ex post tak budou případy prevenční povinnosti sloužit jako podklad pro novou legislativu. V budoucnu by proto měla širě preventivní povinnosti klesat. V tomto duchu lze totiž předpokládat, že se zvyšující se mírou autonomie bude vznikat i větší množství předpisů zužující aplikovatelnost tohoto obecného ustanovení.

Programy zlepšování kvality ovzduší – právní forma v průběhu času

Air Quality Plans – Legal Form over the Course of Time

Matěj Mrlina*, Ilona Jančářová**

Abstrakt

Tento příspěvek se zabývá programy zlepšování kvality ovzduší jakožto koncepčními nástroji v oblasti ochrany ovzduší. Tento příspěvek má ambici rozebrat právní úpravu programů zlepšování kvality ovzduší v současně platné a předcházející legislativě upravující ochranu ovzduší, a to s ohledem na právní formy těchto koncepčních nástrojů stanovené jednotlivými právními předpisy, které v průběhu času programy zlepšování kvality ovzduší upravovaly. Cílem příspěvku je poukázat na některé problematické aspekty související s volbou právní formy pro tyto nástroje a jejich legislativní úpravou. Současně má také poukázat na možná interpretační a aplikační úskalí současně platné legislativy, a to na základě relevantní evropské legislativy, vývoje právní úpravy programů zlepšování kvality ovzduší a též relevantní judikatury českých soudů i Soudního dvora Evropské unie.

Klíčová slova

Ochrana ovzduší; právo životního prostředí; programy zlepšování kvality ovzduší; koncepční nástroje.

Abstract

This written contribution deals with Air Quality Plans as a strategic legal instrument in the field of air protection. The ambition of this contribution is to analyse the regulation regarding Air Quality Plans in current and past air protection legislation with focus on the legal forms of these strategic legal instruments in each respective legislation regarding Air Quality Plans. This written contribution aims to point out some problematic aspects related with the choice of legal form of these strategic legal instruments and their regulation. Concurrently this contribution aims to stress out existing interpretation difficulties and application pitfalls based on relevant EU's regulation, development of the regulation regarding Air Quality Plans and also relevant case law of Czech courts and Court of Justice of the European Union.

Keywords

Air Protection; Environmental Law; Air Quality Plans; Strategic Legal Instruments.

---

* Mgr. Matěj Mrlina, doktorand, Katedra práva životního prostředí a pozemkového práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Ph.D. student, Department of Environmental Law and Land Law, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: matejmrлина@mail.muni.cz

** Doc. JUDr. Ilona Jančářová, Ph.D., Katedra práva životního prostředí a pozemkového práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Department of Environmental Law and Land Law, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: 1514@mail.muni.cz / ORCID: 0000-0002-1905-2033 / Scopus ID: 56998964700

Úvod

Programy zlepšování kvality ovzduší (dále též „PZKO“) patří do skupiny koncepčních nástrojů, které představují svébytnou skupinu právních prostředků přímé regulace, zahrnující dokumenty pojmenované jako programy, plány, koncepce apod. Nástroje přímé regulace označované také jako „*command and control*“, spoléhají na systematické nastavování standardů kvality životního prostředí a na administrativní aparát státu disponující adekvátním množstvím a kvalitou informací i finančních zdrojů nutných k případnému vynucování povinností. To je typické i pro koncepční nástroje v právu životního prostředí, pro jejichž správné působení je nutné nastavit odpovídajícím způsobem zákonné požadavky, zavést systém kontroly a nástrojů k jejich prosazování a v nezbytné míře zajistit financování a personální kapacity pro realizovaná opatření.¹ Až na výjimky se jedná o jeden z novějších nástrojů právní regulace, který našel své uplatnění při ochraně životního prostředí a který byl mnohdy do českého právního řádu implementován teprve na základě požadavků směrnic Evropské unie². Nejinak tomu bylo i v případě programů zlepšování kvality ovzduší, jejichž účelem je náprava stavu, kdy je určité území zatěžováno znečištěným ovzduším nad míru únosnou jak pro životní prostředí, tak zdraví lidí. V tom lze spatřovat rozdíl od jiných koncepčních nástrojů, a to jak v rámci ochrany ovzduší, tak v rámci jiných složek životního prostředí, jako jsou např. programy předcházení vzniku odpadu, či průřezový koncepční nástroj územního plánování, které jsou zaměřeny spíše na prevenci určitého nežádoucího stavu než na jeho nápravu.

Ve srovnání se závaznými imisními limity vyjadřujícími maximální přípustnou míru úrovně znečištění ovzduší, jejichž hlavním cílem je do budoucna zabránit realizaci záměrů, které by svým vlivem pravděpodobně přispěly či mohly přispět k již existujícímu nadlimitnímu znečištění, smyslem programů zlepšování kvality ovzduší je naopak rozvrhnout opatření, která mají být přijata, aby se stávající nadlimitní znečištění zredukovalo

---

¹ KINGSTON, Suzanne, Veerle HEYVAERT a Aleksandra ČAVOŠKI. *European environmental law*. New York: Cambridge University Press, 2017, s. 129–131.

² O koncepčních nástrojích, jakožto nástroji regulace v právu životního prostředí, obecně pojednávají ve svých dílech tyto autoři: DAMOHORSKÝ, Milan a kol. *Právo životního prostředí*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 37, 40; DIENSTBIER, Filip. Procesněprávní aspekty vytváření a užití koncepčních nástrojů ochrany životního prostředí. In: DAMOHORSKÝ, Milan a Vojtěch STEJSKAL. *Koncepční nástroje ochrany životního prostředí z pohledu práva. Sborník z konference*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2003, s. 73–74; JANČÁŘOVÁ, Ilona. Koncepční nástroje ochrany ovzduší. In: *Koncepční nástroje ochrany životního prostředí z pohledu práva. Sborník u konference*. Praha: Univerzita Karlova, 2003; JANČÁŘOVÁ, Ilona a kol. *Právo životního prostředí: obecná část*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2016, s. 26; JANČÁŘOVÁ, Ilona. Significance of Air Quality Plans – the Czech Experience. In: TEGNER ANKER, Helle a Birgitte Egelund OLSEN (eds.). *Sustainable Management of Natural Resources: Legal Instruments and Approaches*. Cambridge: Cambridge: Intersentia, 2018, s. 195–210, European Environmental Law Forum Series, Volume 5.

co nejdříve na úroveň nepřekračující stanovené limity a v daném území³ byla zajištěna dobrá kvalita ovzduší. Lze tudíž uzavřít, že i když PZKO slouží především k nápravě závadného stavu, neztrácí charakter koncepčního nástroje právě v důsledku toho, že cílí do budoucna a představují určitou koncepci, jak dosáhnout žádoucího stavu.

Do českého právního řádu byly programy zlepšování kvality ovzduší zavedeny zákonem č. 86/2002 Sb., o ochraně ovzduší (dále jen „zákon č. 86/2002 Sb.“)⁴, který byl přímou reakcí na nutnou reformu českých právních předpisů v oblasti ochrany životního prostředí a jeho složek v návaznosti na proceduru přístupu České republiky do struktury Evropské unie. Důvodem zavedení tohoto nástroje v rámci ochrany ovzduší byla transpozice evropského práva⁵ v podobě tehdy platné směrnice Rady 96/62/ES ze dne 27. září 1996 o posuzování a řízení kvality vnějšího ovzduší.⁶ V souvislosti se změnami na úrovni unijní i národní právní úpravy a odpovídající reflexí judikatorních závěrů českých soudů i Soudního dvora Evropské unie (dále jen „soudní dvůr EU“)⁷ bylo k těmto programům historicky přistupováno z hlediska jejich právní formy rozličnými způsoby a zdá se, že otázka ideální právní formy pro PZKO není otázkou překonanou ani v dnešní době.⁷ Cílem tohoto příspěvku je provést srovnání v minulosti využitých právních forem z hlediska kladů a záporů jejich působení a na základě toho se pokusit o identifikaci nejvhodnější formy předmětného koncepčního nástroje.

1 Programy zlepšování kvality ovzduší v unijní právní úpravě

Ochrana ovzduší v rámci celé EU vychází již z primárního práva EU, konkrétně z čl. 3 Smlouvy o Evropské unii a čl. 11 Smlouvy o fungování Evropské unie. V těchto článcích lze nalézt stanovení povinnosti zahrnout ochranu životního prostředí do vymezení a provádění politik a činností EU. Na obecné vymezení zde navazuje čl. 191 Smlouvy o fungování Evropské unie, konkretizující čtyři cíle, k nimž je třeba směřovat při naplňování politik a činností EU v oblasti ochrany životního prostředí. K provedení cílů uvedených v čl. 191 slouží obecně čl. 192, který právě stanoví legislativní základ na úrovni EU pro přijímání

³ Pro účely posuzování a řízení kvality ovzduší se území členského státu (např. České republiky) dělí na zóny a aglomerace, v rámci těchto zón a aglomerací poté probíhá posuzování úrovně znečištění. K tomuto vizte § 5 odst. 2 a příloha č. 3 k zákonu č. 201/2012 Sb., o ochraně ovzduší, ve znění pozdějších předpisů.

⁴ Zákon č. 86/2002 Sb., o ochraně ovzduší a o změně některých dalších zákonů (zákon o ochraně ovzduší). Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-86> [cit. 3. 5. 2021].

⁵ JANČÁŘOVÁ, Ilona a kol. *Právo životního prostředí: zvláštní část*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015, s. 35.

⁶ Směrnice Rady 96/62/ES ze dne 27. září 1996 o posuzování a řízení kvality vnějšího ovzduší. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:31996L0062&qid=1613307730761&from=CS> [cit. 3. 5. 2021].

⁷ V současné době nemají programy zlepšování kvality ovzduší legislativně danou žádnou právní formu, kdy k tomuto bylo přistoupeno poté, co dříve byla programům přiřknuta forma nařízení kraje a následně opatření obecné povahy vydávaného Ministerstvem životního prostředí.

tzv. sekundárního práva EU, ke kterému řadíme mj. směrnice EU, a to i ty v oblasti ochrany ovzduší.⁸ Důvodem je to, že čl. 191 a 192 Smlouvy o fungování Evropské unie nejsou tzv. přímo aplikovatelnými články a musí být tedy provedeny akty sekundárního práva EU.⁹ Právní předpisy EU přijímané v oblasti ochrany ovzduší zároveň navazují i na závazky a výdobytky zavedené mezinárodní Úmluvou o dálkovém znečišťování ovzduší přecházejícím hranice států a jejími prováděcími protokoly.^{10,11} PZKO napomáhají k naplňování cílů této úmluvy, neboť v případě přeshraničního znečištění dotyčné členské státy ve smyslu čl. 25 směrnice o kvalitě vnějšího ovzduší spolupracují a prostřednictvím koordinovaných plánů kvality ovzduší, resp. PZKO, mohou navrhnout společné činnosti zacílené na snížení imisní zátěže v dané oblasti.¹²

PZKO coby koncepční nástroj byly primárně upraveny článkem 8 odst. 3 směrnice Rady 96/62/ES ze dne 27. září 1996 o posuzování a řízení kvality vnějšího ovzduší.⁶ Programy byly ve směrnici vyžadovány pro oblasti, v nichž dosahovaná úroveň znečištění přesahovala limitní hodnoty touto směrnicí stanovené jako standardy kvality ovzduší. S pomocí vypracování těchto programů, obsahujících opatření ke snížení úrovně znečištění, mělo (ideálně) dojít ke snížení úrovně znečištění pod limitní hodnoty.

Po obsahové stránce pak povinný základ a rámec pro podobu programů stanovila příloha IV této směrnice.⁶ Nutno podotknout, že programy zlepšování kvality ovzduší v této směrnici byly koncipovány jako koncepční nástroj dlouhodobého působení, na rozdíl od akčních plánů, které směrnice zavedla jako krátkodobý nástroj, jež měl bezprostředně reagovat na případná rizika překračování tzv. prahových limitních hodnot ve směrnici stanovených.¹³

⁸ SADELEER, Nicolas de. *EU Environmental Law and the Internal market*. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 222.

⁹ KRÄMER, Ludwig. *EU Environmental Law*. 8. vyd. London: Sweet & Maxwell Ltd., 2016, s. 6.

¹⁰ Požadavky na koncepční a systematický přístup k ochraně ovzduší a snižování úrovně znečištění ovzduší, a to i z mezinárodního pohledu, totiž nalézáme už v Úmluvě o dálkovém znečišťování ovzduší přecházejícím hranice států, která byla přijata 13. listopadu 1979 v Ženevě. Tato Úmluva, jejíž smluvní stranou je jak Česká republika, tak i Evropská unie, představuje základ mezinárodní spolupráce v oblasti snižování znečištění ovzduší s důrazem na výrazně přeshraniční dopad znečištění ovzduší, kdy země původu znečištění ovzduší nemusí být též nutně zemí, kde má znečištění ovzduší svůj negativní dopad. K provádění této de facto rámcové mezinárodní smlouvy bylo postupně přijato 8 prováděcích protokolů. Informace k Úmluvě a prováděcím protokolům, včetně jejich seznamu, jsou dostupné na stránkách Sekretariátu této Úmluvy, kterým je Evropská hospodářská komise OSN, z: <https://unece.org/environment-4>

¹¹ Bod 8 Preambule směrnice Evropského parlamentu a Rady 2008/50/ES ze dne 21. května 2008 o kvalitě ovzduší a čistším ovzduší pro Evropu. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0050&from=CS>

¹² Článek 25 směrnice Evropského parlamentu a Rady 2008/50/ES ze dne 21. května 2008 o kvalitě ovzduší a čistším ovzduší pro Evropu.

¹³ Rozsudek Soudního dvora ze dne 25. 7. 2008, *Dieter Janecek proti Freistaat Bayern*, C-237/07. V tomto rozsudku bylo judikováno, že i jedinec má právo domáhat se vypracování akčních plánů v případě, že jsou překročeny mezní hodnoty pro určité zdraví škodlivé znečišťující látky, a to v čase co možná nejkratším. A současně členským státům plyne povinnost přijmout v plánech taková opatření, aby bylo dosaženo hodnot imisí znečišťujících látek, které nepřekračují stanovené mezní hodnoty. Tento rozsudek je uplatitelný dodnes.

Vzhledem k tomu, že směrnice stran právní formy programů zlepšování kvality ovzduší nestanovila žádné závazné požadavky, lze konstatovat, že při jejím přijímání byla dána přednost obsahu před formou, tedy důraz byl kladen zejména na v nich uvedená opatření, nikoliv na jejich právní povahu. Snad i s ohledem na odlišné právní pozadí, přístup a pojetí nástrojů veřejnoprávní regulace v jednotlivých členských státech EU, či také s ohledem na odlišná státní zřízení v rámci Společenství, směrnice nejenže neobsahovala požadavek na jejich konkrétní právní formu, ale ani požadavek na právní závaznost těchto programů.

Výše uvedenou směrnicí nahradila v červnu 2008 nová směrnice o kvalitě ovzduší, oficiálně směrnice Evropského parlamentu a Rady 2008/50/ES ze dne 21. května 2008 o kvalitě ovzduší a čistším ovzduší pro Evropu (dále také jako „směrnice“ nebo „směrnice o kvalitě ovzduší“).¹⁴ Tato nová právní úprava byla ucelenou revizí přístupu k problematice monitoringu a vyhodnocování kvality ovzduší s ohledem na nejnovější vědecké postupy a zkušenosti členských států se zaměřením na integrovaný přístup jak v rámci právní úpravy, tak v rámci její aplikace.¹⁵ Nová směrnice upravuje programy¹⁶ zlepšování kvality ovzduší v článku 23. Tyto by měly být podle této směrnice vlajkovou lodí plánování¹⁷ v oblasti zlepšování kvality ovzduší a měly by navazovat a také se doplňovat s dalšími koncepčními nástroji v dané oblasti, jakými jsou národní programy snižování emisí a krátkodobé akční plány, jejichž obsah však může být dle směrnice také inkorporován přímo do programů zlepšování kvality ovzduší.¹⁸ Za účelem určité synergie těchto programů je nově v článku 23 odst. 2 směrnice přímo stanoven požadavek na soulad s ostatními koncepčními nástroji v ochraně ovzduší.^{19,20}

Nová směrnice zachovává podstatu programů zlepšování kvality ovzduší jako nástroje nápravy, s jehož pomocí má být v co nejkratší době dosaženo limitních hodnot v oblastech,

---

¹⁴ Konsolidované znění směrnice dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:02008L0050-20150918&from=CS> [cit. 3. 5. 2021].

¹⁵ Bod 3 Preambule ke Směrnici 2008/50/ES.

¹⁶ Dikcí směrnice „plány kvality ovzduší“.

¹⁷ Kapitola IV směrnice 2008/50/ES.

¹⁸ Viz Národní program snižování emisí dle Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2001/81/ES ze dne 23. října 2001 o národních emisních stropcích pro některé látky znečišťující ovzduší, ve znění Směrnice 2016/2284/EU o snižování národních emisí určitých látek znečišťujících ovzduší anebo akční plány dle směrnice 2008/50/ES o kvalitě vnějšího ovzduší.

¹⁹ Čl. 23 odst. 2 směrnice Evropského parlamentu a Rady 2008/50/ES ze dne 21. května 2008 o kvalitě ovzduší a čistším ovzduší pro Evropu. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0050&from=CS> [cit. 3. 5. 2021].

²⁰ JANČÁŘOVÁ, 2018, op. cit., s. 200.

kde dochází k jejich překračování.²¹ Ustanovení čl. 23 směrnice je tak komplementární ve vztahu k základní povinnosti členských států na celém území EU dosáhnout a udržovat dobrou kvalitu ovzduší, při které koncentrace znečišťujících látek nebudou přesahovat stanovené limitní hodnoty. Ve smyslu či účelu programů zlepšování kvality ovzduší nedochází nahrazením původní směrnice k zásadním změnám, platí, že má být s pomocí v nich uvedených opatření co nejdříve dosaženo limitních hodnot stanovených směrnicí. Obsahové náležitosti programů zlepšování kvality ovzduší pak stanoví příloha XV směrnice.²² Souladně s předcházející unijní úpravou, ani tato směrnice nestanoví požadavek určité právní formy ani požadavek na právní závaznost programů zlepšování kvality ovzduší. Lze vést diskusi, zda bylo za touto myšlenkou např. ponechání volnosti členským státům v tom, zda budou opatření obsažená v programech zlepšování kvality ovzduší směřovat pouze dovnitř veřejné správy, tedy zda budou vydávány jako interní správní akty²³, či budou opatření směřovat také k adresátům veřejné správy a jim zakládat přímo povinnosti (a s tím související práva), a tedy bude vyžadována forma právně závazná tak, aby bylo možné jejich prostřednictvím zavazovat též jednotlivce. Právě výše zmíněné ponechání volnosti členským státům, je dle autorů důvodem nestanovení požadavku na právní závaznost programů, neboť charakter i obsah programů zlepšování kvality ovzduší, a to nejen v jednotlivých členských státech, ale dokonce i na úrovni zón a aglomerací v rámci členských států, se bude odvíjet od reálné úrovně znečištění ovzduší v jednotlivých zónách a aglomeracích v členských státech, a je tedy možné, že se bude program od programu lišit, a s tím tedy souvisí i jeho pojetí z hlediska právní formy či právní závaznosti. V tomto ohledu lze však upozornit na rozsudek Soudního

²¹ K otázce délky překročení, resp. délky doby, do kdy mají být mezní hodnoty dosaženy, se vyjádřil Soudní dvůr EU např. v rozsudku ze dne 5. 4. 2017, C-488/15. Zde byla řešena mj. otázka délky překročení a dodržení ustanovení čl. 23 odst. 1 v části „co možná nejkratší“. Zde Soudní dvůr uvádí, že na délku doby překročení nelze nahlížet prismatem navrženým v žalobě Evropskou komisí, kdy se doba „co možná nejkratší“ bude obecně a formalisticky posuzovat podle počtu dní, měsíců, let, po které bude mezní hodnota překročena. Je třeba posuzovat délku překročení případ od případu a s ohledem na kvalitu a obsah samotných plánů kvality ovzduší, resp. opatření v nich uvedených a jejich způsobilost zajistit dosažení mezních hodnot pro příslušnou znečišťující látku.

²² Součástí těchto požadavků je i otázka rozmístění stanic imisního monitoringu. Touto otázkou se zabýval též Soudní dvůr EU v rozsudku C-723/17. Jednalo se o řízení o předběžné otázce ve vztahu k povinnostem členských států ve vztahu k rozmístění stanic imisního monitoringu a právu jednotlivců domáhat se jejich určitého umístění. Soudní dvůr EU zde judikoval, že leč má jednotlivec právo na umístění stanic imisního monitoringu v souladu s požadavky, které stanovuje směrnice (tedy situace, kdy stanice někde umístěny nejsou nebo jsou umístěny špatně), v případě, že se jedná o situace, kdy požadavkům vyhovuje více míst zároveň, je na správním uvážení členského státu, kterou z vyhovujících variant umístění vybere. Jednotlivci však přísluší právo žádat o soudní přezkum tohoto uvážení.

²³ Za interní správní akty lze označit „*vnitřní předpisy, které z povahy věci nesměřují vůči subjektům stojícím vně systému vztahů organizační nadřízenosti a podřízenosti ve veřejné správě, nýbrž směřují vůči subjektům ovládaným organizační podřízeností ve vztahu k orgánu, který akt vydal.*“ In: PRŮCHA, Petr. *Správní právo. Obecná část*. 8. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 275; Lze též poznamenat, že v praxi dochází k situaci, kdy „*vyšší úřad stanoví něco závazně formou interního předpisu nižšímu úřadu, který je povinen se podle tohoto předpisu řídit.*“ In: HENDRYCH, Dušan. *Správní právo: obecná část*. 9. vyd. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 131.

dvora EU ze dne 11. 8. 1995, věc C-433/93, který stanoví, že je v rozporu se závaznou povahou směrnic spoléhat na dosažení stanovených závazných cílů (zde mezních hodnot) prostřednictvím nezávazných nástrojů.²⁴ Koncepční nástroje v podobě PZKO, označované národní i unijní judikaturou²⁵ jako nezávazný nástroj regulace, však nejsou jediným prostředkem právní regulace, zajišťujícím dosažení dobré kvality ovzduší. Jsou součástí celého systému nástrojů právních regulace, které přispívají k jejich efektivnímu působení. K těm nejdůležitějším nástrojům patří závazné imisní limity, jimiž jsou orgány státní správy ve své správní činnosti vázány. Od tohoto závazného cíle směrnice je třeba odlišovat úlohu koncepčních nástrojů, které mají přispívat k dosažení ve směrnici stanovených cílů v co nejkratší době v těch oblastech, které již jsou nadměrně znečištěny. Proto interpretace pojmu „v co nejkratší době“ bude záviset na posouzení konkrétních podmínek a možností v konkrétních oblastech.²⁶ To pak vede k úvaze, zda této skutečnosti nelze přizpůsobovat i vlastní formu předmětného koncepčního nástroje, či zda by forma měla být pevně zákonem stanovena.

2 Programy zlepšování kvality ovzduší v národní právní úpravě

Programy zlepšování kvality ovzduší byly v rámci transpozice výše uvedené směrnice zakotveny v právní úpravě zákona č. 86/2002 Sb. a posléze i v současně platném zákoně č. 201/2012 Sb., o ochraně ovzduší, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o ochraně ovzduší“). V průběhu času se měnil okruh subjektů účastnících se na jejich zpracování a nejasnou zůstávala i otázka jejich závaznosti. Tyto měnící se aspekty se pak odrážely i ve volbě formy, která by byla pro daný koncepční nástroj nejvhodnější.

Neodmyslitelným nástrojem sloužícím k dosažení a zachování dobré kvality ovzduší, který je v této souvislosti třeba také zdůraznit, a to i s ohledem na vzájemnou vazbu s programy zlepšování kvality ovzduší, jsou imisní limity jakožto závazné standardy kvality životního prostředí (ovzduší). Oba zákony o ochraně ovzduší se v obecné rovině při prosazování požadavků na ochranu ovzduší opíraly a opírají o ustanovení stanovující závaznost imisních limitů pro orgány ochrany ovzduší při výkonu jejich působnosti podle zákona o ochraně ovzduší, tj. zejména při vydávání stanovisek, závazných stanovisek, či povolení provozu, do budoucna se má tato závaznost dokonce rozšířit i na jiné správní orgány.²⁷ Závaznost imisních limitů, a to již na úrovni zákona, má totiž zajistit,

²⁴ Rozsudek Soudního dvora EU ze dne 11. 8. 1995, C-433/93. Dostupné z: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=99466&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=11561526>

²⁵ Stanovisko Generální advokátky Juliane Kokott ve věci *Evropská komise proti Bulharské republice*, C-488/15, přednesené dne 10. 11. 2016. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:62015CC0488&from=CS>

²⁶ JANČÁŘOVÁ, 2018, op. cit., s. 201.

²⁷ Vizte § 3 odst. 1 a § 12 odst. 1 zákona o ochraně ovzduší, ve znění zákona č. 284/2021 Sb. účinném od 1. 7. 2023.

aby nedocházelo k povolování nových zdrojů znečišťování, a tudíž k dalšímu zhoršování kvality ovzduší v oblastech postižených špatnou kvalitou ovzduší.²⁸ Navazující na účel imisních limitů pak plní nezastupitelnou roli právě PZKO jako nástroj zajišťující postupné zlepšování kvality ovzduší v postižených územích.²⁹

2.1 PZKO dle zákona č. 86/2002 Sb.

Jak již bylo uvedeno výše, programy zlepšování kvality ovzduší byly v zákoně č. 86/2002 Sb., konkrétně v ustanovení § 7 tohoto zákona,³⁰ zavedeny jako nástroj regulace v důsledku transpozice směrnice Rady 96/62/ES ze dne 27. září 1996 o posuzování a řízení kvality vnějšího ovzduší. Již od samého zrodu byly programy koncipovány jako nástroj nápravný, což lze vysledovat ze znění jednotlivých dílčích odstavců § 7, konkrétně z vymezení „oblastí se zhoršenou kvalitou ovzduší“, za které byly označovány ty zóny a aglomerace, kde docházelo k překračování zákonem stanovených imisních limitů. O které oblasti se konkrétně jedná, bylo stanovováno jednou ročně ve Věstníku Ministerstva životního prostředí. Programy zlepšování kvality ovzduší dle původního znění zákona č. 86/2002 Sb., měly za povinnost vydávat pro dané oblasti orgány krajů a obcí ve svých nařízeních. Novelou zákona č. 86/2002 Sb. zákonem č. 521/2002 Sb., bylo provedeno zpřesnění v tom smyslu, že PZKO byly vydávány krajskými a obecními úřady obcí v přenesené působnosti. Informace o programech zlepšování kvality ovzduší musely být v souladu s § 7 odst. 7 zákona č. 86/2002 Sb. uvedeny na úředních deskách příslušného kraje a příslušné obce spolu s oznámením, kde do nich lze nahlédnout. Tyto programy se zveřejňovaly v elektronické podobě ve veřejně přístupném informačním systému. Povinností orgánů krajů a obcí bylo plnění těchto programů průběžně kontrolovat a vyhodnocovat. Veřejnost tak do přípravy PZKO neměla možnost zasahovat a chybělo adresné určení subjektů, pověřených realizací v nich uvedených opatření. Forma nařízení zůstala nezměněna a ve spojení s § 7 odst. 7 zákona č. 86/2002 Sb. zajišťovala závaznost programů zlepšování kvality ovzduší pro všechny orgány a správní úřady konající v řízeních o vydání stanovisek anebo povolení dle zákona č. 86/2002 Sb., ale i při jiném výkonu veřejné správy na krajské a místní úrovni, zejména při územním

²⁸ K tomuto také rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 1. 2. 2013, č. j. 9 As 28/2012-129, ve kterém je uvedeno: „Závěr městského soudu lze stručně shrnout tak, že do území nadlimitně zatíženého blukem nelze bez dalšího automaticky umísťovat stavby, které sice každá jednotlivě nepřítěžjí svým provozem dotčenému území nijak výrazně, ale v součtu jednotlivých případů znamenají postupné a významné přitěžžování již nyní existující nadlimitní zátěži v území. S tímto závěrem [...] se Nejvyšší správní soud plně ztotožňuje.“ Tento text je relevantní v kontextu následujícího sdělení Nejvyššího správního soudu v téměř rozsudku: „... námitkám (stěžovatele) nemohl zdejší soud přisvědčit ze shodných důvodů, které byly rozvedeny výše ve vztahu k blukovým limitům. Je-li řada staveb umísťovaná do území, v němž jsou limity imisí překročeny, nelze argumentovat tím, že provoz každé jednotlivé stavby je spojen jen s nevýznamným, byť měřitelným přírůstkem již stávající hodnoty imisí.“

²⁹ S ohledem na členění území pro účely vyhlášení PZKO se zde územím myslí příslušné zóny či aglomerace.

³⁰ JANČÁŘOVÁ, 2003, op. cit., s. 187.

plánování, územním rozhodování a povolování staveb nebo jejich změn a při posuzování vlivů staveb.³¹

Nikoliv absolutní závaznost ve vztahu k postupům dle právních předpisů upravujících územní plánování a stavební řád³² byla zároveň vyjádřena i v § 7 odst. 9 zákona č. 86/2002 Sb., z něhož vyplývala povinnost při výkonu veřejné správy na krajské a místní úrovni, zejména při územním plánování, územním rozhodování a povolování staveb nebo jejich změn a při posuzování vlivů staveb nebo technologií na životní prostředí z programů ke zlepšení kvality ovzduší vycházet. Obdobná vazba na programy ke zlepšování kvality ovzduší a povinnost z nich vycházet byla vyjádřena i v § 17 odst. 9 zákona č. 86/2002 Sb. v původním znění (resp. § 17 odst. 10 ve znění zákona č. 86/2002 Sb. k 31. 8. 2012) ve vztahu k činnosti samotných orgánů ochrany ovzduší.

Nutno konstatovat, že závaznost PZKO vůči orgánům veřejné správy na jedné straně a jejich povinnost z nich vycházet na straně druhé představují jistou interpretační diskrepanci, neboť závaznost těchto programů navozuje představu, že se od nich nelze odchýlit. Naopak povinnost z nich vycházet směřuje k tomu, že jejich obsah musí být respektován, nicméně v odůvodněných případech lze při rozhodovací činnosti rozumně zvažovat i jiné veřejné zájmy. V průběhu dalších novelizací zákona č. 86/2002 Sb. v rámci jeho zpřesňování byla uvedena nepřesnost odstraněna tím, že z jeho textu vypadla zmínka o závaznosti nařízení pro jiné úřady, kterým však zůstala i nadále povinnost z programů při výkonu veřejné správy vycházet. Po provedených novelizacích zákona č. 86/2002 Sb. v jeho znění ke dni 31. 8. 2012 absentuje i zmínka o formě programu v podobě nařízení obce či kraje.

Během účinnosti zákona č. 86/2002 Sb. došlo rovněž ke změně v okruhu subjektů, které byly adresátem povinnosti zpracovat program zlepšování kvality ovzduší. Předmětná povinnost byla zúžena pouze na krajské úřady a obecní úřady obcí s počtem obyvatel nad 350 000. Ostatní obecní úřady zpracovávaly programy zlepšování kvality ovzduší na dobrovolné bázi. Kraje k místním PZKO zaujímaly stanoviska a v přenesené působnosti vydávaly PZKO svými nařízeními. Do procesu zpracování PZKO bylo zapojeno i Ministerstvo životního prostředí (dále také „ministerstvo“), které bylo informováno o stavu provádění opatření, která byla v PZKO navržena.

Decentralizovaný výkon státní správy spočívající ve vydávání programů zlepšování kvality ovzduší nabízel možnost uplatnění znalostí místních reálií a jejich využití při zpracování těchto programů, které tak mohly být již od rané fáze příprav tzv. „šity na míru“ území, které odpovědní zpracovatelé, či s nimi spolupracující osoby, znali nebo

³¹ V § 7 odst. 7 zákona o ochraně ovzduší z roku 2002 bylo přímo stanoveno, že: „Krajské a místní programy ke zlepšení kvality ovzduší vydávají orgány kraje a obcí ve svých nařízeních, která jsou závazná pro všechny orgány a správní úřady konající v řízeních podle odstavce 9 a § 17 odst. 9 ...“

³² Nyní zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), v platném znění, dříve zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon).

přínejmenším měli znát. Tato právní forma umožňovala aplikaci specifického přístupu s ohledem na ty či ony zvláštnosti konkrétní obce, případně jiného vymezeného území v rámci kraje. Omezení bylo v tomto ohledu stanoveno pouze ve vztahu k místním programům zlepšení kvality ovzduší, jež musely být v souladu s programem vypracovaným na úrovni příslušné zóny či aglomerace.

2.2 Programy zlepšování kvality ovzduší dle zákona č. 201/2012 Sb.

V současné době jsou programy zlepšování kvality ovzduší jakožto koncepční nástroje ochrany ovzduší upraveny na úrovni národní právní úpravy v ustanovení § 9 zákona o ochraně ovzduší. Podoba PZKO v předmětném zákoně byla přizpůsobena požadavkům nové směrnice Evropského parlamentu a Rady 2008/50/ES ze dne 21. května 2008 o kvalitě vnějšího ovzduší a čistším ovzduší pro Evropu (dále jen „směrnice o kvalitě ovzduší“), zejména článku 23 směrnice o kvalitě ovzduší. V souladu s ním i se zákonnou úpravou se programy zlepšování kvality ovzduší vydávají i nadále v případě, že je v zóně nebo aglomeraci³³ překročen imisní limit, resp. že je imisní limit překročen vícekrát, než je povolený počet překročení. Imisní limity včetně případného povoleného počtu překročení jsou uvedeny v příloze č. 1 zákona o ochraně ovzduší.

2.2.1 Programy zlepšování kvality ovzduší před novelou zákona o ovzduší č. 172/2018 Sb.

Na rozdíl od předchozího zákona o ovzduší (zákon č. 86/2002 Sb.), stávající zákon z roku 2012 v původním znění přinesl změny v subjektech, kterým bylo zákonem uloženo zpracovat programy zlepšování kvality ovzduší. Nově tato povinnost přešla na Ministerstvo životního prostředí, které pro danou zónu se zhoršenou kvalitou ovzduší zpracovávalo program ve spolupráci s příslušným krajským úřadem nebo obecním úřadem do 18 měsíců od konce kalendářního roku, ve kterém došlo k překročení imisního limitu. Právní úprava platná a účinná do 31. srpna 2018 předepisovala pro programy zlepšování ovzduší právní formu opatření obecné povahy, jakožto tzv. smíšeného správního aktu, tedy správního aktu, který vykazuje známky jak normativního správního aktu, tak individuálního správního aktu. Kromě označení jako smíšený správní akt³⁴ odborná literatura označuje opatření obecné povahy také jako konkrétně abstraktní, resp. abstraktně konkrétní správní akty.³⁵ V případě programů zlepšování kvality ovzduší je třeba se přiklánět k označení konkrétně abstraktní správní akt; jedná se totiž o relativně konkrétní správní věc – regulace za účelem dosažení přípustné úrovně znečištění v předmětném

³³ Viz § 5 odst. 2 zákona o ochraně ovzduší.

³⁴ Např. SKULOVÁ, Soňa a kol. *Správní právo procesní*. 3. vyd. Aleš Čeněk, 2017, s. 21, 24; PRŮCHA, Petr. *Správní právo. Obecná část*. 8. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 302.

³⁵ Např. HENDRYCH, Dušan. *Správní právo: obecná část*. 9. vyd. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 122; nebo JEMELKA, Luboš, Klára PONDĚLÍČKOVÁ a David BOHADLO. *Správní řád. Komentář*. 6. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 906.

území, která má dopad na blíže neurčený okruh adresátů dané regulace.³⁶ Právní forma opatření obecné povahy se stala v právu životního prostředí značně užívanou právní formou mimo jiné i z toho důvodu, že do procesu jeho přijímání je zapojena veřejnost, jíž se stav životního prostředí obecně dotýká. Konkrétně se jedná o pravidla spojená se zveřejňováním opatření obecné povahy již ve fázi jeho návrhu, možnost veřejného projednání a podávání připomínek či námitek a možnost obracet se za stanovených podmínek s žalobou na zrušení opatření obecné povahy k příslušnému správnímu soudu. Komentář od Morávka a kol. k zákonu o ochraně ovzduší uvádí ve vztahu k vydávání PZKO formou opatření obecné povahy mj. to, „že legislativní posun (od předchozí právní úpravy) je vyjádřením principu účasti veřejnosti na rozhodování ve věcech práva životního prostředí, zde konkrétně vyjádřeného článkem 7 Aarhuské úmluvy a následně příslušné evropské směrnice“ (směrnice Evropského parlamentu a Rady 2003/35/ES ze dne 26. května 2003 o účasti veřejnosti na vypracovávání některých plánů a programů týkajících se životního prostředí a o změně směrnic Rady 85/337/EHS a 96/61/ES, pokud jde o účast veřejnosti a přístup k právní ochraně).³⁷

Opatření obecné povahy a proces jeho tvorby je legislativně obecně upraven v části šesté zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „správní řád“), v § 171 an. V pozici speciality vůči správnímu řádu stojí zákon o ochraně ovzduší, který v původním znění obsahoval odlišná procesní ustanovení ve vztahu k pořizování programů zlepšování kvality ovzduší ve formě opatření obecné povahy. Jednalo se o omezení okruhu osob s možností podávat námítky proti návrhu programu a kromě tohoto speciálního pravidla zákon o ochraně ovzduší stanovil, že přijatý PZKO je ministerstvo povinno vyhlášovat ve Věstníku Ministerstva životního prostředí.

Ve vztahu k podávání námitek proti návrhu opatření obecné povahy obsahoval zákon o ochraně ovzduší coby *lex specialis* restriktivní ustanovení v § 9 odst. 4, ve kterém bylo uvedeno, že „[n]ámítka proti návrhu programu zlepšování kvality ovzduší může podat pouze provozovatel stacionárního zdroje, u kterého byl při zpracování programu zlepšování kvality ovzduší identifikován významný příspěvek k překročení imisního limitu.“ Účel omezení možnosti podat k návrhu programu zlepšování kvality ovzduší námítku není zcela jasný a nelze jej vyčíst kupříkladu ani z důvodové zprávy k zákonu o ochraně ovzduší. Snad chtěl zákonodárce takto nepřímou urychlit proces projednávání návrhu programu zlepšování kvality ovzduší, kdy účast veřejnosti na rozhodování byla zajištěna formou veřejného projednání návrhu

³⁶ Ostatně takto vymezuje opatření obecné povahy též Ústavní soud v nálezu Ústavního soudu ČR ze dne 19. 11. 2008, sp. zn. Pl. ÚS 14/07, když v předmětném nálezu stojí: „*Opatření obecné povahy [...] představuje určité překlenucí dvou základních forem jednostranných správních aktů [...]. V určitých situacích si však činnost veřejné správy vyžaduje přijímat i takové správní akty, které nejsou výlučně jen akty normativními či individuálními, ale jsou jejich určitou kombinací; jsou tak správními akty smíšené povahy s konkrétně určeným předmětem regulace a obecně vymezeným okruhem adresátů.*“

³⁷ MORÁVEK Jiří, Veronika TOMÁŠKOVÁ, Michal BERNARD a Ondřej VÍCHA. *Zákon o ochraně ovzduší. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 95.

a následnou možností uplatňování připomínek při tomto projednání dle obecné právní úpravy § 172 odst. 3, 4 správního řádu? Dalším možným důvodem mohla být snaha zamezit duplicitě uplatňování námitek, resp. dvojité účasti veřejnosti, neboť program zlepšování kvality ovzduší, jakožto koncepce podléhá procesu posuzování vlivů koncepcí na životní prostředí podle ustanovení § 10a an. zákona č. 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí, ve znění pozdějších předpisů, kdy v rámci tohoto procesu veřejnost rovněž může uplatňovat připomínky.³⁸

Konečně pak speciální úpravu obsahovalo ustanovení § 9 odst. 4 věta druhá zákona o ochraně ovzduší, které oproti obecné úpravě zkracovalo lhůtu pro možnost zahájení přezkumného řízení. Jednalo se o speciální úpravu k § 174 odst. 2 věta druhá správního řádu, jenž stanoví možnost vydání usnesení o zahájení přezkumného řízení, jehož účelem je dle věty první posouzení souladu opatření obecné povahy s právními předpisy, do 3 let od účinnosti opatření. Oproti tomu zákon o ochraně ovzduší v ustanovení § 9 odst. 4 větě druhé stanovil, že lhůta, do kdy mohlo být zahájeno přezkumné řízení, je jednoletá ode dne nabytí účinnosti programu zlepšování kvality ovzduší. Lze se jen domnívat, že důvodem pro zkrácení lhůty oproti obecné úpravě byla s největší pravděpodobností skutečnost, že programy zlepšování kvality ovzduší podléhaly pravidelné aktualizaci na základě § 9 odst. 5 zákona o ochraně ovzduší jednou za 3 roky.

Nově přijatý zákon o ochraně ovzduší z roku 2012 v původním znění zachoval povinnost ministerstvu a krajským úřadům při vydávání stanovisek, závazných stanovisek a povolení provozu z PZKO vycházet.³⁹ Zcela nelogicky tato povinnost nebyla adresována obecním úřadům s rozšířenou působností, které byly nadány stejnými pravomocemi ve vztahu k tzv. nevyjmenovaným stacionárním zdrojům⁴⁰, což však bylo pozdější novelizací zákona napraveno.

2.2.2 Programy zlepšování kvality ovzduší po novele zákona o ovzduší č. 172/2018 Sb.

Novela z roku 2018 přinesla opět změny v subjektech zúčastněných na zpracování programů zlepšování kvality ovzduší. Dle platné a v současnosti účinné právní úpravy je zpracovává Ministerstvo životního prostředí ve spolupráci s (místně) příslušnými krajskými úřady nebo obecními úřady⁴¹ a s příslušnými kraji nebo obcemi v samostatné působnosti pro zóny nebo aglomerace, v nichž dochází k překračování stanovených

³⁸ BAHÝLEOVÁ, Lenka, Tomáš KOCOUREK a Vojtěch VOMÁČKA. *Zákon o posouzení vlivů na životní prostředí. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 123–183.

³⁹ § 12 odst. 1 zákona o ochraně ovzduší.

⁴⁰ Jako tzv. nevyjmenované stacionární zdroje se označují stacionární zdroje, které nejsou uvedeny v příloze č. 2 k zákonu o ochraně ovzduší, zdroje v příloze uvedené se naopak označují jako tzv. vyjmenované stacionární zdroje.

⁴¹ S krajskými úřady Ministerstvo životního prostředí spolupracuje na zpracování programů zlepšování kvality ovzduší v případě zón a s obecními úřady v případě aglomerací. Viz BEJČKOVÁ, Pavla. *Zákon o ochraně ovzduší. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018, s. 49.

imisních limitů. Později uvedené územní samosprávy a jim přímo ze zákona plynoucí povinnosti ve vztahu ke zpracování programů zlepšování kvality ovzduší byly do zákonné úpravy jako spolupracující subjekty doplněny zákonem č. 172/2018 Sb., kterým se mění zákon č. 201/2012 Sb., o ochraně ovzduší, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „novela zákona“), na základě výtek uvedených v rozsudcích Nejvyššího správního soudu a Městského soudu v Praze, jimiž byly částečně některé programy zlepšování ovzduší zrušeny.⁴²

Obsahové náležitosti PZKO jsou upraveny v příloze č. 5 zákona o ochraně ovzduší. Z hlediska právního má největší význam část c), která stanoví podrobnosti o opatřeních ke zlepšování kvality ovzduší. Opatření v programech zlepšování kvality ovzduší obsažená jsou připravována, stejně jako zbylé části programů, Ministerstvem životního prostředí ve spolupráci s příslušnými decentralizovanými podřízenými orgány státní správy a příslušnou územní samosprávou, nicméně povinnost provádět tato opatření plyne pouze územní samosprávě.⁴³ Jedná se o legislativní úpravu provedenou novelou zákona na základě rozsudku Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 12. 2017, sp. zn. 6 As 288/2016, ve kterém se Nejvyšší správní soud vyslovil kriticky k předchozí právní úpravě § 9 zákona o ochraně ovzduší, jež neobsahovala označení subjektu, který by byl realizátorem opatření v programech zlepšování kvality ovzduší obsažených. K tomuto Nejvyšší správní soud uvádí: „Je nutno vyjít z toho, že český zákonodárce nevybavil odpůrce, tj. Ministerstvo životního prostředí, jakožto zpracovatele Programu žádnými novými pravomocemi, které by mu umožňovaly zasahovat do činnosti jiných subjektů (jinak než po instanční linii v rámci výkonu státní správy). Zejména nedal zákon o ochraně ovzduší odpůrci žádnou pravomoc ukládat Programem povinnosti územním samosprávným celkům. Takovéto zákonné zmocnění by pro zásah do samosprávy bylo přitom nutnou podmínkou ...“ Na základě novely zákona je tudíž Ministerstvo životního prostředí jakožto hlavní zpracovatel programů zlepšování kvality ovzduší oprávněno do programů zlepšování kvality ovzduší zapracovat opatření vedoucí ke snížení imisního zatížení daného území pod úroveň daného imisního limitu, jehož realizace a plnění je „v rámci možností“ povinností územních samospráv. Právě tato opatření jsou součástí části c) přílohy č. 5 zákona o ochraně ovzduší. Přímo ze zákona pak územním samosprávám plyne povinnost v návaznosti na vydaný program zlepšování kvality ovzduší do 12 měsíců ode dne vyhlášení programu ve Věstníku Ministerstva životního prostředí zpracovat časový plán provádění jednotlivých opatření, který musí být následně zveřejněn způsobem umožňujícím dálkový přístup.⁴⁴

⁴² Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 7. 2. 2018, č. j. 10 A 173/2016-119, rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 12. 2017, č. j. 6 As 288/2016-146, rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. 2. 2018, č. j. 4 As 250/2016-156, rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 29. 5. 2018, č. j. 9 As 17/2017-98.

⁴³ § 9 odst. 4 věta první zákona o ochraně ovzduší.

⁴⁴ Viz § 9 odst. 4 zákona o ochraně ovzduší, ve znění zákona č. 172/2018 Sb.

Na základě zrušujících rozsudků Nejvyššího správního soudu a Městského soudu v Praze⁴² došlo rovněž k poměrně razantní legislativní změně § 9 zákona o ochraně ovzduší ohledně právní formy programů. Nejprve je nutno konstatovat, že dále popísané změny mají svůj základ v judikatuře, která vznikla v souvislosti se zavedením programů zlepšování kvality ovzduší do českého právního řádu po roce 2005 a která se v rámci přezkumu programů zlepšování kvality ovzduší jako opatření obecné povahy mj. věnovala také výběru právní formy. Ještě před schválením novely zákona Nejvyšší správní soud v rozsudku ze dne 29. 05. 2018, č. j. 9 As 17/2017-98⁴⁵ přisvědčil, že: „... *směrnice o ovzduší výslovně nevyžaduje, aby plán kvality ovzduší byl vydán jako právně závazný nástroj s účinky vůči všem jeho adresátům. Může jít stejně dobře o koncepční nástroj, jehož charakter (přinejmenším vůči některým adresátům stanovených opatření) je jen doporučující.*“

V návaznosti na zrušující rozsudky a komplexní judikaturu týkající se programů zlepšování kvality ovzduší⁴⁶ dospěl zákonodárce v rámci novelizace zákona o ochraně ovzduší k názoru, že je třeba podstatným způsobem změnit zákonnou úpravu programů zlepšování kvality ovzduší. Inspiraci ve vztahu k právní formě programů zlepšování kvality ovzduší získal nejspíše ve shora citovaném rozsudku Nejvyššího správního soudu⁴⁵, když byl v rámci předkládání pozměňovacích návrhů předložen návrh⁴⁷, který radikálním způsobem měnil pojetí programů zlepšování kvality ovzduší jako opatření obecné povahy. Byla navržena změna § 9 odst. 1 a kompletní obměna § 9 odst. 4 zákona o ochraně ovzduší tak, aby zákon již nadále neupravoval programy zlepšování kvality ovzduší jako opatření obecné povahy, nýbrž jako koncepční nástroj ochrany ovzduší *sui generis*. Lze říci, že tato neurčitost ve vztahu ke stanovení právní formy získává v rámci přípravy právních předpisů v oblasti ochrany životního prostředí na popularitě, neboť také nová právní úprava nakládání s odpady u koncepčních nástrojů tam kodifikovaných neuvádí požadavek na právní formu nástrojů.⁴⁸ Uvedené změny byly nakonec také schváleny a nyní platná a účinná úprava programů zlepšování kvality ovzduší ve znění novely zákona tedy nadále neobsahuje požadavek na právní formu programů zlepšování kvality ovzduší. To znamená, že příprava programů zlepšování kvality ovzduší se nemusí řídit obecnou úpravou procesu přijímání opatření obecné povahy dle správního řádu, nýbrž volba charakteru procesu a vnitřních postupů bude ryze na jeho hlavním zpracovateli, tj. Ministerstvu životního prostředí. Současně zákonodárce do dikce zákona vložil povinnost spolupráce při zpracování programu pro územní samosprávy, jimž je zároveň

⁴⁵ Z rozsudku Nejvyššího správního soudu ze dne 29. 5. 2018, č. j. 9 As 17/2017-98, bod č. 52.

⁴⁶ Mj. také rozsudky týkající se předchozí zákonné úpravy, zabývající se tzv. krátkodobými akčními plány, např. rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 29. 10. 2014, č. j. 2 As 127/2014-32, rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 11. 6. 2015, č. j. 2 As 48/2015-60.

⁴⁷ Pozměňovací návrhy ke sněmovnímu tisku č. 13 (návrh zákona, kterým se mění zákon č. 201/2012 Sb., o ochraně ovzduší), body č. 9, 10, 11. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=8&ct=13&ct1=7> [cit. 3. 5. 2021].

⁴⁸ § 97–§ 102 zákona č. 541/2020 Sb., o odpadech.

adresována povinnost provádět opatření, která jim byla uložena v příslušném PZKO, což byla skutečnost, která byla v rámci přezkumu původních programů zlepšování kvality ovzduší správními soudy často vytýkána jako zásadní nedostatek zákonné úpravy.⁴⁹ Tím by dle záměru zákonodárce mělo být *pro futuro* zajištěno, že se na zpracování programů zlepšování kvality ovzduší budou podílet všechny subjekty, jejichž účast v procesu je zásadní pro funkční a efektivní systém ochrany ovzduší a zlepšování jeho kvality prostřednictvím programů zlepšování kvality ovzduší, přičemž veřejnost bude z tohoto procesu vyloučena, stejně jako možnost podávat žaloby na jejich zrušení prostřednictvím žalob na zrušení opatření obecné povahy. Zároveň takto vznikají také první aplikační problémy.

Nevymezená právní forma může znamenat, že bude uplatněn postup připomínající postup přijímání interních správních aktů, u kterých však nelze dovést závaznost ve vazbě k subjektům stojícím mimo určitý hierarchicky uspořádaný systém vztahů nadřízenosti a podřízenosti. A právě k takovým externím vztahům při tvorbě a aplikaci PZKO dochází. Zákonem stanovená povinnost pro obce a kraje spolupracovat na jejich zpracování či povinnost vytvářet podrobné časové plány či povinnost provádět uložená opatření jsou zde jasně dány, stejně tak je ale jasně dána jakási vyjednávací pozice již při zpracování programů, což může celý proces velmi zkomplikovat např. v případě, kdy ministerstvo bude do programu prosazovat opatření, která nebudou v souladu s úmysly územní samosprávy. V případě jasně vymezené právní formy by pak nastoupila cesta známých, klasických, opravných prostředků, viz proces revize programů vydaných v roce 2016. Jestliže však zákon mlčí o formě PZKO, pak není jasné, jak postupovat dále a teoreticky může vzniknout patová situace, z níž jediným východiskem bude vydání „bezzubého“ programu, který formálně dostojí všem požadavkům, fakticky však bude v rozporu jak s účelem celého zákona, tak s unijní legislativou, jež povinnost transpozice programů jako koncepčních nástrojů v ochraně ovzduší upravuje⁵⁰.

Může se však také stát, že v případě, dojde-li na soudní přezkum nově vydávaných programů, judikatura nakonec dojde k názoru, ostatně jako již mnohokrát, že se materiálně jedná o opatření obecné povahy a jako s takovým s ním bude muset být nakládáno.⁵¹ Vedral k materiálnímu pojetí opatření obecné povahy dodává, že oboustranně

⁴⁹ Viz rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 29. 5. 2018, č. j. 9 As 17/2017-98, bod č. 44: „... český zákonodárce nevybavil odpůrce, tj. Ministerstvo životního prostředí, jakožto zpracovatele Programu žádnými novými pravomocemi, které by mu umožňovaly zasahovat do činnosti jiných subjektů (jinak než po instancní linii v rámci výkonu státní správy). Zejména nedal zákon o ochraně ovzduší odpůrci žádnou pravomoc ukládat Programem povinnosti územním samosprávným celkům. Takovéto zákonné zmocnění by pro zásah do samosprávy bylo přitom nutnou podmínkou ...“

⁵⁰ Viz § 1 zákona o ochraně ovzduší, Preambule, čl. 1 a čl. 23 směrnice 2008/50/ES.

⁵¹ VODIČKA, Jiří. *Automobily jako zdroje znečišťujících látek a skleníkových plynů ve světě právní úpravy*. Disertační práce Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2020. Dostupné z: https://is.muni.cz/auth/th/hwodb/Disertace_Vodicka.pdf [cit 27. 4. 2021].

platí, že opatřením obecné povahy není jen takový akt, který je takto zákonem označen, ale jakýkoliv úkon správního orgánu, který pojmové znaky opatření obecné povahy naplňuje, a současně též opatřením obecné povahy není takový akt, který je takto formálně označen, ale pojmové znaky opatření obecné povahy nenaplňuje a je tak rozhodnutím nebo právním předpisem.⁵² Tato možnost je značně pravděpodobná vzhledem k tomu, že zákon o formě, v jaké mají být PZKO vydávány, zcela mlčí. Takový přístup potvrdil v dřívější judikatuře Nejvyšší správní soud v rozhodnutí č. j. 8 Ao 7/2010-65 z 21. 1. 2011, když konstatoval, že „úvahy soudu o tom, zda napadený akt je opatřením obecné povahy či nikoliv, jsou namístě, pokud ovšem zákonné pojmenování takového aktu zcela chybí, či pokud došlo k zásadní změně právní úpravy ...“ Toto soudní řízení se týkalo PZKO vydaných podle zákona č. 86/2002 Sb., kdy Nejvyšší správní soud přezkoumával právě otázku toho, zda se materiálně nejedná o opatření obecné povahy, byť jsou PZKO v zákoně č. 86/2002 Sb. formálně označeny jako nařízení kraje. Z judikatury Soudního dvora Evropské unie rovněž vyplývá požadavek, aby se veřejnost mohla domoci vypracování nevydaných PZKO či změny vydaných PZKO, ale nesplňujících požadavky směrnice o kvalitě ovzduší.⁵³ Následně pak snaha zákonodárce o vyloučení veřejnosti z procesu přijímání PZKO může vyjít naprázdno vzhledem k tomu, že po odklonu od zákonné formy opatření obecné povahy PZKO po materiální stránce svůj charakter opatření obecné povahy neztrácejí.

První programy zlepšování kvality ovzduší bez vymezené právní formy byly vydány v září roku 2020⁵⁴. K jejich vydání došlo po sérii správních žalob na ochranu před nezákonným zásahem správního orgánu spočívajícím v nečinnosti.⁵⁵ V rámci těchto soudních řízení správních byla judikována nečinnost Ministerstva životního prostředí při vydávání programů zlepšování kvality ovzduší, a to vždy ode dne odpovídajícímu dni marného uplynutí 4leté lhůty pro aktualizaci programů zlepšování kvality ovzduší⁵⁶ do dne vydání rozsudku ve věci.⁵⁷ Žalobci v žalobách namítali nečinnost Ministerstva životního prostředí

⁵² VEDRAL, Josef. *Správní řád. Komentář*. 2. vyd. Praha, 2012, s. 1348.

⁵³ Rozsudek Soudního dvora (druhého senátu) ze dne 19. 11. 2014, *The Queen na žádost: ClientEarth proti The Secretary of State for the Environment, Food and Rural Affairs*, C-404/13.

⁵⁴ Prvním vydaným byl Program zlepšování kvality ovzduší pro aglomeraci Ostrava/Karviná/Frydek-Místek, který byl vyhlášen ve Věstníku Ministerstva životního prostředí 22. 9. 2020. Dostupné z: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/vestnik_mzp_2020/\\$FILE/SOTPR-Vestnik_zari_2020_pri-loha-200922.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/vestnik_mzp_2020/$FILE/SOTPR-Vestnik_zari_2020_pri-loha-200922.pdf) [cit 3. 5. 2021].

⁵⁵ Tyto správní žaloby byly postupně podány ve věci programu zlepšování kvality ovzduší pro aglomerace Ostrava/Karviná/Frydek-Místek, Praha, Brno. Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 14. 5. 2020, č. j. 15 A 19/2019-169, rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 3. 6. 2020, č. j. 8 A 93/2019-93, rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 28. 5. 2020, č. j. 6 A 124/2019-94.

⁵⁶ § 9 odst. 5 zákona o ochraně ovzduší.

⁵⁷ Rozsudek Městského soudu v Praze č. j. 6 A 124/2019-94 (aglomerace Praha), rozsudek Městského soudu v Praze č. j. 8 A 93/2019-93 (aglomerace Brno), rozsudek Městského soudu v Praze č. j. 15 A 19/2019-169 (aglomerace Ostrava/Karviná/Frydek-Místek).

spocívající v nevydání programů zlepšování kvality ovzduší. Počátek nečinnosti shodně datovali ke dnům, kdy byly vydány zrušující rozsudky ve vztahu k programům zlepšování kvality ovzduší vydaným v roce 2016. Dle rozsudků tvrdilo Ministerstvo životního prostředí v původních vyjádřeních, že k nečinnosti nedošlo, když argumentovalo, že k marnému uplynutí lhůty dojde až s uplynutím 4leté lhůty pro aktualizaci programů, do které však budou nové programy vydány.⁵⁸ Ani k tomuto však nedošlo a na tuto skutečnost též reagoval soud v rámci svých rozsudků, když konstatoval, že „*I kdyby nebylo zrušujícího rozsudku Nejvyššího správního soudu, jímž byl Program zčásti zrušen, žalovaný by musel přistoupit ke jeho aktualizaci nejpozději do 14. 4. 2020 (tj. do 4 let ode dne vydání Programu). Přestože soud nepřisvědčil argumentaci žalobců, že pro účely posouzení maximální doby ke provedení aktualizace Programu je nutno vyjít z (nyní již neúčinné) právní úpravy účinné ke dni vydání zrušujícího rozsudku Nejvyššího správního soudu, nezbylo mu než konstatovat, že žalovaný jednoznačně porušil svoji povinnost aktualizovat Program ve lhůtě stanovené v § 9 odst. 5 zákona o ochraně ovzduší, tj. do 4 let ode dne vydání Programu. Tuto povinnost mohl žalovaný splnit jak aktualizací stávajícího platného Programu nebo vydáním Programu nového; ke dni vydání tohoto rozsudku však neučinil ani jedno; což ostatně zástupkyně žalovaného při ústním jednání před soudem sama připustila.*“ Městský soud v Praze následně obdobně rozhodoval také v případech aglomerací Praha (č. j. 6 A 124/2019-94) a Brno (8 A 93/2019-93). Soud tak stanovil jako rozhodné datum den, kdy marně uplyne 4letá lhůta k aktualizaci. Ministerstvo životního prostředí však ani u jednoho programu zlepšování kvality ovzduší tuto lhůtu nedodrželo, Městský soud v Praze tedy ve všech případech judikoval nečinnost v období ode dne marného uplynutí lhůty pro aktualizaci do dne vyhlášení rozsudku (a samozřejmě dále až ke dni vydání příslušných programů zlepšování kvality ovzduší). V rozsudcích byly také stanoveny závazné lhůty pro vydání aktualizovaných programů zlepšování kvality ovzduší, které byly stanoveny dvoufázově. První lhůta byla stanovena pro zahájení procesu posuzování vlivu koncepcí na životní prostředí (tzv. proces SEA) a s ohledem na nemožnost ovlivnění délky tohoto procesu ze strany zpracovatele programů zlepšování kvality ovzduší byla následně stanovena druhá lhůta pro vydání programů ve Věstníku Ministerstva životního prostředí, jejíž běh počíná zakončením procesu SEA. V návaznosti na výše uvedené skutečnosti byly v rozmezí září 2020 až ledna 2021 vydány nové Programy zlepšování kvality ovzduší, které nově nemají právní formu opatření obecné povahy, neboli v souladu s platnou právní úpravou mají podobu neformálního koncepčního nástroje, který však musí naplňovat zákonem stanovené obsahové náležitosti a jehož závaznost je zajištěna prostřednictvím zákonných ustanovení § 9 odst. 4 a § 12 odst. 1 zákona o ochraně ovzduší ve znění pozdějších předpisů.⁵⁹

⁵⁸ Bod 18 rozsudku Městského soudu v Praze č. j. 15 A 19/2019-169.

⁵⁹ Programy zlepšování kvality ovzduší vydané v průběhu září 2020 až ledna 2021 jsou dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/aktualizace_programu_zlepsovani_kvality_ovzdusi_2020 [cit. 3. 5. 2021].

Z jejich obsahu není jednoznačné, zda by mohly být pojímány jako opatření obecné povahy, a to na základě jejich materiálních hodnotících kritérií. Argumentem proti formě opatření obecné povahy budiž skutečnost, že ani jeden z vydaných programů zlepšování kvality ovzduší neobsahuje pravidla chování adresovaná přímo jednotlivcům, resp. neomezenému výčtu subjektů, ale opatřeními směřuje ryze na správní orgány v dané zóně, či aglomeraci, byť jsou schopny ovlivnit životní podmínky osob, žijících v dané oblasti, resp. zóně či aglomeraci. V tomto ohledu se veřejnosti za stávajících podmínek nabízí možnost zapojit se do přípravy PZKO v rámci procedury SEA (posuzování vlivů koncepcí na životní prostředí), jíž by tyto programy coby koncepce ve smyslu § 3 písm. b) zákona č. 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí, ve znění pozdějších předpisů, v návaznosti na § 10a odst. 1 téhož zákona měly podléhat. Nicméně tato účast nezakládá veřejnosti možnost žádat o přezkum či zrušení předmětných programů dle § 101a SŘS.^{60,61}

Do budoucna je tedy otázkou, jak budou tyto programy vzhledem k neuchopené otázce jejich právní formy hodnoceny správními soudy při případném soudním přezkumu. Lze očekávat, že české soudy budou respektovat rozhodnutí SDEU v případě *ClientEarth*, C 404/13, kde se soud vyjádřil, že „fyzické nebo právnické osoby přímo dotčené překračováním limitních hodnot [...] musí být v postavení, které jim umožňuje žádat kompetentní úřady, aby přijaly program zlepšování kvality ovzduší, který bude v souladu s druhým odstavcem čl. 23(1) směrnice 2008/50, a to i s využitím možnosti podat soudní žalobu, pokud to bude třeba“. Nutno v této souvislosti zdůraznit, že PZKO, který bude plně v souladu se směrnicí, je takový program, který zajistí požadovaný standard kvality životního prostředí, resp. ovzduší, co nejdříve. To znamená, že tomuto požadavku mohou dostát jen programy, které budou obsahovat skutečně účinná opatření, jejichž realizace bude spolehlivě zajištěna. Pokud se tak nestane, přístup dotčené veřejnosti k soudu se otevře přes snahu zákonodárce tomu zamezit i při absenci zákonné formy opatření obecné povahy.

Jedna věc je však jistá, po téměř 4letém skoro-vakuu, kdy zde byl právní stav takový, že koncepční ochranu ovzduší v ČR tvořily téměř zcela zrušená opatření obecné povahy, nastal stav, kdy zde alespoň pro tento okamžik máme kompletní souhrn platných programů zlepšování kvality ovzduší pro celé území České republiky.

Závěr

Svým koncepčním charakterem působí PZKO do budoucna a jejich cílem je zajistit postupnou nápravu snížené kvality ovzduší v těch zónách a aglomeracích, kde dochází k překračování hodnot imisních limitů. Tím spolupůsobí dlouhodobě k dosažení základní

---

⁶⁰ Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád právní, ve znění pozdějších předpisů. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-150> [cit. 3. 5. 2021].

⁶¹ BAHÝŤOVÁ, KOCOUREK, VOMÁČKA, 2015, op. cit., s. 158.

povinnosti všech členských států, aby na celém území státu byl dodržován standard kvality vnějšího ovzduší, vyjádřený hodnotami imisních limitů. Z toho důvodu lze předmětné programy označit za významný nástroj právní regulace, který je provázán a vykazuje jistý synergický efekt s dalšími nástroji právní regulace v oblasti ochrany ovzduší.

V rámci zkoumání právní formy PZKO v průběhu jednotlivých fází vývoje právní úpravy na ochranu ovzduší bylo zjištěno, že:

1. požadavek na konkrétní formu PZKO není unijním právem stanoven;
2. v národním právním řádu byla v průběhu jejich existence volena různá forma PZKO, a to jak z důvodů (I.) zajištění jejich efektivního působení, tak (II.) z důvodu snahy o vyloučení možnosti jejich přezkumu či omezení účasti veřejnosti v procesu jejich zpracování;
3. existuje jistá nekonzistentnost v pojetí PZKO z hlediska jejich závaznosti, resp. nezávaznosti;
4. se měnil okruh subjektů účastnících se na jejich zpracování a implementaci.

Co se týče volby právní formy, v jednotlivých vývojových fázích právní úpravy prošly PZKO formou nařízení krajských a obecních úřadů a následně opatření obecné povahy, která byla nakonec z textu zákona vypuštěna a právní forma PZKO tak zůstala neurčena. Bylo zjištěno, že nedostatek formy není v rozporu s národní i unijní právní úpravou, jelikož respektování PZKO je zajištěno zákonným stanovením povinnosti provádět uložená opatření. Přesto však mohou za současného nastavení nastat komplikace v případě odchýlných představ subjektů zúčastněných na jejich zpracování, což může vyústit v kompromis přijetí bezzubého programu, který bude po obsahové stránce v rozporu s požadavky čl. 23 směrnice o kvalitě vnějšího ovzduší a po stránce procedurální bude obtížné zjednat nápravu.

V opuštění výslovně zakotvené formy opatření obecné povahy autoři spatřují nevhodný krok, neboť se tím otevře prostor k různé a nekorigované interpretaci zejména procedurálních otázek, a je pravděpodobné, že ve vztahu k pojetí právní formy PZKO se budou soudy přiklánět k materiálnímu pojetí opatření obecné povahy a veřejnost tak z možnosti jejich přezkumu na rozdíl od úmyslu zákonodárce vyloučena nebude.

Povahu PZKO coby závazného, či nezávazného nástroje právní regulace je třeba odvozovat jednak od jeho právní formy a jednak od obsahu zákonných ustanovení, která mu závaznost dodávají, a to i bez nutnosti explicitního stanovení právní formy. Důležité však je, ve vztahu k jakým subjektům a k jakým činnostem se závaznost pojí, popřípadě k jakým částem PZKO, resp. opatřením v něm obsaženým. V tomto ohledu judikatura prošla rovněž určitým vývojem. V rozsudku ze dne 11. 10. 2016 Městský soud v Praze zdůrazňoval, že PZKO ve formě opatření obecné povahy vytváří pouze koncepci pro další postup správních orgánů a že Ministerstvo životního prostředí mohlo „v rámci své pravomoci nanejvýše stanovit závazné cíle pro sebe, vytvořit „směrný materiál“ pro třetí osoby, jak

*postupovat při snižování imisí na úrovni obcí a krajů a kde na to získat finanční prostředky, a nabídnout ze své strany koordinaci těchto činností prostřednictvím implementačního výboru.*⁶² Nejvyšší správní soud rovněž připustil, že PZKO nemusí být vydány jako právně závazný nástroj s účinky vůči všem jeho adresátům a že jako koncepční nástroj mohou mít jen doporučující charakter.⁶³ Zároveň tento soud konstatoval, že PZKO vydávané v tehdejší podobě opatření obecné povahy nebyly přímo závazné pro osoby či samosprávné celky.⁶⁴ Tento nedostatek byl soudy vytýkán a následně ve vztahu k územně samosprávným celkům odstraněn, když do znění zákona, resp. ustanovení § 9 odst. 4, bylo doplněno, že realizaci opatření uvedených v PZKO provádí též obce a kraje v samostatné působnosti, které jsou zároveň na základě § 9 odst. 1 povinny spolupracovat na zpracování PZKO. Nicméně opatření, která ukládá příslušný PZKO, jsou obce a kraje povinny dle § 9 odst. zákona o ovzduší realizovat „v rámci svých možností tak, aby bylo imisního limitu dosaženo co nejdříve“.

Ve vztahu k vázanosti orgánů ochrany ovzduší PZKO a imisními limity bylo shledáno, že imisní limity byly a jsou ve všech fázích vývoje právní úpravy pro rozhodování závazné, což nebylo v rámci právní úpravy takto kategoricky stanoveno ve vztahu k PZKO. Z předmětných koncepčních nástrojů jsou dle § 12 odst. 1 zákona o ovzduší orgány ochrany ovzduší povinny při vydávání svých stanovisek, závazných stanovisek a povolení k provozu vycházet a konkrétně emisní stropy obsažené v PZKO je třeba zohlednit při rozhodování o významných zdrojích znečištění ovzduší na základě ustanovení § 98 odst. 3 zákona o ochraně ovzduší. Tyto ne zcela jasné formulace později interpretuje Městský soud v Praze v rozsudku č. j. 10 A 173/2016-119 tak, že je potřeba toto ustanovení i „s ohledem na cíle směrnice o kvalitě ovzduší vykládat tak, že správní orgány jsou povinny dbát, aby příslušné záměry [...] byly v souladu s programem zlepšování kvality ovzduší a všemi opatřeními v něm stanovenými. Jsou tedy povinny stanovit v příslušných aktech podmínky, které soulad s programem zajišťují.“⁶⁵ S tímto názorem i s výše uvedeným názorem Nejvyššího správního soudu se autoři ztotožňují⁶⁶, neboť v praxi nelze zcela konzervovat stávající stav v daném nadměrně znečištěném území a bránit realizaci potřebných nových záměrů z toho důvodu, že nejsou zcela v souladu s opatřeními obsaženými v PZKO.⁶⁷

⁶² Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 11. 10. 2016 č. j. 11 A 84/2016-109. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/judikat/msph/11-a-84-2016-109> [cit. 25. 9. 2021].

⁶³ Body 62, 63, 65 rozsudku Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 12. 2017, č. j. 6 As 288/2016-146.

⁶⁴ Z rozsudku Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 12. 2017, č. j. 6 As 288/2016-146, bod 58; Na tento rozsudek navázal shodně Nejvyšší správní soud i ve svém rozhodnutí ze dne 29. 5. 2018, č. j. 9 As 17/2017-98, bod 44.

⁶⁵ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 7. 2. 2018, č. j. 10 A 173/2016-119, s. 10.

⁶⁶ JANČÁŘOVÁ, 2018, op. cit., s. 195–210.

⁶⁷ VODIČKA, 2021, op. cit., s. 131.

Co se týče zúčastněných subjektů na přípravě PZKO, rovněž v právní úpravě docházelo ke změnám. Lze konstatovat, že současný model v sobě spojuje jednotící pohled ústředního orgánu státní správy v podobě Ministerstva životního prostředí s výhodou znalosti místních poměrů a zájmů, jejichž nositelé jsou orgány územní samosprávy a krajské a obecní úřady, jež s ministerstvem při zpracování PZKO spolupracují. Na riziko negativních důsledků v případě rozdílnosti názorů bylo upozorněno výše. Uvedené nebezpečí by mělo být minimalizováno, pokud si všechny zúčastněné subjekty budou vědomy unijního závazku přijmout taková opatření, aby imisního limitu bylo dosaženo co nejdříve.

Pro naplnění účelu PZKO a zároveň pro splnění požadavků směrnice 2008/50/ES se jeví jako nejvhodnější forma opatření obecné povahy. Zda naposledy přijatá změna naplní očekávání, ukáže pravděpodobně až čas. Z důvodu nevymezené právní formy programů zlepšování kvality ovzduší, resp. jejich implicitního definování jako koncepčního nástroje *sui generis* bude zajímavé sledovat vývoj programů zlepšování kvality ovzduší vydaných dle právní úpravy účinné od 1. 9. 2018. Nelze s jistotou uzavřít, jaký směr nabere přezkum těchto současných PZKO, neboť v současné době přijímané nahlížení na opatření obecné povahy z materiální stránky věci nikoliv formální v rámci správně-soudní praxe⁶⁸ může původní plán zákonodárce, tedy opuštění formy opatření obecné povahy, zcela negovat.

---

⁶⁸ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 19. 11. 2008, sp. zn. PL. ÚS. 14/07, a dále též rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 3. 12. 2008, sp. zn. 9 Ao 3/2008, rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 14. 10. 2011, č. j. 5 Ao 5/2011-27.

ČLÁNKY – SYMPOZIUM

Koho trápí existence lidských práv?*

Who is Concerned by the Existence of Human Rights?

Martin Hapla*

Abstrakt

Článek reaguje na text Marka Káčera „Načo sa trápiť s otázkou existencie ľudských práv?“, ktorému vytýká, že dostatočne nerozlišuje medzi rôznymi druhmi práv (napr. právy legálnymi a morálnymi, právy inštitucionálnymi a kritickými morálnymi), čo následne vedie k niektorým zmatením, a ďalej že se vymezuje vůči otázce, kterou si současní filosofové věnující se tématu lidských práv nekladou. Lidská práva totiž v současné filosofii nejsou chápána jako bizarní objekty existující v nějaké obdobě platónské říše idejí, ale jako normy, které platí na základě morálních důvodů. Právě tato pozice je v článku důkladněji představena a analyzována (včetně identifikace některých jejích výhod oproti pragmatickému myšlenkovému rámci, v němž doporučuje uvažovat o lidských právech Marek Káčer).

Klíčová slova

Lidská práva; legální a morální práva; inštitucionální a kritická morální práva; právní a morální důvody; kritická morálka; platnosť; justifikace; normativní etika.

Abstract

The paper responds to Marek Káčer's text „Why Should We Bother with the Question of Existence of Human Rights?“ It criticizes him for not distinguishing sufficiently between various kinds of rights (for example legal and moral rights, institutional and critical moral rights), which in turn leads to some confusions. It further criticizes him for focusing on a question that contemporary human rights philosophers do not ask. Indeed, in contemporary philosophy, human rights are not understood as bizarre objects existing in some analogy of the Platonic realm of ideas, but as norms that are valid on the basis of moral reasons. It is this position that is more thoroughly presented and analyzed in the paper (including the identification some of its advantages over the pragmatic thought framework, in which Marek Káčer recommends thinking about human rights).

* Tento článek je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou České republiky v rámci grantu GA ČR GA20-10464S „Kontextuální vazby justifikace lidských práv jako problém právní filosofie“. Za užitečné připomínky k jeho původní verzi autor děkuje anonymním recenzentům, Tomáši Sobkovi a Lindě Tvrđíkové.

** JUDr. Martin Hapla, Ph.D., odborný asistent, Katedra právní teorie, Právnícká fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Assistant professor, Department of Legal Theory; Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: martin.hapla@law.muni.cz / ORCID: 0000-0002-6977-3939 / Scopus ID: 57215231316

Keywords

Human Rights; Legal and Moral Rights; Institutional and Critical Moral Rights; Legal and Moral Reasons; Validity; Critical Morality, Justification; Normative Ethics.

Úvod

Cílem tohoto textu je naznačit, jaké otázky si máme ve filosofických debatách o lidských právech klást, resp. jaký má být jejich základní rámec. Podnětem k jeho napsání byla inspirativní stat' Marka Káčera se sugestivním názvem „Načo sa trápit' s otázkou existencie ľudských práv?“¹ zejména v ní obsažený apel, že máme ontologické otázky spojené s těmito právy nahradit těmi pragmatickými.² Má replika vůči ní bude kritická, což ovšem neznamená, že bych si jí nevážil. Naopak – považuji ji za velmi zajímavou a hodnotnou, což je právě důvod, proč si zaslouží, aby na ni byla sepsána reakce.

Vůči článku Marka Káčera mám několik zásadních výhrad. Zdá se mi, že jeho autor v něm dostatečně nereflektuje rozdíl mezi různými druhy práv – zejména právy legálními a morálními (alternativně mezi právy institucionálními a kritickými morálními), což do jisté míry zatemňuje jeho hlavní otázku, která je relevantní jen v kontextu nějakého čistě morálního typu práv. Některé jeho ilustrace interních a externích otázek se mi pak jeví jako zavádějící. Rozboru tohoto problému věnuji první část svého textu, na kterou navážu v té následující představením své další klíčové námitky, která spočívá v tom, že se Káčer ve svém článku vymezuje vůči pozici, jež je dnes možná poměrně rozšířená mezi částí naší laické i právnické veřejnosti, ale seriózními odborníky zkoumající lidská práva z filosofické perspektivy není téměř vůbec zastávána. Lidská práva coby morální práva nejsou v očích současných filosofů bizarní objekty existující v nějaké době plátónské říše idejí, ale jsou normami, které platí na základě morálních důvodů. Otázka, vůči níž bychom se měli vymezovat, tedy podle mne nezní, zda lidská práva existují nebo neexistují, ale zda se nám podařilo identifikovat dostatečně dobré důvody pro to, abychom je brali vážně. Nemyslím si však, že vůči takovému tázání je třeba zaujímat nějaký odmítavý postoj. Ve třetí části textu ostatně přistoupím k jeho bližšímu rozboru. Prozkoumám především jeho kontext a některé implikace v oblasti úvah o vztahu lidských práv a (zejména kulturního) relativismu. Mnou představená pozice nám podle mého soudu umožňuje o lidských právech uvažovat mnohem přehlednějším a srozumitelnějším způsobem než ta spojená s pragmatickým myšlenkovým rámcem, kterou preferuje Káčer. To ukáží i při rozboru problému, nakolik jsou některé obecně přijímané důvody ve prospěch těchto práv s tímto rámcem slučitelné.

¹ KÁČER, Marek. Načo sa trápit' s otázkou existencie ľudských práv? *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno: Právnická fakulta MU, 2020, roč. 28, č. 4, s. 547–564. DOI <https://doi.org/10.5817/CPVP2020-4-1>. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/13725>

² Viz např. *Ibid.*, s. 549.

1 Jedna lidská práva?

Uvažujeme-li o lidských právech, bývá jedním z častých zdrojů nedorozumění to, že pod nimi chápeme každý něco trochu jiného. Už jen proto, že jsou tolik frekventována ve filosofii, právu, politice i v běžném životě, bývá jim přisuzováno větší množství, někdy i velmi odlišných, významů. Nepopírám, že mezi takovými významy zpravidla existují různé spojitosti, přesto bychom se ale měli mít na pozoru před jejich vzájemným zaměňováním. Při čtení textu Marka Káčera se bohužel nemohu ubránit dojmu, že v něm je toto klíčové sousloví používáno na některých místech ve významech natolik odlišných, že se jimi ve skutečnosti neoznačuje totéž.

Nejsou jen jedna lidská práva. První rozlišení, které se nám ve spojení s nimi nabízí, je na práva legální a morální.³ Zatímco první zmíněná jsou uznávána a uplatňována v nějakém systému práva,⁴ druhá uvedená jsou na ukotvení v právním systému nezávislá a jejich platnost se naopak opírá o morální důvody.⁵ Význam tohoto rozlišení je zřejmý: Legální práva zajímají především právníky a pro jejich platnost je směrodatné jejich spojení s některým formálním pramenem práva. Naopak morální práva tento rámec překračují a mohou proto sloužit ke kritice právní i některých jiných druhů společenské praxe.⁶ Nelze přitom říct, že nám morální práva přímo určují, jaký má být specifický obsah těch legálních.⁷ Není mezi nimi vztah prostého zrcadlení. Je ostatně i řada morálních práv, které by ani nebylo možné transformovat do těch legálních (např. právo členů rodiny na férový podíl na jejich rozhodnutích).⁸ Nejen z analytických důvodů proto dává rozumný smysl ony dvě kategorie rozlišovat.

Můžeme toto dělení aplikovat i na oblast lidských práv? Například způsobem, že když mluvíme o právech zakotvených v naší Listině základních práv a svobod, máme jimi na mysli ta legální, zatímco když hovoříme o právu každého člověka zvolit si ve svém státě své zástupce v svobodných a demokratických volbách, jedná se o ta morální?

³ Výrazy legální a morální právo používám coby překlad anglických termínů *legal right* a *moral right*. Přidržuji se tím terminologie, kterou v našem prostředí zavedl Michal Šejvl. Viz ŠEJVL, Michal. *Lidská práva jako subjektivní práva. Teoretické a historické aspekty*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2017, s. 133.

⁴ GILBERT, Margaret. *Rights and Demands. A Foundational Inquiry*. Oxford: Oxford University Press, 2018, s. 29; NICKEL, James W. *Making Sense of Human Rights*. 2. vyd. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2007, s. 28; Dále srovnej i definici legálních práv v publikaci BIX, Brian H. *A Dictionary of Legal Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 125–126.

⁵ GILBERT, 2018, op. cit., s. 36.

⁶ Plní tak typicky roli kritické morálky. K vymezení tohoto pojmu viz HART, H. L. A. *Law, Liberty, and Morality*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1982, s. 20.

⁷ Srovnej BENHABIB, Seyla. *Dignity in Adversity: Human Rights in Turbulent Times*. Cambridge: Polity Press, 2011, s. 79.

⁸ Různé příklady morálních práv, které nemají svůj odraz v právech legálních, uvádí třeba Adam Etinson. ETINSON, Adam et al. *Human Rights: Moral or Political?* Oxford: Oxford University Press, 2018, s. 3–4. DOI <https://doi.org/10.1093/oso/9780198713258.001.0001>

Domnívám se, že právě takové rozlišení dává dobrý smysl, i když připouštím, že hranice mezi oběma uvedenými druhy práv se zrovna v případě těch lidských nemusí vždy jevit jako dostatečně ostrá. Dá se proti ní nadnést několik námitek, které se v následujících odstavcích pokusím vyvrátit.

Proti jejich striktnímu oddělení se nabízí třeba argument, který lze dovodit z jiného textu Marka Káčera, a to publikace „Materiálne jadro v slovenskom ústavnom práve“⁹, již napsal společně s Jakubem Neumannem. V této v mnoha ohledech podnětné knize její autoři upozorňují na to, že základní práva nelze zrušit ani cestou ústavních zákonů. Představují tedy příklad nezměnitelných částí ústavního uspořádání.¹⁰ Pokud ovšem tato práva platí nezávisle na vůli ústavodárce, který je nemá v dispozici, můžeme o nich ještě říkat, že jsou ryze legální? To není jednoduchá otázka. Není bez zajímavosti, že když samotní autoři argumentují pro nezměnitelnost těchto práv, činí tak s odkazem na konkrétní článek slovenské ústavy,¹¹ nikoliv na nějakou filosofickou koncepci. Ve chvíli, kdy bereme i nezměnitelnost nějakého segmentu naší ústavy za platnou, protože je tak stanoveno, případně, že soudy a státní úředníci to respektují ve své praxi, pak není důvod jí přisuzovat nějaký jiný než právní charakter. I pokud budou hrát při zdůvodňování nezměnitelnosti nějaké části ústavy svou roli morální důvody, to, že je zrovna tato část ústavy nezměnitelná, nakonec bude determinováno tím, že je to v ní takto uvedeno, nebo že to bylo dovozeno rozhodnutím (ústavního) soudu. Při uplatňování morálních důvodů totiž můžeme dospívat k různým výsledkům. Je proto nezastupitelnou rolí práva, že stanoví, jakými normami se máme řídit, čímž redukuje pochybnosti, které by jinak mohly vznikat. Někdy pro splnění této role může být dostatečné pouhé zakotvení určité formulace v právním předpisu.¹² Ve chvíli, kdy taková formulace samotná nestačí, odpoví na otázku, co je právem v konkrétní situaci, soud. I pokud třeba některý profesor občanského práva přijde s řešením, které bude podloženo mnohem lepšími právními i morálními důvody než řešení obsažené v rozhodnutí nějakého soudce, nakonec stejně budeme jako k platnému právu přistupovat k tomu, co bylo obsaženo v soudním rozhodnutí, a nikoliv v profesorově odborném článku. To, že budeme brát nezměnitelnost základních práv jako platnou součást práva, tak bude vždy záviset na tom, jestli to konstatuje nějaký formální pramen práva (třeba právě rozhodnutí ústavního soudu), a nikoliv na tom, na základě jakých důvodů k takovému závěru původce tohoto pramene dospěl. V tomto smyslu i případná nezměnitelnost základních práv může být uchopena na výlučně právní bázi a nijak tedy nezpochybnuje jejich legální charakter.

⁹ KÁČER, Marek a Jakub NEUMANN. *Materiálne jadro v slovenskom ústavnom práve: doktrínálny disent proti zrušeniu sudcovských previerok*. Praha: Leges, 2019, 150 s.

¹⁰ *Ibid.*, s. 133.

¹¹ *Ibid.*, s. 132–133.

¹² Když je význam takové formulace jasný a nezpochybnitelný.

K problému nezměnitelnosti základních práv dále stojí za to se zamyslet i nad tím, jak bychom přistupovali k situaci, kdy by třeba ústavodárce některá z nich z ústavních předpisů vyškrtal a taková změna byla společností akceptována. Mohli bychom takový zásah vnímat jako revoluční přechod k jinému a odlišnému ústavnímu uspořádání, ale nedávalo by dobrý smysl konstatovat, že se nejedná o právo, obzvlášť za situace, kdy by v této podobě bylo dlouhodobě akceptováno a praktikováno. Někdo by mohl takové nové uspořádání samozřejmě hodnotit jako nelegitimní, což je ovšem otázka ryze morálních důvodů. Změna v rovině institucionální praxe je vždy možná a tato praxe zůstává vždy oddělena od morální kritiky. Jinými slovy: Bez ohledu na to, zda bude zdůvodnění nezměnitelnosti základních práv či nějakých částí ústavy odkazovat na nějaké morální důvody, nezmění to nic na tom, že na ni provázaná práva dává smysl odlišovat od čistě morálních (neinstitucionálních) práv.

Druhá námitka vůči rozlišení legálních a morálních lidských práv souvisí s procesem interpretace práv zakotvených v ústavních předpisech. Tato práva jsou samozřejmě formulována velmi obecně, a proto poskytují svým interpretům velký prostor, který nezřídka bývá vyplněn i různými morálními úvahami. Když ústavní soudce přisuzuje význam jednotlivým ustanovením nějakého katalogu práv, často přitom kombinuje právní i morální důvody.¹³ Můžeme tedy říct, že lidská práva nemají čistě legální charakter, protože nejsou podložena výlučně právními důvody? Případně můžeme říct, že tento charakter někdy mají a jindy nemají v závislosti na tom, jakým způsobem je soudce ve svém rozhodnutí zdůvodňuje? Zde je důležité si uvědomit, že i v jejich případě morální důvody spíše vyplňují prázdný prostor, jehož mantinely vymezují důvody právní. Ústavní soudce rozhodně nebude ignorovat to, co je v katalogu práv napsáno, kvůli rozporu s jím preferovanou morální teorií – pokud by tak činil, naprosto by tím destruoval smysl práva a podrýval i své vlastní postavení.¹⁴ Ještě zásadnější postřeh ovšem spočívá v tom, že i zde můžeme použít již výše uvedený argument, že je to ukotvení v některém formálním pramenu práva, který je určující pro právní charakter nějakého standardu. Rovněž také zde zůstává významný rozdíl mezi institucionalizovanou praxí (třebaže v ní dochází ke kombinaci právních důvodů s morálními) a čistě morální sférou, v jejíž rámci si klademe otázku, zda je tato praxe opravdu správná.¹⁵

¹³ Srovnej SOBEK, Tomáš, Martin HAPLA a kol. *Filosofie práva*. Brno: Nugis Finem Publishing, 2020, s. 342.

¹⁴ Uvedu zde jen jeden příklad za všechny: Zatímco v morální sféře panují v mnoha otázkách neshody (trest smrti, potraty a eutanazie mohou představovat jejich typické ilustrace), právo coby soubor stanovených norem nám poskytuje mnohem jednoznačnější vodítka pro naše jednání. Ve chvíli, kdy by soudci měli ignorovat právo a rozhodovat ryze podle svých morálních postojů, lidé by byli v nejistotě, čím se vlastně mají řídit. Navíc by se zde otvírala i otázka legitimacy soudů – chápeme, že soudce rozhoduje o osudech druhých lidí podle stanoveného práva, na které je odborníkem – kde ovšem bere autoritu v morálních otázkách?

¹⁵ Můžeme zde tedy vnímat určité rozlišení mezi právy založenými právem a pozitivní morálkou na jedné straně a právy založenými morálkou kritickou na straně druhé. K odlišení uvedených dvou druhů morálek opět viz HART, 1982, op. cit., s. 20.

Definujeme-li legální a morální práva nikoliv v závislosti na tom, jaké důvody přiměly soudce k tomu, aby je za práva označil ve svém rozhodnutí, ale ve vztahu k tomu, jaký důvod zakládá jejich platnost, můžeme je použít k rozlišení dvou velmi odlišných kategorií práv, které často oboje označujeme jako lidská. I v případě, že budeme toto rozlišení z nějakých důvodů rozporovat, tak můžeme od sebe odlišit institucionální práva a kritická morální práva.¹⁶ V konečném důsledku mezi oběma dělení není až tak velký rozdíl, protože morální práva z prvního jsou v zásadě totéž co kritická morální práva z druhého. Legální práva se samozřejmě nerovnají právům institucionálním – spíš bychom je mohli charakterizovat jako jejich podmnožinu,¹⁷ ale pokud jde o práva obsažená v dokumentech typu Listiny základních práv a svobod, tak se obě tyto kategorie opět budou překrývat. Tzv. základní práva¹⁸ můžeme podle mého soudu charakterizovat jako práva institucionální i legální. V každém případě tak jako tak máme co do činění s dvěma různými druhy práv, které rozhodně nelze vnímat jako totožné. To, že nemáme jen jedna lidská práva, je dobře vidět třeba na právu na adekvátní výživu. Je mnoho pádných morálních důvodů svědčících pro platnost takového práva, ale přesto není součástí většiny lidsko-právních katalogů. Není tedy právem legálním, ani institucionálním, ale rozhodně je kritickým morálním právem.¹⁹

Samozřejmě ať už budeme lidská práva chápat v jakémkoliv smyslu, tak je nestačí specifikovat jen jako práva legální, institucionální nebo (kritická) morální. Ne všem právům, která můžeme podřadit pod tyto kategorie, dává smysl přisuzovat atribut lidská. V rovině legálních či institucionálních práv bychom měli vyhradit toto označení jen pro ta, která jsou nadána nejvyšší právní silou a uplatňována vůči státu coby nositeli veřejné moci. Třeba právo na úhradu kupní ceny je sice legální, ale nepochybně není lidské. V případě kritických morálních práv bychom tak měli označovat jen ta, která mají aspiraci být ve formě práv s nejvyšší právní silou institucionalizována.²⁰ Třeba právo na adekvátní výživu může v tomto druhém případě sloužit jako dobrý příklad. Jako úplně nejvhodnější by se mi však jevil ponechat výraz lidská práva jen pro zmíněný specifický typ kritických morálních práv, zatímco onen zvláštní druh legálních či institucionálních práv bych preferoval označovat jako práva základní.

¹⁶ Srovnej HAPLA, Martin. Utilitarismus a lidská práva. *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno: Právnická fakulta MU, 2020, roč. 28, č. 3, s. 328–329. DOI <https://doi.org/10.5817/CPVP2020-3-1>. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/13459>

¹⁷ Mezi institucionální práva můžeme vedle legálních dále zařadit například konvenční práva, kterým se dostává sice společenského, ale již nikoliv právního uznání. Podrobnosti k tomu viz Ibid., s. 329.

¹⁸ K vymezení pojmu základních práv srovnej i ONDŘEJJEK, Pavel. *Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základních práv a svobod*. Praha: Leges, 2012, s. 15.

¹⁹ Vzhledem k tomu, že dělení na institucionální a kritická morální práva považuji v případě lidských práv za méně kontroverzní než dělení na práva legální a morální, tak budu ve svém následujícím textu dále pracovat s prvním uvedeným. Mám však za to, že mé závěry by byly stejně platné i tehdy, pokud bych v rámci svých následujících úvah operoval i s druhým zmíněným rozlišením.

²⁰ Tento závěr je výsledkem plodné debaty, kterou jsem na toto téma vedl s Tomášem Sobkem.

Naznačené rozlišení sice do značné míry koresponduje s Káčerovým odlišením filosofické a teoretické debaty od praktického diskurzu,²¹ ale explicitně v jeho textu zmíněno není. To podle mě vede k zatemnění některých příkladů, kterými se snaží ilustrovat externí a interní otázky v této oblasti. Jako příklad interní otázky třeba uvádí to, zda existuje v judikatuře ESLP konkrétní přirozené právo, jmenovitě právo na život, které chrání lidský plod před interrupcí.²² Je očividné, že se zde hovoří o institucionálním právu. Resp. pokud by otázka opravdu směřovala na nějaké přirozené právo ve smyslu univerzálního práva platného nezávisle na tom, co je stanoveno v právním řádu, pak by nedávala dobrý smysl. Soud v rámci svého jazykového systému žádná přirozená práva v takovém významu nezná a z povahy věci ani znát nemůže. Když nějaké právo aplikuje, tak se opírá o Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod. Svá rozhodnutí odůvodňuje primárně odkazem na ni, nikoliv na nějakou koncepci přirozených práv existujících nezávisle na našich právních a společenských institucích. Jistě by dávalo smysl srovnávat, nakolik obsah práv, s nimiž soud pracuje, koresponduje s obsahem práv vyvozených z nějaké filosofické teorie. Nevím, zda můžeme takové srovnávání vnímat jako příklad interní otázky, ale jsem si jistý, že pokud snad chtěl autor svým příkladem sdělit právě toto, tak jeho formulace byla nešťastná. Chtěl-li sdělit něco jiného, pak mi není bohužel úplně zřejmé co.

Jako příklady externích otázek pak Marek Káčer vnímá některé otázky převzaté od Tomáše Sobka,²³ které vesměs pracují s lidskými právy ve smyslu kritických morálních práv. Zmiňuje mezi nimi i otázku, zda přirozená práva existují v rámci nějakého konkrétního filosofického systému (třeba Lockovy politické filosofie). Zde neshledávám vůbec jasným, proč ji považuje za příklad externí otázky²⁴ a nikoliv interní, jak uvádí Sobek. Pohybujeme se zde přece uvnitř konkrétního systému? Aby člověk mohl uvedenou otázku zodpovědět, postačí, že si onen konkrétní filosofický systém nastuduje. Není to věc jeho rozhodnutí.

Uvedené výtky ovšem nejsou ještě tím nejpodstatnějším. Důležité se mi zdá to, že sama otázka po existenci lidských práv je kontroverzní jen tehdy, pokud jimi máme na mysli nějaký druh kritických morálních práv, nikoliv práv institucionálních. Nikdo nepochybuje o tom, že máme v našem právním řádu zakotvena určitá práva, která naše soudy svědomitě aplikují. Proto by se mi jevilo jako vhodné, aby autor rozlišení na interní a externí otázky ilustroval výlučně na oněch kritických morálních právech. Institucionální práva mohl ze svého textu zcela vyloučit, protože nejsou v kontextu jeho hlavního problému relevantní a uvádění příkladů, které s nimi pracují, čtenáře pouze matou. Ve stávající

---

²¹ KÁČER, 2020, op. cit., s. 548.

²² Ibid., s. 552.

²³ Ibid., s. 551–552.

²⁴ Ibid., s. 552.

podobě se mi nejeví způsob, jakým ono rozlišení na diskurz o lidských právech aplikuje, jako účelný a přesvědčivý.

2 Co znamená, že lidská práva „existují“?

Marek Káčer se ve svém textu opakovaně vrací k otázce existence lidských práv s tím, že navrhuje, abychom ontologické otázky spojené s nimi nahradili otázkami pragmatickými.²⁵ Abychom mohli zhodnotit smysl takového apelu, musíme se nutně zastavit také u toho, co přesně máme na mysli, když říkáme, že lidská práva *existují*. Uvedené spojení může snadno vyvolat dojem, že v něm vyjadřujeme přinejmenším podobný vztah, jako když říkáme, že existuje stůl, lední medvěd nebo vanilková zmrzlina. Lidská práva se tak jeví zejména jako zvláštní druh věcí s tím, že ve chvíli, kdy je nejsme schopni poznat empirickou cestou, je situujeme do nějaké platónské říše idejí, resp. přisoudíme jim specifický ontologický status, který nutně musí vyvolávat u řady lidí pochybovačné otázky typu: Jak mohou nějaké objekty existovat mimo náš empirický svět? Jakým způsobem je možno takové objekty vůbec poznat? Nechci ve své replice popírat, že mnoho laiků i řada právníků má o lidských právech podobné představy. Nakonec, když Alasdair MacIntyre ve svém proslulém výroku přirovná víru v tato práva k víře v čarodějnice a jednorožce,²⁶ bývá zpravidla chápán tak, že se vymezuje právě vůči těmto možná spíše naivním představám.²⁷ Někteří filosofové nakonec jeho výrok (z určitého pohledu neprávem) kritizují za to, že jeho autor nechápe, co přesně tato práva jsou.²⁸ Většina těch, kdo se lidskými právy z filosofického hlediska v současnosti zabývají, je totiž pojímá výrazně odlišným způsobem, než jak bylo nyní naznačeno. Když píší o existenci lidských práv coby práv morálních, mají tím na mysli jejich platnost. Ta je dána morálními důvody, které tato práva ospravedlňují.²⁹ Proto je i otázka jejich justifikace tolik důležitá, protože tvrdit, že nějaké morální právo existuje, je v zásadě totéž jako tvrdit, že je justifikováno. Samozřejmě můžeme vést diskuze o tom, jaký je přesně ontologický status normativity,

²⁵ KÁČER, 2020, op. cit., s. 549 a násl.

²⁶ MACINTYRE, Alasdair. *Ztráta ctnosti. K morální krizi současnosti*. Praha: Oikoymenth, 2004, s. 89.

²⁷ Detailnější analýzu MacIntyrového výroku, která více přibližuje, co jím jeho autor opravdu chtěl kritizovat, viz v textu SOBEK, Tomáš. Lidská práva existují objektivně. *Právník*, 2019, roč. 158, č. 8, s. 725–726.

²⁸ Viz např. BENHABIB, 2011, op. cit., s. 66.

²⁹ Tímto způsobem chápe lidská práva coby morální práva i většina současných autorů. Viz např. BENHABIB, Seyla. *The Rights of Others: Aliens, Residents, and Citizens*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 130. DOI <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790799>; BENHABIB, 2011, op. cit., s. 66; CAMPBELL, Tom. Human Rights: Moral or Legal? In: KINLEY, David, Wojciech SADURSKI a Kevin WALTON (eds.). *Human Rights: Old Problems, New Possibilities*. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, s. 1; GEWIRTH, Alan. The Epistemology of Human Rights. *Social Philosophy & Policy*, 1984, roč. 1, č. 2, s. 3. DOI <https://doi.org/10.1017/S0265052500003836>; GILBERT, 2018, op. cit., s. 36; FEINBERG, Joel. The Nature and Value of Rights. *The Journal of Value Inquiry*, 1970, roč. 4, č. 4, s. 253, 255. DOI <https://doi.org/10.1007/BF00137935>; FREEMAN, Michael. *Human Rights. An Interdisciplinary Approach*. Cambridge: Polity Press, 2011, s. 7, 88; NICKEL, 2007, op. cit., s. 46.

co je nebo není dobrý důvod apod. Je však podstatný rozdíl mezi tím, když si tato práva představujeme jako nějaké podivné objekty poznávané záhadným šestým smyslem, které mohou být opravdu nanejvýš věci víry, nebo jako normy, které platí na základě důvodů, resp. jsou natolik platné, nakolik jsou tyto důvody silné.³⁰ Druhá z uvedených pozic není nejasná, kontroverzní, ani zbytečná. Jinými slovy: Má další námitka spočívá v tom, že se Marek Káčer ve svém textu vymezuje vůči ideám, které současní odborníci na lidská práva již dávno opustili. To samozřejmě neznamená, že i rozbíjení takových idejí nemůže být stále záslužný úkol, protože – jak jsem již naznačil – i mezi právníky se jistě najde mnoho takových, kteří jsou o jejich správnosti stále přesvědčeni.

3 Proč se zajímat o justifikaci lidských práv?

Když Marek Káčer ve svém textu píše, že máme uvažovat o tom, zda je dobré, užitečné, racionální atd. rozhodnout se ve prospěch lidských práv,³¹ vede mě to k úvaze, zda přece jen nechtěl říct, že máme uvažovat o tom, zda jsou tato práva dobře zdůvodněna. Dobro, užitečnost a racionalita jsou hodně odlišné pojmy, pro něž není snadné najít nějaký společný jmenovatel, pokud jím nemá být to, že jsou to důvody, které svědčí pro to, abychom nějakou normu brali vážně. Totéž zdá se naznačuje i jeho výrok, že můžeme mít dobré důvody používat jazyk lidských práv i tehdy, pokud tato práva neexistují.³² Pokud takové tvrzení přeformulujeme ve smyslu pozice, kterou prosazují, nebude sice znít tak dramaticky, ale myslím, že bude dávat daleko lepší smysl. Základní rámec filosofického uvažování o lidských právech má být vymezen tím, že si klademe otázku, jaké máme důvody, abychom je brali vážně. Tato práva existují – neboli platí, pokud jsou tyto důvody dostatečně silné.

Důležité je zde rozlišovat mezi zdůvodňováním a přesvědčováním. Nejlepší důvody samozřejmě nemusí být takové, které mají potenciál přesvědčit široké masy nebo třeba diktátory, kteří lidská práva momentálně porušují. Když Marek Káčer uvažuje o tom, že nějaký důkaz objektivní existence lidských práv by nemusel mít velký dopad z hlediska jejich dodržování,³³ totéž může platit i o jejich nejlepším zdůvodnění. Má tedy vůbec smysl se nějakým zdůvodňováním lidských práv zabývat? Poučná je v této souvislosti kritika přístupu amerického filosofa Richarda Rortyho. Ten navrhol upustit od hledání základů lidských práv, a naopak se soustředit na posílení lidskoprávní kultury cestou citové výchovy,³⁴ kterou chápe jako vyprávění sentimentálních příběhů (ať už ve formě románů, filmů, novinových reportáží atd.).³⁵ Změna našich morálních intuic se totiž

³⁰ FREEMAN, 2011, op. cit., s. 88.

³¹ KÁČER, 2020, op. cit., s. 556.

³² Ibid., s. 557.

³³ Ibid., s. 558–559.

³⁴ RORTY, Richard. Human Rights, Rationality and Sentimentality. In: SAVIČ, Obrad et al. *The Politics of Human Rights*. London: Verso, 1999, s. 73.

³⁵ Ibid., s. 80.

podle něj děje spíše prostřednictvím manipulace s našimi pocity než s pomocí zvětšení našeho vědění.³⁶ To, co nám Rorty nabízí, rozhodně nelze považovat za justifikaci, dokonce ani ne za teorii. Jedná se spíše o politický projekt.³⁷ I takové projekty mají samozřejmě svůj význam. Mohou však stejně tak dobře sloužit i k prosazování hodnot protikladných k lidským právům. Rortyho přístup nám neposkytuje žádnou odpověď na otázku, proč máme prosazovat právě lidská práva a ne třeba nacistickou ideologii nebo ideje marxismu-leninismu. Klást si otázku po důvodech, proč bychom měli něco akceptovat, je tedy nepochybně důležité. Jen těžko ji můžeme vyloučit z našeho uvažování. Bez ní totiž jen sotva můžeme artikulovat pochybnost, jestli prosazujeme (třeba cestou Rortyho citové výchovy) správnou věc. Někdo se snaží formovat naše emoce ve prospěch určitých idejí. Jsou tyto ideje správné? Dává dobrý smysl popřít relevanci takové otázky? Zdůvodňování i prosazování má své místo. Byla by chyba rezignovat na to první, stejně jako by byla chyba rezignovat na to druhé.

Při zdůvodňování lidských práv je třeba dále brát zřetel i na to, že ne každý důvod má morální charakter. Odlišit od nich musíme zejména důvody prudenciální. Morálce bývají jako typické rysy zpravidla přisuzována univerzálnost,³⁸ rovnost³⁹ a nestrannost. Pokud hodnotíme nějaké jednání jen z pozice našeho vlastního zájmu, pohybujeme se v prudenciální rovině. Abychom se přesunuli do té morální, nesmíme zvýhodňovat něčí zájem, ale musíme naopak přistupovat ke každému stejně. To ještě nutně neznamená, že se ke každému musíme chovat totožným způsobem. Rovnost a nestrannost může spočívat například v tom, že užitek každého započítáváme stejným způsobem, jak je typické pro utilitaristickou etiku.⁴⁰ Důležité je, že každý je brán stejně vážně a naše důvody jsou relevantní z obecné perspektivy. Určitě dává smysl se ptát, zda je třeba dodržování lidských práv i v mém osobním zájmu. Pokud ovšem vedeme o lidských právech veřejnou debatu, tak prudenciální zdůvodnění v ní asi nebude nikoho příliš zajímat. Resp. relevantní by se stalo tehdy, pokud bychom mu dali morální rozměr – např. tím,

³⁶ Ibid., s. 71.

³⁷ BARRETO, José-Manuel. Rorty and Human Rights. Contingency, Emotions and How to Defend Human Rights Telling Stories. *Utrecht Law Review*, 2011, roč. 7, č. 2, s. 106. DOI <https://doi.org/10.18352/ulr.164>

³⁸ K univerzálnímu charakteru morálky srovnej GERT, Bernard. *Morality. Its Nature and Justification*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 3–5. DOI <https://doi.org/10.1093/0195176898.003.0001>. Podle Gerta spočívá univerzalita morálky v jejím spojení s racionalitou. To, co je morálně správné, totiž není určeno společenskou konvencí (či konsenzem), ale výsledkem procesu morálního zdůvodňování, který je přístupný všem racionálním bytostem. V rámci takového procesu se samozřejmě v reálném světě můžeme dopouštět i chyb, případně se v něm mohou argumentace pro různá řešení jevit jako stejně silné. I proto uvedený autor zdůrazňuje, že morálka někdy může nabízet i více akceptovatelných řešení (např. v otázce potratů). Není tedy univerzální v tom smyslu, že by nám v praxi vždy dávala jednu správnou odpověď, ale připouští i existenci morální neshody.

³⁹ GEWIRTH, Alan. *Reason and Morality*. Chicago: The University of Chicago Press, 1978, s. 9.

⁴⁰ HAPLA, 2020, op. cit., s. 325.

že bychom se ptali, zda je v osobním zájmu každého rozumného člověka, aby lidská práva byla dodržována.

Jaký důvod je dostatečně pádný, je pochopitelně zapeklitá otázka. Důraz na pragmatický myšlenkový rámec, o kterém se ve svém textu zmiňuje Marek Káčer, by mohl vyvolávat dojem, že přípustné jsou jen některé s pragmatismem spojené druhy důvodů. Je zřejmé, že sám zmíněný autor tímto zužujícím způsobem uvažovat nechce. Píše ostatně i o tom, že dobrým důvodem pro akceptaci lidských práv může být i to, že vyjadřují neodvolatelný respekt k lidské důstojnosti.⁴¹ Nicméně v okamžiku, kdy naše úvahy o těchto právech explicitně posouváme do rámce normativní etiky, je riziko naznačovaného zmatení zredukováno na minimum. Nikoho nepřekvapí, že takové důvody mohou být vypracovány na bázi utilitarismu, kantovství nebo řady jiných etických teorií.

Lidská práva obvykle čelí značnému tlaku ze strany různých druhů relativismu, čemuž věnuje pozornost i mnou kritizovaný článek. Pojetí lidských práv jakožto práv platných na základě morálních důvodů však poskytuje i na takové problémy poměrně zajímavou odpověď. V případě morální justifikace není nutné, aby s ní každý souhlasil, dokonce ani, aby s ní souhlasila každá rozumná osoba. Takovou justifikaci můžeme považovat za univerzální tehdy, pokud vůči ní akceptovatelné morální teorie nemají žádnou alternativu.⁴² Záleží tedy na tom, jak obstojí morální důvody svědčící ve prospěch lidských práv ve srovnání s morálními důvody, které naopak hovoří v jejich neprospěch. Pokud třeba esesák posílá Židy do plynových komor nebo v některých částech Afriky jsou ženy nuceny podstupovat obřízku, nemusíme nad tím krčit rameny s tím, že takoví lidé mají jinou morálku nebo kulturu než my. Důležitá otázka zde zní, pokud by měli uvést pro tuto svou praxi nějaké důvody, zda by obstály vůči zdůvodnění alternativních přístupů. Nezdá se mi, že by takové důvody byly po ruce. Potenciální námitka, že právě požadavkem na uvádění důvodů vnucujeme nacistům a zastáncům ženské obřízky náš kulturní rámec, se mi nejeví jako smysluplná. Jakým způsobem bychom zde totiž měli uvažovat, pokud ne v modu zdůvodňování? Když někdo argumentuje ve prospěch teze, že máme brát jiné kultury vážně, v jakém prostoru se pohybuje, pokud ne v tomto? A v případě, že pro takovou tezi nepředkládá žádné důvody, pak nerozumím tomu, proč by někoho druhého vůbec měla zajímat.

Závěr

Lidská práva samozřejmě nepoletují mezi anděly někde na nebesích, což určitě neškodí naší právnické i laické veřejnosti zdůrazňovat. Chápeme-li je jako specifický druh morálních práv, pak jejich existence znamená totéž, co jejich platnost. Ta je dána

⁴¹ KÁČER, 2020, op. cit., s. 557.

⁴² SIECKMANN, Jan R. Human Rights and the Claim to Correctness in the Theory of Robert Alexy. In: PAVLAKOS, George (ed.). *Law, Rights and Discourse. Themes from the Legal Philosophy of Robert Alexy*. Portland: Hart Publishing, 2007, s. 202.

morálními důvody. Lidská práva tedy nejsou věcí víry – nevěříme v jejich existenci tak, jako třeba věříme v Boha, ale jsou věcí morálního zdůvodňování. Taková pozice jistě není ani nesmyslná, ani zbytečná. Rozhodně není kontroverzní v současných mezinárodních vědeckých kruzích, kde je naopak široce přijímaná. Samozřejmě i v jejím rámci si můžeme klást různé překérní otázky, na které není snadné dát jednoznačnou odpověď. Můžeme třeba uvažovat o tom, jaké důvody jsou dostatečně silné, čím se ty morální liší od non-morálních apod. Můžeme vést složitou, ale jistě smysluplnou debatu, nakolik jsou tato práva ospravedlnitelná prostřednictvím jednotlivých teorií normativní etiky, jakou je třeba utilitarismus nebo kantovství. Jejich zdůvodnění nemusí být nutně jen pragmatické (ještě jednou zdůrazňuji, že si nemyslím, že toto chtěl Marek Káčer říct). V každém případě je však vhodné vést o lidských právech odbornou diskuzi. S článkem, vůči němuž jsem se zde vymezoval, sice ve více ohledech nesouhlasím, ale nepochybuji, že k takové diskuzi významnou měrou přispěl.

Ospravedlnění, nebo ontologie? Aneb proč je filosofování o pojmu lidských práv užitečné*

Justification or Ontology? On why Approaching
the Concept of Human Rights Philosophically is still Useful

Pavel Dufek*

Abstrakt

Text kriticky reaguje na článek Marka Káčera Načo sa trápiť s otázkou existencie ľudských práv? (ČPVP 4/2020). Argumentuji, že autorova snaha o vyhnutí se filosofickým kontroverzním spojeným s pojmem lidských práv naráží na stejný typ problémů, s nimiž se potýkají přístupy, jež chce pragmatickým obratem překonat. Nosným neshledávám ani justifikační opření pragmatismu o údajný celosvětový překrývající se konsenzus stran praxe lidských práv. Poukážem na neúplnost právně-centralistického pohledu na lidská práva a zdůrazněním jejich sociálně-morálního podboubí pak zpochybňuji i související tezi, že jako lidstvo jsme se pro lidská práva díky jejich všeobecné užitečnosti již „rozhodli“, a tudíž není více důvod hledat jejich hlubší ospravedlnění.

Klíčová slova

Lidská práva; pragmatismu; překrývající se konsenzus; normativní ospravedlnění; právní centralismus.

Abstract

This is a critical response to Marek Káčer's article Why Should we Bother with the Question of Existence of Human Rights? (this journal, No. 4/2020). I argue that the author's attempt to set philosophical controversies about the concept of human rights aside will encounter the same set of problems that have occupied the approaches he wishes to supersede with his pragmatic turn. Related, I do not find convincing the justificatory bedding of his pragmatism in the supposed global overlapping consensus on the practice of human rights. By explaining the incompleteness of legal-centralistic view of human rights and highlighting the social-moral prerequisites of legal rules, I also cast doubt over the claim that "we" as humanity have already "decided" for human rights, which supposedly renders any deeper justification unnecessary.

Keywords

Human Rights; Pragmatism; Overlapping Consensus; Normative Justification; Legal Centralism.

* Text byl zpracován v rámci výzkumného projektu podpořeného Grantovou agenturou ČR (kód GA19-11091S). Děkuji jednomu z oponentů pro ČPVP za věcné připomínky k původní verzi textu.

** Doc. Mgr. Pavel Dufek, Ph.D., Katedra politologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno / Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: dufek@fss.muni.cz / ORCID: 0000-0001-5822-8639 / Scopus ID: 55789776300

Úvod

Debata v morální, politické i právní filosofii o zdrojích zdůvodnění lidských práv (dále též LP) zaměstnává akademickou komunitu již několik desetiletí. Marek Káčer ve svém textu publikovaném v posledním čísle ročníku 2020 ČPVP¹ navrhuje odpojit tuto debatu od rozvažování toho typu, které usiluje o nalezení jejích ontologicky robustních základů, a přeformulovat ji v čistě pragmatických termínech opřených o kritérium užitečnosti LP pro dosahování našich cílů. Pod tímto deštníkem by se ekumenicky skryly doposud neřešitelné rozpory mezi zastánci a zastánkyněmi nejrůznějších zdrojů zdůvodnění. Přestože s obecnou výzvou k de-ontologizaci lidskoprávní filosofie nemám problém se ztotožnit, v Káčerově argumentaci spatřuji několik slepých skvrn, na něž chci poukázat právě v zájmu produktivního posunu celé debaty. Moje nejobecnější teze zní, že právě proto, že Káčerův text se definičně vyhýbá teoretickým kontroverzím spojeným s lidskými právy, není zřejmé, proč by nás přijetí jazyka pragmatismu mělo zbavit dosavadního trápení. Soudím, že „jeho“ pragmatismus ohledně lidských práv dostihnou stejné problémy, s nimiž se potýkají přístupy, jež chce pragmatickým obratem překonat, a to především v podobě normativní neshody a nezbytně souvisejícího vyloučení nepřijatelných perspektiv z rozumné debaty. Zavádějící mi přijde i implicitní sdělení, že stojíme před binární volbou *bud'* ontologické zakotvení LP, *nebo* pragmatické vypuštění celé problematiky: V posledku jde o výzvu normativního ospravedlnění lidských práv, kterou ani pragmatismus konkluzivně nezodpovídá.

V textu nejprve připomenu, že otázka ospravedlnění LP je důležitá nejen jako intelektuální výzva, ale především na pozadí problému legitimního výkonu politické moci (1). Následně se pokusím zrekonstruovat osu Káčerovy argumentace (2). Budu tvrdit, že jeho jediný pozitivní argument ve prospěch přijmutí pragmatismu LP je deskriptivní, odvolávající se na překrývající se konsenzus o praxi LP, především v podobě mezinárodního práva lidských práv (3). Pro odpověď na externí otázku je ale potřeba překrývající se konsenzus ohledně *pojmu* lidských práv, přičemž tento konsenzus musí být preskriptivní, neboť se potřebuje vypořádat s těmi doktrínami a teoriemi, které LP odmítají, nebo jim nepřisuzují normativní prioritu. Poukážu také na komplexnější charakter překrývajícího se konsenzu jakožto nástroje ospravedlnění, než jaký mu přisuzuje Marek Káčer i další teoretici LP (4). V návaznosti na to ukážu, že promýšlení pojmu LP by se mělo vyhýbat tzv. právnímu centralismu, tedy ztotožňování lidských práv výhradně s pozitivním právem, a mělo by vzít v úvahu klíčovou roli sociálních norem. Problém pro Káčerem zastávanou teoretickou pozici je v tom, že pro sociální normy jako takové se nelze pragmaticky „rozhodnout“ v tom smyslu, jaký ve svém textu prezentuje (5).

¹ KÁČER, Marek. Načo sa trápiť s otázkou existencie ľudských práv? *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno: Právnická fakulta MU, 2020, roč. 28, č. 4, s. 547–564, s. 558. DOI <https://doi.org/10.5817/CPVP2020-4-1>. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/13725>. Další odkazy k tomuto článku budu řešit číselným údajem v závorce v hlavním textu.

V Závěru naznačím, proč podle mě nejsou naše pohledy zase tolik odlišné, nicméně proč jeho tvrzení, že se nemáme trápit otázkou existence lidských práv, nijak nedokazuje zbytnost filosofického tázání po zdrojích ospravedlnění LP, v čemž se již podle všeho rozcházíme.

1 Lidská práva jsou vážná věc

Začnu obecnou poznámkou k charakteru lidských práv. Navzdory tomu, jak možná působí filosofická debata o LP na vnějšího pozorovatele, nepředstavuje pojem lidských práv jen užitečný předmět ostrovtipu akademických filosofů a filosofek. Nastavuje morální laťku, jíž by se právo a politika ve stávajících společnostech měly přibližovat, a v případě selhávání je ta která společnost vystavena přinejmenším morálnímu odsouzení a obviňování. Vyloučeno ale není ani trestání: pojem LP totiž zároveň diskursivně zaštiťuje právní normy, jež mohou být vynucovány silou, nezřídkou i proti vůli donucovaných. V případě *základních* práv jakožto odrazu LP v dílčích právních rádech je to zcela zřejmé. Chceme-li těmto aktérům navzdory morálnímu odsouzení nebo i donucení projevit respekt, na který má každý lidský jedinec – a možná i některé kolektivy – nárok právě na základě svých lidských práv, je nezbytné nabídnout *ospravedlnění*, tedy soubor důvodů, proč je takový tlak oprávněný – a tedy proč má jemu vystavená strana povinnost podřídit se a donucující strana disponuje (morálním) nárokem nejen vyžadovat poslušnost, ale také ji legitimně vynucovat (fyzickou silou, hospodářskými intervencemi, sankcemi, pohrůžkami apod.).² Lidská práva jsou vážná věc nejen proto, jak důležité hodnoty či cíle mají ochraňovat či umožňovat, ale také proto, jaký typ jednání vyžadují a podepírají, pokud má být ochrana těchto hodnot a cílů brána vážně. Pokud v pragmatickém pojetí LP „*ztrácí kategorickou nadřazenost vůči ostatním morálkám*“ (s. 564), přicházejí i o tuto kapacitu legitimizovat takové jednání i *ve střetu* s těmito morálkami – což podle mě není cíl, o jehož dosažení Marek Káčer usiluje. Proto budu ve svých úvahách přistupovat k jeho argumentaci jako k variantě justifikace LP jakožto kategorických morálně-politických nároků, přičemž právě z tohoto zarámování plynou některé její nedostatky: Zhruba řečeno, tezi „Pro LP jsme se již rozhodli, protože je to užitečné“, nepovažuji za nosný typ ospravedlnění.

² Jde o víceméně standardní chápání politického *závazku* jako morální povinnosti občanů podřídit rozhodnutím politické autority a politické *legitimity* jako oprávnění této autority svá rozhodnutí vynucovat i silou („právo vládnout“), ačkoliv debaty o vztazích jednotlivých modalit (např. „plyne z legitimacy nutně závazek?“) nekončí. To vše lze navíc formulovat i v pojmech hohfeldovských právních pozic. Srov. COPP, David. The Idea of a Legitimate State. *Philosophy & Public Affairs*, 1999, roč. 28, č. 1, s. 3–45. DOI <https://doi.org/10.1111/j.1088-4963.1999.00003.x>; WENDT, Fabian. *Compromise, Peace and Public Justification: Political Morality Beyond Justice*. Palgrave Macmillan, 2016, s. 237 a násl. DOI <https://doi.org/10.1007/978-3-319-28877-2>; SOBEK, Tomáš. Problém legitimní autority I. *Právník*, 2013, roč. 152, č. 6, s. 537–661; ŠEJVL, Michal. *Lidská práva jako subjektivní práva*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2017, s. 37 a násl.

2 Pragmatismus podle Marka

Aby byly moje výhrady srozumitelnější, pokusím se ve stručnosti rekapitulovat hlavní sdělení Káčerova textu, alespoň jak jim rozumím. Pozadím jeho úvah je carnapovské rozlišení mezi *interními* otázkami, které se ptají po existenci nějaké entity v rámci již přijatého pojmového/teoretického rámce (příkladem může být existence – možnost odvození – lidského práva na dobrovolnou smrt, jeho následné zanesení do seznamu pozitivizovaných LP a konečně i vynucování), a otázkami *externími*, které zkoumají existenci daného rámce jako takového („Existují lidská práva? Pokud ano, co jsou zač?“) (s. 551–555). Káčer přitom explicitně předpokládá, že praxi lidských práv, již zhruba ztotožňuje s aparátem ochrany, prosazování a vynucování pozitivizovaných LP, lze zkoumat v intencích interních otázek, zatímco teorie či filosofie LP se zabývá primárně otázkami externími. Související a již spíše implicitní předpoklad je ten, že obě třídy otázek (a odpovědi na ně) lze smysluplně oddělit a udržet je oddělené.

Káčerova diagnóza dosavadní lidskoprávní filosofie následně říká, že externí otázky byly doposud pokládány dominantně v jazyce ontologie LP a pátraly tudíž po objektivních, na lidské vůli nezávislých zdrojích existence lidských práv.³ Jeho centrální normativní teze zní, že namísto ontologických otázek by si právní, politická i morální filosofie měla klást externí otázku *pragmaticky* a zkoumat v prvé řadě *užitečnost* pojmu i praxe LP pro lidský život. Problém objektivní existence lidských práv se všemi epistemologickými i ontologickými nástrahami se přesouvá do panteonu sice nevyřešených, ale prakticko- a právně-politicky spíše zavádějících filosofických problémů, patrně hned vedle dalších metafyzických oříšků jako jsou první příčiny, existence univerzálií nebo kauzální determinismus.⁴ Defilé nejrůznějších etických i metaetických pozic v soudobých sporech o „pravé“ ontologické zakotvení LP zůstane zajímavostí, která však nijak nepromlouvá k oprávněnosti lidskoprávní praxe jako takové. Namísto ontologického gruntu (tj. empirických či metafyzických faktů přítomných v realitě) se tedy zdrojem existence LP stává naše *rozhodnutí pro lidská práva*. Takové rozhodnutí je podle Káčera užitečné, a v pragmatickém referenčním rámci tudíž oprávněné/ospravedlněné, protože jazyk LP je vhodným nástrojem pro „*vyjadřování a dosahování našich hodnot a cílů*“ (s. 549), které také úspěšně chrání tím, že formuluje „*standards lidského chování se zřetelem na potřeby, hodnoty, zájmy, preference, cíle, historickou zkušenost, mezinárodně-politickou realitu apod.*“ (s. 564).

V tomto smyslu jsou LP „relativní“ (s. 563), tedy existující výhradně ve vztahu k rozhodnutí lidská práva mít, respektovat, chránit, prosazovat atd. Relativita LP se ovšem podle Káčera nepřeklápí do skeptického *relativismu*, neboť v empirické realitě lze vysledovat

³ Tento typ zdůvodnění se někdy označuje jako *fundacionalismus*; viz BAROŠ, Jiří a Pavel DUFEK. Lidská práva: základní pojmosloví. In: DUFEK, Pavel, Hubert SMEKAL a kol. *Lidská práva v mezinárodní politice*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 73 a násl.

⁴ Zde jde o můj dodatek ke Káčerovu textu; on sám v tomto ohledu nic netvrdí.

existenci tzv. *překrývajícího se konsenzu* o tom, že LP „představují soubor základních principů hodných všeobecného respektu“ (s. 559). Překrývající se konsenzus znamená, že strany podílející se na konsenzu o daném předmětu (zde: žádoucnost lidskoprávního jazyka jako takového a odvozeně i lidskoprávní praxe) mají rozdílné a třeba i vzájemně nekompatibilní důvody k souhlasu, nicméně v podpoře předmětu se nezávisle na sobě překryjí a výsledkem je právě konsenzus opírající se o několikero svěbytných pilířů. Jde tedy o jakousi „relativní univerzalitu“,⁵ jejíž optikou lze podle některých autorů a autorek porozumět debatám předcházejícím přijetí *Všeobecné deklarace lidských práv* v r. 1948⁶ nebo současnému statusu mezinárodního práva lidských práv.⁷

3 Hledání argumentu ve prospěch pragmatismu

Jak Marek Káčer sám připouští (s. 557), pragmatický slovník (ať na něj pohlížíme jako na filosofii sociálních věd, metaetickou pozici, nebo etiku prvního řádu) je jedním z početné řady konkurenčních referenčních rámců ucházejících se pro účely zdůvodnění, *ale též kritiky a zpochybnění* lidských práv, o pojmovou prioritu.⁸ Z Káčerova textu ale není zřejmé, jestli máme dobré důvody se rozhodnout právě pro pragmatickou koncepci LP, a tedy pro pragmatismus jako referenční rámec externího tázání.⁹ Mám-li soudit z příbuzných debat v politické filosofii, žádný archimédovský bod umožňující pojmové zauzlování lidských práv v upřednostňovaném slovníku není k dispozici. Káčerovým favorizovaným kritériem je, jak bylo řečeno, *užitečnost*, ale tu specifikuje pouze v tom smyslu, že lidská práva jsou užitečná k dosahování našich hodnot a cílů, plus že jsme se pro ně stejně už rozhodli (viz překrývající se konsenzus). Autoři, kteří některé Káčerem navrhované prvky pragmatického zdůvodnění (mj. překrývající se konsenzus) sdílejí, ovšem nezůstávají u ryze pragmatické argumentace: například Jack Donnelly ji navěšuje na preskriptivní teleologický *projekt* opřený o poměrně specifickou představu důstojnosti coby

⁵ DONNELLY, Jack. The Relative Universality of Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 2007, roč. 29, č. 2, s. 281–306. DOI <https://doi.org/10.1353/hrq.2007.0016>

⁶ GLENDON, Mary Ann. *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*. New York: Random House, 2001, kap. 5, 7.

⁷ DONNELLY, Jack. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 3. vyd. Ithaca: Cornell UP, 2013, s. 70. DOI <https://doi.org/10.7591/9780801467493>

⁸ Pro doplňující se typologie zahrnující i Káčerem kritizovanou fundacionalistickou pozici viz např. HAPLA, Martin. Lidská práva. In: SOBEK, Tomáš, Martin HAPLA a kol. *Filosofie práva*. Brno: Nugis Finem Publishing, 2020, s. 337–364, 349 a násl.; CRUFT, Rowan, Matthew S. LIAO a Massimo RENZO. The Philosophical Foundations of Human Rights: An Overview. In: CRUFT, Rowan, Matthew S. LIAO a Massimo RENZO (eds.). *Philosophical Foundations of Human Rights*. Oxford: Oxford UP, 2015, s. 1–41. DOI <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199688623.003.0001>; BAROŠ, DUFEK, 2014, op. cit.

⁹ Vlastně není zřejmé ani to, jakou verzi pragmatismu LP má vlastně na mysli, jestli sentimentalistický pragmatismus ala Rorty, nějakou „politickou“ koncepci LP, nebo něco jiného. K Rortymu viz HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno: Masarykova univerzita, kap. 5; k politickým koncepcím viz BAROŠ, DUFEK, 2014, op. cit., s. 81–83; CRUFT, LIAO, RENZO, 2015, s. 18–23.

„života hodného lidské bytosti“, která má nepokrytě liberálně-demokratické parametry.¹⁰ Takový prvek v Káčerově vizi chybí, alespoň tak, jak byla předložena v daném článku. Nicméně kdyby jej autor zakomponoval, již by se nemohl vyhnout tradičním tématům lidskoprávní filosofie, například jak jsou v této vizi lidství rozděleny zdůvodňující a sémantické úlohy mezi lidské potřeby, normativní aktérství, nebo rovnou důstojnost;¹¹ jestli dává smysl uvažovat o kolektivních (skupinových) lidských právech;¹² zdali omezovat okruh držitelů jen na druh *Homo sapiens sapiens*;¹³ co existence LP implikuje ohledně existence povinností k jejich ochraně a naplnění;¹⁴ případně zdali mají LP opravdu potřebný morálně univerzální charakter.¹⁵ To všechno jsou přitom náležitosti externího tázání doprovázejícího každé diferencovanější „rozhodnutí se“ pro lidská práva: Měli bychom přece chtít vědět, pro co že jsme se to vlastně rozhodli (nebo rozhodujeme).

Dejme tomu, že volba pragmatického rámce skutečně vede k tomu, že nemusíme sestupovat k ontologizujícím, neřkuli metafyzickým, zakotvením LP. Ale to je zároveň vše, co z takové volby plyne. Co je přesně na pragmatické vizi morálně atraktivní? Proč by se měl teistický přirozenoprávník sklonit před relativizujícím pragmatismem? Jednou možností je předložit autoritativní meta-kritérium pro porovnání konkurenčních vztažných rámců. Tím ale nemůže být bez dalšího užitečnost samotná, protože její prioritu chceme teprve dokázat. Jinou cestu představuje hledání sdílené justifikační báze, na níž budou moci nějak participovat partikulární ospravedlňující doktríny (filosofické, náboženské, praktické atd.) a jejíž výstupy pro ně budou z tohoto titulu morálně i epistemicky přijatelné. Jednalo by se tedy o jakousi variantu rawlsovského politického liberalismu aplikovaného na lidská práva, čemuž ostatně odpovídá i zapojení ideje/nástroje překrývajícího se konsenzu (viz dále). O užitečnost opřený pragmatismus LP má ambici stát se právě takovou sdílenou půdou ospravedlnění.

V následující sekci mě bude zajímat, jaký normativní tmel lze vypreparovat z doposud vágní představy „našich hodnot a cílů“. V samotném textu Marka Káčera ale nacházím

¹⁰ DONNELLY, 2013, op. cit., 15; srov. CHARVET, John a Elisa KACZYNSKA-NAY. *The Liberal Project and Human Rights*. Cambridge: Cambridge UP, 2008.

¹¹ Viz přehledově HAPLA, 2020, op. cit.

¹² JONES, Peter. Groups and Human Rights. In: HOLDER, Cindy a David REIDY. *Human Rights: The Hard Questions*. Cambridge: Cambridge UP, 2013, s. 100–114. DOI <https://doi.org/10.1017/CBO9780511758553.008>

¹³ FLORIAN, Oldřich. Proč pouze lidská? Potíže s univerzalitou lidských práv. *Právník*, 2018, roč. 157, č. 11, s. 956–969.

¹⁴ SHUE, Henry. *Basic rights: subsistence, affluence, and U.S. foreign policy*. 2. vyd. Princeton: Princeton UP, 1996, kap. 2. DOI <https://doi.org/10.1515/9780691200835>; NELSON, William. Human Rights and Human Obligations. In: PENNOCK, Roland J. a John W. CHAPMAN (eds.). *NOMOS XXIII: Human Rights*. New York NYU Press, 1983, s. 281–296.

¹⁵ DUFEK, Pavel. Normativita, fakticita a liberální projekt lidských práv: k možnostem morálního univerzalizmu. In: AGHA, Petr (ed.). *Lidská práva v mezikulturních perspektívách*. Praha: Academia, 2018, s. 57–75.

jediný argument v tomto směru, a ten je deskriptivní: At' už si o konkurujících si filosofických zdůvodněních myslíme cokoliv, skutečnost je taková, že jsme se pro lidská práva už dříve rozhodli, což dokládá v první řadě mezinárodní právo lidských práv a jej podepírající globální překrývající se konsenzus (s. 559). Proto je z plurality referenčních rámců pro stávající lidskoprávní praxi nejhodnějším zastřešením právě ten pragmatický. V jiném svém textu jsem vznesl obavu, že normativně opřít LP o nahodilý fakt konsenzu je, vzhledem k jejich morální a potenciálně i právní a politické závažnosti, riskantní strategie (nechám nyní stranou, jak je onen konsenzus upřímný).¹⁶ Podle Káčera ale není zřejmé, že by odhalení nějakého definitivního ontologického důkazu existence LP reálně přispělo ke zlepšení lidskoprávní praxe, k umlčení kritických hlasů, ke změně jednání a myšlení odpovědných osob na rozhodovacích pozicích (s. 558–559). Možná nepřispělo, možná ano; mám ale pochyby o vložení důvěry v čistě pragmatické „řešení“, které, zdá se, nenabízí po linii ospravedlnění LP o mnoho více než víru v normativní sílu *statu quo*.

4 Čí užitečnost? K povaze překrývajícího se konsenzu o lidských právech

Jiný problém se odhalí, když se začneme ptát, na čem že přesně se onen konsenzus měl ustálit. Jak víme, že jsme se rozhodli pro ten samý pojem lidských práv? Jedna věc je samotný výraz „lidská práva“, jiná jeho významová náplň, tedy to, co z výrazu činí pojem. Není mi úplně jasné, s jakým pojmem LP pracuje sám Marek Káčer, protože jediná konkretizace, kterou nabízí, jsou „praktické lidskoprávní diskursy“ v podobě legislativy a judikatury, snad včetně pozitivní (= empiricky přijímané) morálky v jednotlivých společnostech (s. 552). Jenomže pojem LP se nepřekrývá se slovníkem lidskoprávních dokumentů: Ve vztahu k nim má *kritickou* funkci, a tak je také ve filosofických i aktivistických debatách a sporech používán. Předpokládejme pro účely výkladu, že překrývající se konsenzus vyvěrající z praxe (praktických diskursů o) LP opravdu existuje. Z něj ale nelze odvozovat fakt překrývajícího se konsenzu o odpovědi na externí otázku: jednak proto, že ta se ptá na *pojmem* lidských práv, a také proto, že interní a externí otázky i odpovědi na ně mají v Káčerově pragmatickém odůvodnění zůstat oddělené (s. 557). Přitom ale potřebujeme vědět, jestli je sdílen i pojem lidských práv jako takový, tedy jestli se početné referenční rámce soupeřící o správnou odpověď na externí otázku opravdu překrývají na předmětu tázání, nebo jejich obhájci prostě mluví o něčem jiném. Káčerův pragmatismus chce být ekumenický, ale chybí mi v něm snaha o pojmové sjednocení, které ovšem, domnívám se, vyvolá zhruba ten typ otázek, kterým se chce autor vyhnout. Káčer například nijak neprozkoumává, jaké „hodnoty a cíle“ lidská práva umožňují realizovat. V jeho podání jde o *naše* – v nějakém smyslu asi „lidské“ – hodnoty a cíle, a tudíž

¹⁶ Ibid., s. 68.

užitečnost pro *nás*. Ale pokud nebudeme předpokládat existenci objektivistického souboru hodnot, například jako důsledek metaetického morálního realismu, bude každé stanovení hodnot a cílů nezbytně navázáno na nějakou *teorii* vysvětlující, které hodnoty a/nebo cíle jsou v lidském životě důležité, ne-li rozhodující.¹⁷ Empiricky jsme ovšem konfrontováni s nepřehlédnutelným pluralismem filosofických, morálních, náboženských atd. koncepcí, z nichž plynou neshody nejen teoretické, ale pohříchu též praktické, končící nezdědkou ve fyzickém násilí vyznavačů jedné doktríny vůči vyznavačům druhé. Mnohé z nich přitom nepokládají lidská práva za prvořadou hodnotu, která bez výjimky představuje trumf v případě konfliktu s jinými hodnotami. Nemusíme přitom ideově vůbec opouštět Evropu, abychom poukázali na vlivné normativní koncepce, v nichž lidská práva „model Všeobecná deklarace“ hrají v nejlepším případě druhořadou úlohu – nacionalismus, marxismus, neorealismus v mezinárodních vztazích, nihilismus nebo radikální environmentalismus stavějí lidstvu poněkud jiné mety k dosažení. Jinými slovy, nesdílejí Káčerův pojem lidských práv, a to jsme stále v Evropě. V jakém smyslu je tento pojem „náš“? Kdo přesně jsme „my“, tedy uvažovaná morální komunita lidstva, která přijala LP jako prvořadou morální hodnotu a politický cíl? V kontrafaktuálním světě, v němž studenou válku vyhrál sovětský blok, by pojem LP získal pravděpodobně o dost jinou náplň, než má dnes; to samé lze nekontroverzně prohlásit o jiném možném světě, jemuž namísto západního liberalismu dominuje konfucianismus.

Domnívám se, že jádro problému s „překrývajícím se konsenzem“ (dále též PK) spočívá v jeho příliš volné interpretaci jakožto nástroje justifikace LP. Pro účely zde předkládaného výkladu chci upozornit především na to, že PK ve svém původním rozpracování v díle Johna Rawlse nebyl jediným prvkem ospravedlnění (předmětem justifikace tam byla koncepce *spravedlnosti*, ale to teď není rozhodující):¹⁸ Logicky (byť ne nutně chronologicky) následoval až po fázi tzv. *pro tanto* ospravedlnění, které je postaveno na důvodech sdílených všemi teoriemi (v Rawlsově terminologii *komprehensivními doktrínami*), tedy na zvýraznění „objektivních“ předností dané koncepce, jež je v této fázi normativně samonosná (*freestanding*). Teprve poté následuje *plné* ospravedlnění opřené o PK, kdy zastánci a zastánkyně jednotlivých teorií nacházejí důvody pro podporu dané koncepce i v těch částech svých světónázorů, které jsou s ostatními teoriemi nekompatibilní. Pokud je všeobecně známo, že PK nastal, je dosaženo *veřejného* ospravedlnění, které dodává té či oné koncepci/normě principu legitimitu.

Problémem Káčerova (a částečně i Donnellyho) užití je v tom, že PK nikdy nebyl a neměl být čistě deskriptivním nástrojem. V Rawlsově teorii probíhá proces ospravedlnění v idealizované verzi společnosti, která je tzv. *dobře spravovaná* (*well-ordered*) a jedním

¹⁷ Díky Jiřímu Barošovi za diskusi k tomuto bodu.

¹⁸ RAWLS, John. Reply to Habermas. *The Journal of Philosophy*, 1995, roč. 98, č. 3, s. 132–180, s. 142–150. DOI <https://doi.org/10.5840/jphil199592336>

z jejich ústředních rysů je absence tzv. *nerozumných* (*unreasonable*) doktrín.¹⁹ Zjednodušeně řečeno,²⁰ teorie, které odmítají zdůvodňovanou koncepci spravedlnosti a/nebo některá klíčová morální a epistemická kritéria tvořící náplň „rozumnosti“, do v procesu ospravedlnění nevstupují: Na jejich souhlas se nečeká a jejich nesouhlas je nulitní. Přeloženo do jazyka externího pragmatismu lidských práv, teorie (soubory přesvědčení), které nesdílejí „naše“ rozhodnutí pro LP, postrádají normativitu. Jenomže rozřazení teorií nelze provést, pokud nejsou k dispozici kritéria rozřazování (pojem LP plus jisté morální a epistemické požadavky). Káčerovu vizi pragmatického ospravedlnění lze podle mě číst i tak, že vyhnutí se nutnosti formulovat taková kritéria představuje významnou teoretickou přednost tohoto přístupu. V tom případě je ale opřen pouze o výše zmiňovanou deskriptivní tezi o všeobecném konsenzu o pojmu LP, kterou neshledávám ani empiricky udržitelnou, ani normativně přiměřenou.

Chci zdůraznit, že neodmítám samotné opření pojmu LP výhradně o překrývající se konsenzus, tedy vyřazení *pro tanto* fáze ospravedlnění z teorie LP. Ba naopak, považuji jej za nejnadějnější přístup v situaci hluboké morální diverzity.²¹ Káčer ovšem *pro tanto* složku justifikace ve svém přístupu podržuje, byť ji halí do slov o „rozhodnutí se“ pro lidská práva, a proto se *nemůže* spolehnout výhradně na překrývající se konsenzus o LP, který se navíc týká úrovně praxe, nikoliv pojmu LP, jak argumentuji výše. V tomto smyslu se mi jeho pozice jeví vnitřně nedopracovaná, pokud ne nekoherentní. Redukce diskursivního ospravedlnění na PK totiž mimo jiné znamená, že výsledná podoba pojmu LP nemůže být fixována předem: dokud proces ospravedlnění neproběhne (resp. není modelován prostřednictvím filosofické argumentace), nemůžeme vědět, jak vlastně náš referenční rámec pro lidskoprávní praxi vypadá, a tudíž ani nemáme, pro co se pragmaticky „rozhodovat“.

5 Lidská práva a sociální normy

S existencí LP v pragmatickém smyslu se pojí ještě jeden hůře viditelný problém. Jak na základě rozsáhlých behaviorálních i konceptuálních výzkumů Cristiny Bicchieri argumentují Jacob Barrett a Gerald Gaus, lidskoprávní diskurs by se měl pokud možno oprostít od *právního centralismu*, tedy přesvědčení, že pozitivní právo podepřené hrozbou

¹⁹ Obecněji lze hovořit o *způsobilosti*, přičemž rawlsovská rozumnost je jednou (a patrně nejrozšířenější) z jejich možných specifikací. ESTLUND, David. *Democratic Authority: A Philosophical Framework*. Princeton: Princeton UP, 2008, kap. III. DOI <https://doi.org/10.1515/9781400831548>

²⁰ Pro důkladnější rozbor poměrně komplikované materie viz např. BOETTCHER, James. What Is Reasonableness? *Philosophy & Social Criticism*, 2004, roč. 30, č. 5–6, s. 597–621. DOI <https://doi.org/10.1177/0191453704045756>

²¹ DUFEK, 2018, op. cit., s. 73–74.

donucení je autonomním a možná rozhodujícím nástrojem regulace společenského života.²² Poukazují na význam *sociálních norem*, tedy interpersonálně přijímaných morálních pravidel vyvolávajících jednak *normativní očekávání* – přesvědčení, že ostatní ode mě očekávají podřízení se normě – a jednak *empirická očekávání*, že tito ostatní se normě sami podřizují.²³ Klíčové je zjištění (opět empiricky potvrzované), že právní normy dosahují očekávaných cílů tehdy, pokud korespondují s převládajícími sociálními normami, nebo se od nich alespoň příliš nevzdalují, a naopak se stávají neefektivními až kontraproduktivními, pokud stojí se sociálními normami ve zjevném rozporu. Řečeno jinak, harmonizace právních norem se sociálními je významným zdrojem dodržování práva jako takového.

Konformita s právem je dále posílena, pokud sociální normy konvenují osobním morálním přesvědčením (všimněme si, že těmi sociální normy jako takové spoludefinovány nejsou), tedy pokud jsou tato v souladu s normativními očekáváními. To vše je kriticky důležité pro pragmatické „rozhodování se“ pro LP: Zatímco pro LP chápána jako soubor v zásadě uniformních pozitivně-právních norem se snad metaforicky rozhodnout lze, pro sociální normy nikoliv, právě proto, že jsou tolik závislé na vzájemných očekáváních. Můžeme se pokoušet je postupně měnit, tedy přenastavit či přeměrovat empirická a normativní očekávání, ale nelze je jednoduše vzít a nahradit jinými – právě proto, že nejsou v držení jednotlivců, ale jsou interpersonálně rozprostřeny po celé společnosti. Naopak přímo lze působit na individuální morální přesvědčení, která mají k oběma typům očekávání blíže než centralizované pokyny shora. A klíčem k takovému působení je právě proces ospravedlnění, at' už probíhá na stránkách odborných časopisů, v debatách na půdě OSN, prostřednictvím lidskoprávního aktivismu nebo v mediálních obsazích.

Tím nemá být řečeno, že Marek ve svém textu zastává právní centralismus. Nicméně neproblematičnost odpovědi na interní lidskoprávní otázky (viz výše sekci 2) předpokládá, že tyto otázky i odpovědi nevybočují z rámce pozitivizovaného práva lidských práv, což se vyjevuje jako příliš reduktivní pohled. Zároveň jsem konstatoval, že řešení externí výzvy v podobě pragmatického rozhodnutí se pro LP Marek opírá o deskriptivní tezi o překrývajícím se konsenzu o mezinárodním právu lidských práv. Identifikace vrstvy sociálních norem podepírajících pozitivizované právní normy ovšem ukazuje hlubší zdroje pochyb o tom, že takový konsenzus je hmatatelnou skutečností, protože

---

²² BARRETT, Jacob a Gerald GAUS. Laws, Norms, and Public Justification: The Limits of Law as an Instrument of Reform. In: KUMM, Matthias, Silje LANGVATN a Wojciech SADURSKI (eds.). *Public Reason and Courts*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020, s. 201–228. DOI <https://doi.org/10.1017/9781108766579.009>; Srov. BICCHIERI, Cristina. *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social Norms*. Cambridge: Cambridge UP, 2005. DOI <https://doi.org/10.1017/CBO9780511616037>; BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild: How to Diagnose, Measure, and Change Social Norms*. New York: Oxford UP, 2016. DOI <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190622046.001.0001>

²³ Jedná se o definiční znaky (nutné a společně postačující podmínky) sociální normy.

teze o potřebném empirickém překryvu různorodých sociálních norem zastávaných napříč lidskými společnostmi je již mnohem méně hodnověrná. To v mém pohledu zpětně oslabuje autorem předloženou ospravedlňující strategii.

Závěr: I spořádaně relativní lidská práva potřebují robustní ospravedlnění

Marek Káčer v závěru svého článku soudí, že mám blízko k „plnokrevnému relativismu“, neboť v dalším svém textu zdůrazňuje „fakt hlubokého morálního pluralismu“, který komplikuje ospravedlňující snahy v oblasti lidských práv.²⁴ Oproti tomu jsou lidská práva v jeho pragmatickém pojetí relativní jaksi spořádaným způsobem, neboť sice existují „jen v relaci k určité praxi“, ale tato praxe opakovaně potvrzuje jejich užitečnost (s. 564). Přiznám se, že nerozumím tomu, jak z (mého) deskriptivního výroku o normativní diverzitě plyne (můj) plnokrevný relativismus: Poukazují na to, že ospravedlnění LP v situaci normativního pluralismu je obtížné, přičemž lidskoprávní filosofie dosud neučinila krok, ke kterému zavelel již před desetiletími v politické filosofii John Rawls, a nevzala tento pluralismus vážně. Mou snahou ale *je* prozkoumávat cesty k ospravedlnění lidských práv, tedy k nalezení všeobecně přijatelných důvodů, proč LP mají mít tu normativní sílu, kterou potřebují (a kterou jim samotná praxe přisuzuje); pouze se chci vyhnout omezení *kritického* potenciálu lidskoprávní *filosofie* na zpětné potvrzování předpřipraveného souboru pozitivizovaných LP. Jak jsem již naznačil výše, omezení teoretického tázání na externí otázky (a praktického na interní) nepovažuji za udržitelné.

Ve skutečnosti se domnívám, že s Markem máme nakonec podobný zájem, totiž odpoutat se od umanutého trvání na preferované verzi Pravdy o lidských právech, opřené o silné morální intuice a možná i nahodilou životní zkušenost toho kterého autora či autorky, a hledat pro LP nějakou sdílenou justifikační bázi. Nicméně odmítnutí ontologického argumentu nemusí vést k rezignaci na diskursivní ospravedlnění jako takové. Takové ospravedlnění přitom může vzít velmi dobře v úvahu existenci mezinárodního práva lidských práv, postavení LP jako jedné z priorit zahraniční politiky mnoha zemí a celé řady mezinárodních organizací i nevládních či aktivistických sítí, nebo užitečnost LP coby nástroje vypořádání se s výzvami sociální modernity. O tom, že u toho by mělo ospravedlnění lidských práv také skončit, mě ale Marek Káčer zatím nepřesvědčil: Pokud chceme brát lidská práva vážně, je filosofování o pojmu lidských práv, pragmaticky řečeno, užitečné.

²⁴ DUFEK, Pavel. Lidská práva, ideologie a veřejné ospravedlnění. *Právník*, 2018, roč. 157, č. 1, s. 50–70.

Pragmatismus bez metafyziky?*

Pragmatism Without Metaphysics?

Tomáš Sobek*

Abstrakt

Tento článek má dvě části, které spolu úzce souvisejí. Obě se týkají vztahu metafyziky a pragmatismu v morálním kontextu. První část reaguje na text Marka Káčera „Načo sa trápiť“ s otázkou existencie ľudských práv?, ktorý obhajuje pragmatizmus v protiklade k ontologickému prístupu. Káčer, inšpirovaný Rudolfom Carnapom, tvrdí, že ontologickou otázkou, zda opravdu existuje X, bychom měli nahradit praktickou otázkou, zda je užitečné přijmout jazykový systém, který umožňuje mluvit o X. Ve své reakci se pokusím ukázat, že opozice mezi ontologickým a pragmatickým přístupem není tak ostrá, jak ji autor prezentuje. Už samotné myšlení o tom, co by mohlo a mělo být, vytváří ontologické závazky. Tuto skutečnost se pokusím ilustrovat na touze po férovosti ve vztahu k morálnímu pojmu potenciální osoby. Ontologické závazky jsou nedílnou součástí praktické orientace člověka ve světě a v tomto smyslu je ontologický přístup slučitelný s pragmatismem. Druhá část reaguje na jiný text stejného autora, který se také věnuje úloze metafyziky při zdůvodňování lidských práv. Káčer zde používá Humovu tezi, aby ukázal omezený význam metafyziky pro zdůvodnění lidských práv. Snažím se ukázat, že Humova teze, ve své netriviální verzi, je spíše metafyzickou tezí než logickým zákonem. Nicméně, navrhuji způsob, jak se s tímto problémem vyrovnat v pojmech Káčerova pragmatismu.

Klíčová slova

Ontologické závazky; pragmatizmus; osoba v morálním smyslu; aktuální osoba; potenciální osoba; férovost; normativita; Humova teze.

Abstract

This article has two parts that are closely related. Both concern the relationship between metaphysics and pragmatism in a moral context. The first responds to Marek Káčer's text „Why bother with the question of the existence of human rights?“ which advocates pragmatism in opposition to the ontological approach. Káčer, inspired by Rudolf Carnap, argues that the ontological question of whether X exists should be replaced by the practical question of whether it is useful to accept a language framework that allows to talk about X. In my reaction I will try to show that the opposition between the ontological and pragmatic approach is not as sharp as the author presents it. The very idea of what could and should be creates ontological commitments. I will try to illustrate this fact on the desire for fairness in relation to the moral concept of potential person. Ontological commitments are an integral part of human's practical orientation in the world, and in this sense the ontological approach is compatible with pragmatism. The second part responds to another text

* Tento článek je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou České republiky v rámci grantu GA ČR GA20-10464S „Kontextuální vazby justifikace lidských práv jako problém právní filosofie“. Za užitečné postřehy k jeho původní verzi autor děkuje Jiřímu Barošovi a Martinovi Haplovi.

** Doc. JUDr. Tomáš Sobek, Ph.D., Katedra právní teorie, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Department of Legal Theory, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: tomas.sobek@law.muni.cz / ORCID: 0000-0003-1097-2009 / Scopus ID: 57195759255

by the same author, which also deals with the role of metaphysics in the justification of human rights. Káčer here uses Hume's dictum to show the limited relevance of metaphysics to the justification of human rights. I am trying to show that Hume's dictum, in its non-trivial version, is a metaphysical thesis rather than a logical law. However, I propose a way to deal with this problem in terms of Káčer's pragmatism.

Keywords

Ontological Commitments; Pragmatism; Person in Moral Sense; Actual Person; Potential Person; Fairness; Normativity; Hume's Dictum.

Úvod

Můj diskuzní příspěvek tvoří dvě části, přičemž každá z nich kriticky reaguje na jeden text Marka Káčera. Tematicky oba Káčerovy texty spojuje snaha minimalizovat roli metafyziky v kontextu zdůvodnění lidských práv. V první části polemizuji s jeho názorem, že metafyziku lze v morálním myšlení zcela nahradit pragmatismem. Na konkrétním příkladu se pokusím ilustrovat, že i pragmatické myšlení předpokládá určité ontologické závazky. Ve druhé části pak reaguji na Káčerův nenápadný pokus postavit Humovu tezi proti metafyzice. Budu argumentovat, že Humova teze, ve své netriviální verzi, není logickým zákonem, ale má metafyzickou povahu. Zároveň ale připouštím, že pragmatismus dokáže metafyzickou otázku, zda je Humova teze pravdivá, nahradit vlastní otázkou, která je podobně zaměřená, ale více praktická. Moje kritická reakce na Káčerovy texty rozhodně neznamená, že bych chtěl zpochybnit jejich intelektuální hodnotu. Právě naopak. Polemizuji s nimi proto, že jsou zajímavé, dobře promyšlené a inspirativní.

1 Ontologie touhy

Marek Káčer ve svém textu „Načo sa trápit? s otázkou existencie ľudských práv?“ vychází z opozice mezi ontologickým a pragmatickým přístupem (nejen) k otázce lidských práv.¹ Nemáme se zabývat otázkou, zda opravdu existuje *X*, ale spíše otázkou, jakou funkci plní *X* ve společenské praxi. Např. ontologickou otázku, zda opravdu existují lidská práva, máme nahradit praktickou otázkou, zda jazyk lidských práv je efektivním prostředkem pro realizaci lidských tužeb (preferencí, účelů). Ve své velmi stručné reakci se pokusím ukázat, že opozice mezi ontologickým a pragmatickým přístupem není tak ostrá, jak ji Marek prezentuje. Budu tvrdit, že už samotné touhy (preferenze, účely) jsou ontologicky konstruktivní, což ilustruji na touze k férovosti.

Svoji úvahu začnu u Markovy kritiky Alexyho existenciálního argumentu, se kterou v zásadě souhlasím. Alexy tvrdí, že člověk má diskurzivní přirozenost, kterou dokáže rozpoznat, a že toto rozpoznání ho staví před existenciální rozhodnutí, že tento svůj

---

¹ KÁČER, Marek. Načo sa trápit? s otázkou existencie ľudských práv? *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno: Právnická fakulta MU, 2020, roč. 28, č. 4, s. 547–564. DOI <https://doi.org/10.5817/CPVP2020-4-1>. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cvpv/article/view/13725>

potenciál realizuje.² Marek správně namítá, že schopnost diskurzivní racionality je pouze jednou z mnoha složek lidské přirozenosti a že člověk má k dispozici pluralitu možností sebe-realizace. Člověk nemusí udělat zrovna existenciální rozhodnutí, že bude žít jako diskurzivní bytost. Může se např. rozhodnout, že realizuje svůj přirozený lidský potenciál k aristokratickému heroismu nebo ke spiritualitě v tiché kontemplaci. Jednotlivec sice stojí před nutností existenciální volby, jakým člověkem chce být, ale rozhodnutí žít jako diskurzivní bytost je pouze jednou z možností v nabídce.

Moje argumentace může vyjít z docela triviální teze, že jestliže je někdo osobou v **morálním** smyslu, pak tento fakt nemůže být výsledkem jeho vlastního existenciálního rozhodnutí.³ Nikdo není osobou jenom proto, že se rozhodl být osobou. Je to vyloučeno, neboť už samotný čin existenciálního rozhodnutí předpokládá schopnosti osoby. Vždyť existenciální rozhodnutí je komplexní výkon, který zahrnuje sebe-reflexi (rozpoznání své přirozenosti), sebe-schválení (přijetí své přirozenosti) a sebe-determinaci (rozhodnutí realizovat svoji přirozenost). Jen osoby disponují nutnými psychologickými předpoklady, aby učinily nějaké existenciální rozhodnutí. V tomto smyslu je ideál sebe-realizace vždy *osobním* životním ideálem. Všimněme si, že zde nemluvím o ontologii. Zatím jsem pouze zmínil psychologické předpoklady nějakého činu.

Nyní zaměříme svoji pozornost na funkci pojmu osoby v běžné morální praxi. Tento přístup by měl plně vyhovět Markově pragmatismu. Morální praxe je z velké části tvořena morálním hodnocením aktérů za jejich činy. Někoho morálně oceňujeme za jeho správné jednání, nebo naopak kritizujeme za jeho nesprávné jednání. Důležité přitom je, že rozlišujeme, co lze připsovat jeho osobě. Nikdo není morálně odpovědný za něco, co nezáviselo na něm, co nemohl mít pod vlastní kontrolou. Např. skutečnost, že někdo má vrozenou mentální vadu nebo že se narodil do chudé rodiny, je smůla jeho života, za kterou nenese osobní odpovědnost. Není férové ho kritizovat za něco takového. A naopak skutečnost, že někdo má vrozený talent nebo že se narodil do bohaté rodiny, není jeho osobní zásluha, ale jen štěstí jeho života. Pojem osoby je v centru morálního myšlení už proto, že umožňuje rozlišovat morálně relevantní faktory hodnocení. Faktory jednání, které nezávisí na osobě aktéra, jsou morálně irelevantní. Tuto skutečnost hezky ilustruje Rawlsův myšlenkový experiment se závojem nevědomosti, který zakrývá informace o loterii života, protože jsou morálně irelevantní.⁴ Opět si všimněme, že dosud nemluvím o ontologii. Pouze jsem zmínil funkci pojmu osoby v praxi morálního hodnocení.

² ALEXY, Robert. Menschenrechte ohne Metaphysik? In *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 2004, roč. 52, č. 1, 2004, s. 21. DOI <https://doi.org/10.1524/dzph.2004.52.1.15>; ALEXY, Robert. Law, Morality, and the Existence of Human Rights. *Ratio Juris*, 2012, roč. 25, č. 1, 2012, s. 11. DOI <https://doi.org/10.1111/j.1467-9337.2011.00499.x>

³ V tomto textu používám pojem osoby jen v **morálním** smyslu. Jinými slovy, nemluvím zde o **právní** osobnosti.

⁴ RAWLS, John. *The Theory of Justice*. Harvard, 1971 (1999), s. 118.

Vraťme se k otázce existenciálního rozhodnutí. Někteří lidé mají schopnosti osoby, a proto dokáží učinit nějaké existenciální rozhodnutí.⁵ Někteří lidé ale tyto schopnosti nemají, např. protože trpí vážnou poruchou mozku. Nicméně, asi neřekneme, že porucha mozku je součástí jejich lidské přirozenosti. Spíše řekneme, že tato porucha zablokovala možnost, aby realizovali svoji lidskou přirozenost. Kdybychom měli k dispozici lékařské prostředky, jak ji odstranit, udělali bychom to. Tito lidé jsou potenciálními osobami v tom smyslu, že kdybychom onu překážku včas odstranili, stali by se aktuálními osobami stejně jako jsme my.⁶ Skutečnost, že zrovna oni měli smůlu, je morálně irelevantní. Mohlo se to přihodit komukoli z nás.⁷ Za závojem nevědomosti nevím, zda se to stane někomu jinému, nebo se to přihodí mně. Od takových nahodilostí odhlížíme, když uvažujeme z morálního hlediska.⁸

Pojem potenciální osoby nás už přivádí na půdu ontologie. Úvahy o potenciálních osobách se totiž neomezují na otázku empirické existence, ale vyžadují též zvážení toho, co je možné a co je nutné, co je esenciální a co je nahodilé. Na první pohled se může zdát, že nakonec jen potvrzují Markův názor. Nejde o to, zda opravdu existují potenciální osoby, ale o to, že chceme být féroví a pojem potenciálních osob nám to umožňuje. Pragmaticky jsme přijali ontologicky zatížený pojem, abychom realizovali svoji touhu být féroví. Můžeme to vyjádřit praktickým sylogismem:

1. Jestliže chceme být féroví, měli bychom akceptovat pojem potenciální osoby.
2. Chceme být féroví.
3. *Tedy*: Měli bychom akceptovat pojem potenciální osoby.

⁵ Anonymní recenzent mě vyzval, abych upřesnil, v čem se můj přístup liší od Alexyho. To není snadné, protože Alexy se v této věci vyjadřuje poněkud krypticky. Nicméně, jeho kantovskou úvahu lze rekonstruovat následovně: Lidská aktivita má povahu plnohodnotného jednání, na rozdíl od pouhého podléhání inklinací, když ztělesňuje svobodné rozhodnutí pro realizaci určité možnosti. To znamená, že již samotný pojem jednání, který je centrálním pojmem pragmatismu, je metafyzicky zatížený. Viz ALEXY, Robert. Normativity, Metaphysics and Decision, In: BERTEA, Stefano a George PAVLAKOS (eds.). *New Essays on the Normativity of Law*. Hart Publishing, 2011, s. 227–228.

⁶ Srovnej KAGAN, Shelly. What's Wrong with Speciesism? In: *Journal of Applied Philosophy*, 2016, roč. 33, č. 1, s. 1–21. DOI <https://doi.org/10.1111/japp.12164>

⁷ BAUER, Nathan a David SVOLBA. Justice at the Margins: The Social Contract and the Challenge of Marginal Cases. In: *Southern Journal of Philosophy*, 2017, roč. 55, č. 1, s. 51–67. DOI <https://doi.org/10.1111/sjp.12209>

⁸ Doris Schroeder argumentuje, že snaha založit lidská práva na lidské důstojnosti v Kantově smyslu znamená obětování univerzality lidských práv, protože tato koncepce lidské důstojnosti se netýká všech lidí, ale pouze aktuálních osob. Viz SCHROEDER, Doris. Human Rights and Human Dignity: An Appeal to Separate the Conjoined Twins. In: *Ethical Theory and Moral Practice*, 2012, roč. 15, č. 3, s. 323–335. DOI <https://doi.org/10.1007/s10677-011-9326-3>; Viz také WOLTERSTORFF, Nicholas. Why Naturalism Cannot Account for Natural Human Rights. In: CLARK, Kelly James (ed.). *The Blackwell Companion to Naturalism*. John Wiley & Sons, Inc., 2016, s. 447–461. DOI <https://doi.org/10.1002/9781118657775.ch31>

Tak jednoduché to však není. Nelze oddělit dva samostatné kroky. Nejprve toužit po férovosti a teprve následně akceptovat pojem potenciální osoby. Co zde znamená toužit po férovosti? Nejspíš to znamená, že preferujeme takový přístup k druhým osobám, který odhlíží od morálně irelevantních faktorů. Jestliže druhé osoby chápeme úzce jako aktuální osoby, pak premisa (1) není pravdivá. A jestliže druhé osoby chápeme tak široce, že zahrnujeme i potenciální osoby, pak (1) je pravdivá, ale zároveň to znamená, že pojem potenciální osoby se uplatňuje již v touze po férovosti. Markův pragmatismus (inspirovaný Rudolfem Carnapem) je založený na tezi, že ontologické závazky na sebe bereme přijetím určitého jazyka, což děláme za účelem plnění svých tužeb či preferencí.⁹ Já ale tvrdím, že ani naše touhy a preference nejsou ontologicky neutrální. Touhy jsou kontrafaktuální postoje. Neomezují se na to, jaký svět je. Když po něčem toužím, pozitivně hodnotím nějaké alternativy toho, jaký by svět **mohl** být. Touha po takovém světě, ve kterém každý člověk má příležitost k sebe-realizaci, je touha, která již implicitně pracuje s pojmem potenciální osoby. Když např. toužím, aby i člověk s vážnou poruchou mozku, kterou nyní neumíme léčit, měl příležitost k sebe-realizaci, nahlížím na něj jako na potenciální osobu. A jestliže pod vlivem této touhy přijmu jazyk, který ve svém slovníku zahrnuje termín „potenciální osoba“, pak dělám jen to, že explicitně formuluji svůj ontologický závazek, který již implicitně mám.

Myslím ale, že můj přístup se od toho Markova nakonec moc neliší. Ontologické závazky jsou neoddelitelnou součástí praktické orientace člověka ve světě. Lékař, který se snaží najít lék na těžkou demenci, pracuje v ideji, že člověk s těžkou demencí je z morálního hlediska potenciální osobou. Své úsilí směřuje k tomu, aby se i takoví lidé stali aktuálními osobami. A chovatel psů, který šlechtí inteligentní psy v naději, že vyšlechtí psí plemeno, které dosáhne psychologických předpokladů pro osobu, pracuje v ideji, že schopnosti osoby nejsou vyhrazeny pouze pro lidský druh. Jeho šlechtitelský projekt vychází z (možná naivního) předpokladu, že potenciál stát se osobou dřímá i v psovitých šelmách a že je žádoucí tento potenciál odemknout. Lékařův a šlechtitelův projekt bychom asi kvalifikovali odlišně. Zatímco lékař se snaží vyléčit nemoc, tedy napravit určitou vadu, šlechtitel se snaží proměnit zdravé psy na něco jiného.¹⁰ Nicméně, kdyby se šlechtiteli jeho záměr podařil, nejspíš by to ovlivnilo naše vnímání současných psů a možná i ostatních zvířat.¹¹ Lidé se snaží měnit svět podle svých představ o tom, co je možné

⁹ Srovnej CARNAP, Rudolf. *Empiricism, Semantics, and Ontology* (1950). In: BENACERRAF, Paul a HILARY PUTNAM (eds.). *The Philosophy of Mathematics: Selected Readings*. Cambridge, 1984, s. 241–257. DOI <https://doi.org/10.1017/CBO9781139171519.013>; Viz také SOBEK, Tomáš. *Metaethics of Human Rights: An Expressivist Approach*. In: *Rechtstheorie*, 2019, roč. 50, s. 493–519. DOI <https://doi.org/10.3790/rth.50.4.493>

¹⁰ CAMOSY, Charles Christopher. *Peter Singer and Christian ethics: beyond polarization*. Cambridge, 2012, s. 36. DOI <https://doi.org/10.1017/CBO9781139043304>

¹¹ David Stamos upozorňuje, že lidskoprávní myšlení, které předpokládá nepřekročitelnou propast mezi člověkem a ostatními zvířaty, je v jasném rozporu s evoluční teorií. Viz STAMOS, David. *The myth of universal human rights*. Routledge, 2013.

a správné. A tyto své představy pak korigují podle dosažených výsledků. Ontologické úvahy nemají ryze deskriptivní povahu.¹² Jejich účelem není provést inventuru výbavy světa, tedy sepsat seznam toho, co ve světě skutečně existuje. Hlavním účelem ontologie je spíše praktické sebe-porozumění. Uvědomění si vlastních ontologických závazků člověku pomáhá k lepšímu pochopení toho, co dělá, resp. o jaký projekt sebe-realizace usiluje. Neshodneme-li se ohledně existence nesamozřejmých entit (např. potenciálních osob), často je to proto, že se neshodneme už v názoru, jaký by svět mohl a **měl** být.

2 Humova teze proti metafyzice?

V první části jsem se pokusil vyargumentovat, že Markův pragmatismus nemůže zcela nahradit metafyziku. Nemůže ji nahradit, protože pragmatické myšlení se neobejde bez ontologických závazků. Nicméně, Markovo nemilosrdné tažení proti uplatnění metafyziky při zdůvodnění lidských práv má hlubší kořeny, které se týkají samotné povahy normativity. Můžeme to sledovat již v jeho starším textu „O úlohe metafyziky při odôvodňování ľudských práv“, kde tematizuje mimo jiné i slavnou Humovu tezi.¹³ Pečlivě zde rozlišuje mezi evolučním vysvětlením deskriptivního faktu, že lidé si osvojili koncept lidských práv, a ospravedlněním morálního názoru, že lidé si tento koncept měli osvojit, resp. že bylo správné, aby to udělali. Toto rozlišení je důležité, neboť ze samotného faktu, že lidé si osvojili koncept lidských práv, nevyplývá, že bylo správné, aby to udělali. Rozhodně neplatí obecný princip, že cokoli děláme, děláme správně.

Nyní se již dostáváme k Humově tezi, podle které z ryze deskriptivních premis nelze korektně deduktivně odvodit normativní závěr. Nebo stručněji: Z toho, co je, nevyplývá, že něco má být. Marek říká, že Humova teze je logicky založená na konzervativní povaze deduktivního vyplývání. V závěru deduktivně platného úsudku se nemůže objevit informace, která nebyla (alespoň implicitně) již obsažená v jeho premisách.¹⁴ Tento výklad velmi dobře odpovídá tomu, jak sám Hume rozuměl své tezi.¹⁵ Marek se také nemýlí, když konstatuje, že Hume nevztahoval pojem deskriptivních premis pouze na empirické soudy, ale také na metafyzické soudy (např. o existenci Boha). Následně dospívá

¹² Srovnej THOMASSON, Amie L. *Norms and Necessity*. Oxford, 2020. DOI <https://doi.org/10.1093/oso/9780190098193.001.0001>

¹³ KÁČER, Marek. O úlohe metafyziky při odôvodňování ľudských práv. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2016, roč. 24, č. 3, s. 339–350. DOI <https://doi.org/10.5817/CPVP2016-3-2>. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/6152>

¹⁴ Nemluvím zde o tzv. formálním vyplývání, tedy o vyplývání na základě logické struktury premis a závěru. Mluvím o tzv. materiálním vyplývání, tedy o tom, že v závěru jsou pouze takové informace, které jsou již (alespoň implicitně) obsaženy v premisách. Viz např. klasická práce KNEALE, William a Martha KNEALE. *The Development of Logic*. Oxford, 1962, s. 761.

¹⁵ HUME, David. A Treatise of Human Nature (1739–1740). In: SAYRE-MCCORD, G. (ed.). *Moral Philosophy*. Hackett Publishing Company, 2006, s. 77. DOI <https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00046221>

k docela nekontroverznímu závěru, že metafyzické premisy, pokud jsou samy deskriptivní, nemohou suplovat roli normativních premis. Jinými slovy, není důležité, zda je premisa metafyzická, ale zda je normativní.

Tuto Markovu úvahu považují za správnou. Nicméně, mám intenzivní pocit, že jeho text v sobě skrývá určitý potenciál k nedorozumění. Možná ten pocit ve mně vyvolala docela nenápadná skutečnost, že Marek pojmenoval klíčovou kapitolu: „Humova téza proti metafyzice“. Čtenář tak může získat dojem, že když přijde na vztah faktů a norem, Humova teze jakožto **logické** pravidlo odkáže metafyziku do patřičných mezí. Pokusím se ukázat, že tak jednoduché to není, protože Humova teze, ve své netriviální verzi, je spíše metafyzickou tezí než logickým zákonem. Jinými slovy, ohánět se Humovou tezí znamená ohánět se metafyzikou. Pro účely své argumentace definuji první verzi Humovy teze následovně:

HTN: Jestliže jsou všechny premisy nenormativní, pak z nich nemůže vyplývat normativní závěr.

Normativní soudy zde definuji jako takové soudy, které obsahují informaci o tom, co má být. Nenormativní soudy pak jako ty ostatní, tedy jako soudy, které takovou informaci neobsahují. Vzhledem k tomu, že na vyplývání klademe požadavek konzervativnosti, je Humova teze (ve světle mých definicí) triviálně platná. Kdyby všechny premisy byly nenormativní, ale závěr byl normativní, pak by závěr obsahoval nějakou novou informaci, kterou premisy neobsahují. A proto by závěr nevyplýval z premis. Problém je v tom, že není snadné identifikovat, zda premisa je normativní. Neexistuje syntaktická metoda, která by takovou identifikaci zaručila. Rozhodně se nelze spoléhat na to, že určitá věta obsahuje, či neobsahuje nějaké slovní spojení. Například věta „Soused mi řekl, že bych se měl oženit,“ asi není normativní, i když se tu říká, že bych měl něco udělat. A naopak věta „Oženit se je to nejlepší, co můžu udělat,“ asi je normativní, i když se tu neříká, že bych měl něco udělat. Možná, že nejlepší testování je v inferencích. Zdá se mi, že inference „Soused mi řekl, že bych se měl oženit, a proto bych se měl oženit,“ není deduktivně platná. A naopak mi přijde, že inference „Oženit se je to nejlepší, co můžu udělat, a proto bych se měl oženit,“ je deduktivně platná.¹⁶ Jenomže to znamená, že se více spoléhám na svoji intuici ohledně vztahu vyplývání než na svoji intuici ohledně normativní povahy premis.

HTN není moc zajímavá. Humova teze v této verzi pouze potvrzuje předložené definice. Mnohem zajímavější je, zda z empirických premis může vyplývat normativní závěr. Ovšem otázka, zda všechny empirické fakty jsou samy o sobě nenormativní, již stojí mimo kompetenci logiky. Názor, že svět empirických faktů jako takový je normativně

¹⁶ FELDMAN, Fred. *Doing the Best We Can*. Dordrecht, 1986. DOI <https://doi.org/10.1007/978-94-009-4570-8>; ZIMMERMAN, Michael J. *The concept of moral obligation*. Cambridge, 1996. DOI <https://doi.org/10.1017/CBO9780511624681>

neutrální, resp. hodnotově bezbarvý, je metafyzickým názorem o povaze světa. Teprve když tento metafyzický názor zkombinujeme s HTN, dostaneme následující verzi Humovy teze:

HTE: Jestliže jsou všechny premisy empirické, pak z nich nemůže vyplývat normativní závěr.

HTE již není tak triviální, ani tak samozřejmá jako HTN. Ale právě proto je zajímavější. Je-li někdo přesvědčený, že normy či hodnoty jsou vetkány do samotného přediava empirické reality, pak HTE odmítne. Pro předmoderního člověka je svět empirických faktů sám o sobě doslova plný informací či znaků o tom, co je správné. V jeho perspektivě jsou tyto normativní informace v empirických faktech nějak zakódované. A když je někdo umí dekodovat, pak např. i z letu ptáků, psích jater nebo konstelace nebeských těles může vyčíst, co by se mělo udělat.¹⁷ Moderní myšlení, nejen pod vlivem osvícenství, odkouzliho svět.¹⁸ Pro moderního člověka je svět empirických faktů (sám o sobě) jen neosobním a hodnotově neutrálním mechanismem kauzálních vztahů.¹⁹ Normy a hodnoty již nejsou imanentní empirickým faktům, ale jsou aplikovány na empirické fakty zvnějšku. Svět již není zdrojem a garancí své vlastní správnosti, což podporuje ochotu člověka měnit svět podle svých představ o tom, co je správné. Předpoklad, že empirické fakty nemají v sobě zakódovaný normativní obsah, je metafyzický, a proto ani Humova teze (ve verzi HTE) není metafyzicky neutrální. Předmoderní člověk může konzistentně akceptovat HTN a zároveň odmítnout HTE. Když někdo odmítne HTN, dopustí se triviální logické chyby. Ale když odmítne HTE, může to být jeho metafyzický názor. Takový názor na povahu světa je v dnešní době možná podivný, možná je již dávno překonaný, nebo dokonce směšný, ale není logicky vadný. Marek říká, že není důležité, zda je premisa metafyzická, ale zda je normativní. Nic proti tomu. Jenomže samotná otázka, které druhy premis jsou normativní, je (alespoň na nejobecnější úrovni) metafyzická.

Hlavním praktickým účelem logiky je mít své myšlení pod racionální kontrolou. Potřebujeme se vyhnout tomu, aby se v závěru deduktivního argumentu pokoutně objevila nová informace, kterou jsme nepřijali (alespoň implicitně) již v jeho premisách. V případech normativních informací je respektování tohoto požadavku na transparentci mimořádně důležité. Nechceme totiž, aby někdo vytahoval direktivy o tom, co bychom měli dělat, jako králíky z klobouku bez opory v předložených důvodech. Marek zaměřil svoji

¹⁷ Marek cituje Hanse Kelsena, který uvádí příklad předmoderního myšlení. Když chřestýš vydává svůj typický chřestivý zvuk, dává lidem příkaz (nebo alespoň dobrou radu), aby se mu vyhnuli.

¹⁸ Viz např. LEHMANN, Hartmut. *Die Entzauberung der Welt: Studien zu Themen von Max Weber*. Wallstein, 2009.

¹⁹ Jestliže svět přírodních faktů je sám o sobě hodnotově neutrální, pak přírodní vědy nejsou svými vlastními silami způsobilé k hodnotovému poznání. „*Mentalita odkouzlení je optimistická obledně nabytí (faktuálně) poznání přírody, ale pesimistická obledně poznání hodnot.*“ Viz ASPREM, Egil. *The problem of disenchantment*. Brill, 2014, s. 2. DOI <https://doi.org/10.1163/9789004254947>

pozornost na tento logický aspekt Humovy teze (ve verzi HTN), což je samozřejmě v pořádku. Na druhé straně, Humova teze, ve své netriviální verzi HTE, není primárně určená k identifikaci logické chyby. Spíše ji použijeme k identifikaci metafyzické neshody. Můžeme pak např. říct: *Odvozuješ normativní závěr z empirických faktů? Zřejmě se domníváš, že svět empirických faktů sám o sobě plně determinuje, co je správné. My si ale myslíme, že svět empirických faktů jako takový je normativně prázdný. Podle našeho názoru hledáš zdroj normativity na špatném místě.* Pro účely takové argumentace lze Humovu tezi rovnou přeformulovat jako plnokrevnou metafyzickou tezi:

HTM: Žádný normativní fakt není plně determinován pouze empirickými fakty²⁰

Marek si všímá skutečnosti, že lidé si vytvářejí metafyzické narativy s normativním obsahem, které jim pomáhají v praktické orientaci ve světě. Opírá se Humova teze, v metafyzické verzi, také o nějaký narativ? A jak by takový narativ mohl vypadat? Třeba následovně: Vezměme, že Stvořitel se rozhodl, že vytvoří realitu, včetně morálních faktů. Nejprve vytvoří celý svět empirických faktů. Podle HTM ale se svým dílem ještě není hotový. Empirické fakty, samy o sobě, nefixují morální fakty, a proto morální fakty ještě musí být doplněny.²¹ Osobně se s takovým narativem neidentifikuji. Nikoli proto, že je to narativ stvoření světa, ale proto, že používá slovník morálních faktů v metafyzickém smyslu. A robustní morální realismus není moje preferovaná metaetická teorie.²² Ostatně, totéž platí pro HTM, a proto bych raději zůstal u HTE. Spíše bych se uměl identifikovat s následujícím narativem: Představme si, že nějaký geniální přírodovědec jednou objeví tzv. teorii všeho, takže perfektně pozná celý svět přírodních faktů. Z empirického hlediska bude vševědoucí. Podle HTE mu ani tato úžasná znalost (sama o sobě) nebude stačit k zodpovězení jednoduché praktické otázky: Co bych měl dělat?

Když se mě někdo zeptá, zda vím, že HTE je pravdivá, upřímně mu odpovím, že neví. Neumím vyloučit, že svět empirických faktů má v sobě zakódované nějaké normativní informace. Ani netuším, jak tuto věc přezkoumat. Akceptuji HTE, protože akceptuji spíše zmíněný narativ než opačný narativ, který by znamenal, že perfektní přírodovědné poznání (samo o sobě) postačuje k morálnímu poznání. Humova teze, ve své netriviální verzi, rozhodně není spojencem Markova tažení proti metafyzice. Nicméně, Marek má k dispozici efektivní odpověď z pozic svého pragmatismu: Neptejme se, zda HTE

²⁰ Barry Maguire a Jack Woods nabízí velmi zajímavý pokus definovat metafyzickou verzi Humovy teze pomocí tzv. grounding theory. HTM by pak v angličtině zněla takto: No normative fact is fully grounded just by empirical facts. Srovnej MAGUIRE, Barry. Grounding the Autonomy of Ethics. In: SHAFER-LANDAU, Russ (ed.). *Oxford Studies in Metaethics*, 2015, roč. 10, s. 188–216. DOI <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198738695.003.0008>; MAGUIRE, Barry a Jack WOODS. Model theory, Hume's dictum, and the priority of the ethical. In: *Ergo*, 2015, roč. 1, č. 1, s. 1–22; WOODS, Jack. *On Vacuous Grounding: The Case Study of Ethical Autonomy*. (2017, manuskript).

²¹ Srovnej SINGER, Daniel J. Mind the Is-Ought Gap. In: *Journal of Philosophy*, 2015, roč. 112, č. 4, s. 195. DOI <https://doi.org/10.5840/jphil2015112412>

²² SOBEK, 2019, op. cit., s. 493–519.

je pravdivá. Spíše si položíme praktickou otázku, zda epistemická dělba práce mezi přírodními vědami a morální filozofií je užitečná věc. Metody práce empirického výzkumu a morální argumentace jsou natolik odlišné, že tato dělba práce asi dává dobrý smysl. Nemluvě o tom, že přírodní vědy i morální filozofie poskytují pozoruhodné výsledky. Pragmatismus nedokáže vyvrátit metafyziku, ani ji nedokáže odkázat do patřičných mezí, ať už se tím myslí cokoli. Nicméně, může podávat návrhy, jak přeformulovat metafyzické otázky, aby měly praktický význam.

Pseudospor o ľudských právach*

A Pseudo-Dispute over Human Rights

Marek Káčer*

Abstrakt

Táto duplika reaguje na texty troch autorov, ktorí kritizujú môj návrh, aby sme pri obhajobe ľudských práv používali pragmatické argumenty namiesto argumentov ontologických. Napriek skutočnosti, že väčšina kritických námietok s týmto návrhom priamo nepolemizuje, dospievam k jeho miernej modifikácii: Ak je úlohou ontológie rozšírenie sústavy presvedčení, ktoré ospravedlňujú naše pragmatické postoje, potom ontológia môže poskytovať dobré argumenty aj pri obhajobe ľudských práv. Pragmatizmus ontológiu nenahrádza, ale ju predchádza.

Klíčová slova

Ľudské práva; ontológia; pragmatizmus; prekryvajúci sa konsenzus.

Abstract

This rejoinder addresses the texts of three authors who criticize my suggestion according to which human rights should be defended by pragmatic arguments instead of ontological ones. Even though most of the critical objections do not directly dispute this proposal, I arrive at its slight modification: If the task of ontology is to broaden the system of beliefs that justify our pragmatic attitudes, then ontology can also provide good arguments in defending human rights. Pragmatism does not replace ontology but precedes it.

Keywords

Human Rights; Ontology; Pragmatism; Overlapping Consensus.

Úvod

V článku *Načo sa trápiť s otázkou existencie ľudských práv?*¹ som formuloval odporúčanie, aby sme otázku, či existujú ľudské práva, nahradili otázkou, či je prijatie jazyka ľudských práv užitočné pre dosiahnutie našich hodnôt a cieľov. Vychádzal som z Carnapovho delenia medzi internými a externými otázkami. Interné otázky sa pýtajú na existenciu nejakej *konkrétnej* entity, ktorá je vymedzená v určitom jazykovom rámci, pričom odpovede na ne hľadáme pomocou všeobecne zdieľaných empirických a logických metód.

* Tento článok vznikol v rámci projektu APVV-19-0090 s názvom *Právna metodológia pre dobu právneho pluralizmu*.

** Doc. Mgr. Marek Káčer, PhD., Ústav štátu a práva SAV, Bratislava, Slovenská republika / Institute of State and Law of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovak Republic / E-mail: humnox@gmail.com / ORCID: 0000-0001-6571-7051 / Scopus ID: 57195530988

¹ KÁČER, Marek. Načo sa trápiť s otázkou existencie ľudských práv? *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno: Právnická fakulta MU, 2020, roč. 28, č. 4, s. 547–564. DOI <https://doi.org/10.5817/CPVP2020-4-1>. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/13725>

Na druhej strane pri externých otázkach nás zaujíma existencia *systému* entít ako celku, predmetom našej pozornosti je teda samotný jazykový rámec. Keďže jazykové rámce sú ľudským dielom, namiesto ich existencie je oveľa vhodnejšie tematizovať ich funkčnosť. Externá otázka podľa Carnapa napokon teda nestojí tak, či nejaký systém entít existuje nezávisle od ľudskej mysle, ale skôr tak, *ako tento systém skonštruovať, aby slúžil praktickým hodnotám, napríklad úžitku, dobru či spravodlivosti.* Pri odpovedaní na externé otázky nám empirické a logické metódy nikdy nebudú stačiť, pretože táto odpoveď je v konečnom dôsledku závislá od nášho rozhodnutia.² Externou je práve aj otázka, či existujú ľudské práva, pretože jej prostredníctvom sa pýtame na existenciu celého systému entít. To, čo robíme, keď na túto otázku odpovedáme, by teda nemalo spočívať v hľadaní nejakej večnej Pravdy pomocou logických a empirických metód, ale v konštrukcii konceptu a eventuálne aj katalógu ľudských práv. Malo by ísť o vedomé formulovanie štandardov ľudského správania so zreteľom na potreby, hodnoty, záujmy, preferencie, ciele, historickú skúsenosť, medzinárodno-politickú realitu a pod.

Súhlasím s Martinom Haplom, podľa ktorého názor, že ľudské práva existujú ako „ *nejaké podivné objekty poznávané záhadným šiestym zmyslom* “;³ v súčasnej ľudskoprávnej teórii takmer nikto nezastáva. Ak sa dnes v tomto diskurze skloňuje výraz „existencia ľudských práv“, väčšinou ide o obrazné pomenovanie právnej alebo morálnej platnosti špecifického súboru štandardov správania. Ľudské práva „existujú“, ak sú dostatočne odôvodnené. Môj text bol apológiou tohto prístupu a v tomto aspekte predstavuje skôr triviálny ako kontroverzný príspevok do daného diskurzu. Napísaním článku som však sledoval aj trochu vyššiu ambíciu: chcel som obhájiť názor, že do množiny potenciálnych argumentov v prospech ľudských práv nie je nevyhnutne potrebné zahŕňať ontologickú argumentáciu, pretože si vystačíme s argumentáciou pragmatickou. V tomto aspekte bol môj článok kontroverzný, o čom svedčia aj kritické reakcie naň. Poďme ich v stručnosti zhodnotiť.

1 Nielen filozofia, ale aj divadlo

Už Platón nám ukázal, ako možno jedným textom robiť nielen právnu a politickú filozofiu, ale aj divadlo. Platón totiž väčšinu svojich myšlienok formuloval v dialógu medzi zvedavými občanmi Atén, ktorí lačneli po diskusii o veciach verejných. Pomocou takejto dramatickej formy sa mu podarilo zvýšiť príťažlivosť svojej filozofie aj v tých jej častiach, ktoré by inak vyvolávali skôr rozpaky.⁴ V dnešnej dobe sa písanie právnej a politickej

² CARNAP, Rudolf. Empiricizmus, sémantika a ontológia. In: CARNAP, Rudolf. *Význam a nevyhnutnosť*. Bratislava: Kalligram, 2005, s. 296.

³ HAPLA, Martin. Koho trápí existencia ľudských práv? *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2021, roč. 29, č. 4, s. 808. DOI <https://doi.org/10.5817/CPVP2021-4-5>. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/18604>

⁴ Pozri bližšie POPPER, Karl. *Otvorená spoločnosť a její nepřítelé I: Ubranutí Platónem*. Praha: Oikoymenh, 1994, s. 95.

filozofie v podobe dialógu príliš nenesí, avšak súčasní autori dokážu svoje myšlienky zdramatizovať, keď sa vymedzujú voči názorom svojich kolegov. Keď to preženu, môžu sa zaplietť do polemiky občas aj s takým názorom, ku ktorému sa nikto nehľási (*strawman fallacy*). Modernú obdobu fiktívneho platónskeho dialógu však píšú aj tí, ktorí v polemike s druhými nasilu hľadajú protirečenia tam, kde sú nanajvýš len určité odlišnosti. Už Ota Weinberger si všimol, že stratégia priateľ/nepriateľ sa uplatňuje nielen v politike, ale aj vo vede.⁵ Takáto polarizácia nemusí byť motivovaná len zlým úmyslom, ani ideologickou zaslepenosťou či klanovým myslením, niekedy naozaj stačí len snaha o pútavejší štýl či prudšiu dynamiku diskurzu. Takúto preexponovanú dramaturgiu vidím aj v kritických reakciách Martina Haplu a Pavla Dufeka.

Hlavná téza Martinovej kritiky spočíva v tom, že ľudské práva sú normy, ktoré platia na základe morálnych dôvodov. Táto téza je však plne zlučiteľná s pragmatickým poňatím existencie ľudských práv, za ktoré sa prihovám. Namiesto otázky, či ľudské práva existujú, riešme radšej otázku, či máme dobré dôvody veriť v ich platnosť a presadzovať ich v praxi, a to v krajnom prípade aj násilím. Spor môžeme viesť o to, čo môže byť takýmto dobrým dôvodom. Martin Hapla je presvedčený, že dobrým dôvodom môžu byť len morálne dôvody, pretože len tie možno zovšeobecniť na rozdiel od dôvodov prudenciálnych, ktoré vyplývajú z „*nášho vlastného záujmu*“, teda z egoizmu.⁶ Aj keď v morálnej filozofii majú tieto typy dôvodov rozdielnu justifikačnú silu,⁷ tak to nevyhnutne nemusí byť, keď sa rozhodujeme, či prijmeme jazyk ľudských práv. Takéto rozhodnutie totiž zreje nielen v tichu filozofických knižníc, ale aj vo vrave politických rokovaní. Pritom ľudskoprávne katalógy či už na ústavnej alebo medzinárodnej úrovni sú výsledkom nielen procesu deliberácie zameranej na hľadanie najlepšieho možného riešenia, ale aj procesu negociácie zameranej na hľadanie čo najširšieho konsenzu. Ten rozdiel je podstatný, pretože zatiaľ čo pri deliberácii majú silu najmä zovšeobecniteľné dôvody, pri negociácii majú váhu aj dôvody egoistické, teda nielen hodnoty a princípy, ale aj „*naše vlastné záujmy*“. Nehovoriac o tom, že nositeľmi záujmov v politických rokovaníach sú nielen jednotlivci, ale aj kolektívy, dokonca celé národy či kultúry. Argument, že ľudské práva sú tu na to, aby každému človeku umožnili vybrať si vlastnú životnú cestu, je vo svojej podstate aj prudenciálny. Podobne argument, že vlastnícka sloboda jednotlivcov zväčšuje blahobyť spoločnosti. Alebo že účinnou garanciou sociálnych práv predídeme sociálnym nepokojom. Keď formulujeme koncept a katalóg ľudských práv s cieľom nájsť čo najširšiu spoločenskú zhodu, rozdiel medzi morálnymi a prudenciálnymi dôvodmi nie je až taký zásadný. Výsledná podoba tohto snaženia sa opiera o celý

⁵ WEINBERGER, Ota. *Inštitucionalizmus: Nová teória konania, práva a demokracie*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 368.

⁶ HAPLA, 2021, op. cit., s. 810.

⁷ Azda najznámejšie je Kantovo rozlíšenie medzi kategorickým a hypotetickým imperatívom. Pozri bližšie KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 16 a nasl.

klaster dôvodov, ktorých vzájomná previazanosť znižuje dôležitosť ich metaetickej klasifikácie. Nech už však tento spor dopadne akokoľvek, faktom ostáva, že sme ho dokázali rozvíriť len vďaka tomu, že ľudské práva ako ucelený systém entít chápeme skôr v pragmatickej ako ontologickej rovine. Formulácia jazyka ľudských práv je skôr výsledkom našej uváženej konštrukcie ako výsledkom pasívnej reflexie nejakej objektívnej reality. Medzi mnou a Martinom Haplom teda nie je žiadny vecný spor, nanajvýš len terminologické nedorozumenie, ktoré sa dá odstrániť ústretovým čítaním.⁸

Tak isto vnímam kritickú reakciu Pavla Dufeka. Pavlovi najviac prekáža, že som vo svojom texte neposkytol presvedčivý argument, prečo by nás pragmatický obrat vo filozofovaní o ľudských právach mal viesť k väčšiemu rešpektu ľudských práv. Okrem toho som nedokázal vysvetliť, prečo by mal v situácii morálneho pluralizmu prevážiť argument úžitkom nad inými argumentmi. Navyše nie je jasné ani to, koho úžitok máme vôbec brať do úvahy, keďže „naše“ hodnoty a ciele sa môžu rozchádzať s „ich“ hodnotami a cieľmi, ako nám ilustruje konflikt medzi zástancami ľudských práv a kultúrnymi relativistami či medzi politickým mainstreamom a politickým radikalizmom.⁹ Cieľom môjho článku však nebolo obhajovať ľudské práva, ale určitý spôsob filozofovania o nich. V článku som odmietol ontologické argumenty, pretože tie vytvárajú ilúziu, akoby tu ľudské práva boli bez ohľadu na naše postoje a pretože nám sľubujú to, čo nie sú schopné splniť – objektívne platné odpovede. Namiesto nich som navrhol „pragmatizmus“, teda orientáciu na praktický diskurz, v ktorom sa platnosť či váha argumentov posudzuje podľa neepistemických hodnôt ako je úžitok, dobro, spravodlivosť, rovnosť, sloboda, dôstojnosť, stabilita, poriadok, historická kontinuita... Odkaz na hodnotový pluralizmus a rozdiel medzi „my“ a „oni“ nevnímam ako argument proti tomuto pragmatickému prístupu, ale naopak ako jeho priamy logický dôsledok. Pri odpovedaní na externé otázky totiž nemáme po ruke všeobecne zdieľané empirické a logické metódy, ktoré by nás viedli k identifikácii zaručene správnych alebo mylných odpovedí, máme iba paletu praktických argumentov, ktoré nás vedú k palete viac či menej uvážených rozhodnutí. Zdá sa, že dnes väčšina krajín ľudské práva aspoň nominálne prijíma, zajtra ich však môže odmietat'. Ak by ľudské práva priamo vyplývali zo štruktúry sveta, postoj väčšiny krajín by bol úplne irelevantný. Takisto by sme nemali dôvod tematizovať rozdiel medzi „my“ a „oni“, čo by externú ľudskoprávnu diskusiu určite ochudobnilo.

Nahradenie ontológie za pragmatizmus nám umožňuje lepšie pochopiť to, čo robíme a môžeme robiť, keď diskutujeme o ľudských právach. Ako som naznačil pred chvíľou, otázka existencie ľudských práv nie je o poznávaní sveta, ale o jeho konštrukcii. Diskusia

⁸ Možno by naša výmena myšlienok nebola taká prudká, ak by som namiesto slova „pragmatizmus“ používal slovo „funkcionalizmus“.

⁹ DUFEK, Pavel. Ospravedlnění, nebo ontologie? Aneb proč je filosofování o pojmu lidských práv užitečné. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2021, roč. 29, č. 4, s. 817–821. DOI <https://doi.org/10.5817/CPVP2021-4-6>. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cvpv/article/view/18605>

o existencii ľudských práv teda nie je o odhaľovaní niečoho skrytého, ale o vyjasňovaní si vzájomných pozícií s perspektívou ich zblíženia. Nejde ani tak o výskum, ako skôr o rozpravu, ktorá môže plynulo prejsť do vyjednávania. Proces negociácie – na rozdiel od procesu poznávania – pritom pripúšťa, aby sa diskurz skončil všeobecne rešpektovaným výsledkom bez toho, aby sa účastníci zhodli na dôvodoch, kvôli ktorým tento výsledok uznávajú. Kupujúci zvyčajne uzatvára kúpno-predajnú zmluvu z odlišného dôvodu ako predávajúci, ale táto odlišnosť im nebráni v tom, aby zmluvu, s ktorou obaja súhlasili, považovali za platnú, a to nielen z právneho ale eventuálne aj z morálneho hľadiska. Nahradenie ontológie za pragmatizmus otvára možnosť, aby sa takýmto spôsobom postupne sedimentoval aj konsenzus o ľudských právach, čo multiplikuje možnosti medziľudskej spolupráce. Napríklad pri príprave textu Univerzálnej deklarácie ľudských práv zriadila organizácia UNESCO špeciálny Výbor pre teoretické základy ľudských práv, ktorého úlohou bolo zistiť, či kultúrna rôznorodosť krajín združených v OSN nebude brániť dosiahnutiu všeobecného konsenzu o ľudských právach.¹⁰ Poprední vedci a filozofi, ktorí vo výbore zasadali, nakoniec dospeli k záveru, že rôzne kultúry sa dokážu zhodnúť na znení ľudskoprávneho katalógu, avšak nie jeho ideových základoch. Jeden z najaktívnejších členov výboru Jacques Maritain to vyjadril takto: „*Áno, zhodli sme sa na právach, ale iba za podmienky, že sa nikto nebude pýtať prečo.*“¹¹ OSN teda bola schopná dosiahnuť konsenzus „*nie na základe spoločných špekulatívnych ideí, ale na základe spoločných praktických ideí, nie na základe potvrdenia jednej a tej istej koncepcie sveta, človeka a poznania, ale na základe potvrdenia jednotnej sústavy presvedčení usmerňujúcich naše správanie.*“¹² Jack Donnelly explicitne stavia univerzálny konsenzus o ľudských právach na Rawlsovej myšlienke prekrývajúceho sa konsenzu,¹³ avšak to, či táto konštrukcia verne zodpovedá pôvodnej Rawlsovej koncepcii politického liberalizmu, nie je až také dôležité. Dôležité je to, že ľudia sa dokážu zhodnúť na znení určitých pravidiel správania aj bez toho, aby sa dokázali zhodnúť na ich odôvodnení, čo by nebolo možné, ak by sme trvali na tom, že tieto pravidlá musia vyplývať zo štruktúry sveta, či už aktuálneho alebo potenciálneho. Teda ak by sme trvali na tom, že okrem pragmatického zdôvodnenia ľudských práv nevyhnutne potrebujú aj zdôvodnenie ontologické. Napokon sám Pavel sa priznáva, že v situácii hlbokkej morálnej diverzity považuje odôvodnenie ľudských práv výhradne pomocou prekrývajúceho sa konsenzu za ten „*najnádejnejší prístup.*“¹⁴ Opäť sa teda ukazuje, že vo svojich hlavných tézach sa so svojimi kritikmi nerozchádzam.

¹⁰ GLENDON, Mary Ann. *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*. New York: Random House, 2001, s. 63.

¹¹ Ibid., s. 90.

¹² Ibid.

¹³ DONNELLY, Jack. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 3. vyd. Ithaca – London: Cornell University Press, 2013, s. 57. DOI <https://doi.org/10.7591/9780801467493>

¹⁴ DUFEEK, 2021, op. cit., s. 821.

2 O akých ľudských právach sa vlastne bavíme?

Pozornému čitateľovi asi neuniklo, že Haplova a Dufekova kritika sa stretla v jednom spoločnom bode: obidvom autorom prekáža, že keď rozprávam o ľudských právach, tak vôbec nešpecifikujem, akú koncepciu ľudských práv mám na mysli. Martin Hapla tvrdí, že je zmysluplné rozlišovať najmä medzi legálnymi a morálnymi ľudskými právami. Pavel Dufek tento nárok zostruje, keď tvrdí, že takéto rozlišovanie je nielen zmysluplné, ale aj nevyhnutné, ak chceme dosiahnuť skutočný konsenzus o ľudských právach. Pozrime sa na tieto námietky bližšie.

Martin Hapla najväčšiu časť svojej reakcie venoval starostlivému odlíšeniu legálnych práv od tých morálnych, aby čitateľom ukázal, že otázka existencie ľudských práv je kontroverzná iba vtedy, keď sa rozprávame o kritických morálnych právach. Veď predsa „*nikto nepochybuje o tom, že máme v našom právnom poriadku zakotvené určité práva, ktoré naše súdy svedomito aplikujú*“.¹⁵ Pri formulovaní tejto námietky Martin zrejme prehliadol, že interné otázky tematizujú existenciu **konkrétnej entity** v určitom jazykovom rámci, na rozdiel od tých externých, ktoré problematizujú **system entít** ako celok, teda samotný jazykový rámec. Veď predsa ani profesionálni matematici si nekladú otázku, či existujú čísla, rovnako ani profesionálni prírodovedci nespochybňujú, že príroda skutočne existuje nezávisle od ich mysle. Ak by si takéto otázky klásť začali, prešli by z územia matematiky a prírodovedy do ríše filozofie, kde vládnu ľudia s inou kompetenciou. Stále však platí, že aj interné otázky – ak ich správne položíme – môžu byť zaujímavé a netriviálne. Napríklad hľadanie najväčšieho prvočísla je ako pátranie po vzácnych diamantoch; je to vášeň, ktorou sú posadnutí matematici z celého sveta.¹⁶ Sekvenovanie novej vzorky koronavírusu môže byť celkom vzrušujúcou aktivitou, aj keď spočíva v mechanickou uplatňovaní ustálených laboratórnych metód. Na ilustráciu internej ľudskoprávnej otázky som sa spýtal, či v štrasburskej judikatúre existuje právo na život, ktoré patrí ľudskému plodu a ktoré ho chráni pred interrupciou požadovanou zo strany tehotnej ženy. Ide o internú otázku, pretože sa pýtam na konkrétnu entitu vymedzenú v určitom jazykovom rámci. Teda namiesto špekulatívnej filozoficko-politickej otázky o existencii prirodzených práv tematizujem viac menej rigoróznu právnu otázku o existencii legálneho subjektívneho práva, ktoré je v konflikte s iným legálnym právom. Martinova poznámka, že ľudské práva môžu byť raz výlučne morálne, inokedy zasa výlučne legálne, opäť len posilňuje dôvodnosť delenia ľudskoprávných otázok na externé a interné.

Na druhej strane požiadavka, aby človek rozprávajúci o ľudských právach musel vždy explicitne špecifikovať, či má na mysli legálne alebo morálne práva, mi príde zbytočne

¹⁵ HAPLA, 2021, op. cit., s. 807.

¹⁶ SAMPLE. Ian. Largest prime number discovered – with more than 23 m digits. *The Guardian*. [online]. 2018 [cit. 10. 6. 2020]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/science/2018/jan/04/largest-prime-number-discovered-with-more-than-23m-digits>

radikálna. Aj keď je uvedené delenie práv analyticky zmysluplné, nie je vždy aj konverzačne či štylisticky žiaduce. Teoretické delenia a pojmové klasifikácie nemusia platiť kategoricky v podobe vylučujúcej sa disjunkcie buď/alebo. Legálne práva, ktoré máme zakotvené v Listine základných práv a slobôd sú bezpochyby aj morálnymi právami. Funkciou tohto ľudskoprávneho katalógu nie je len konzervovať už existujúce inštitucionálne praktiky, ale ich aj reformovať. Vzťah medzi právom a morálkou pri aplikácii ľudských práv nie je taký jednoduchý, ako si to predstavuje Martin Hapla. Ten totiž tvrdí, že právo vymedzuje základné mantinely sudcovej voľnej úvahy, zatiaľ čo morálka ho usmerňuje v tom, ako túto úvahu zakončiť. Morálka teda nemôže byť dôvodom na porušenie práva: „*Ústavný sudca rozhodne nebude ignorovať to, čo je v katalógu práv napísané, kvôli rozporu s ním preferovanou morálnou teóriou.*“¹⁷ Špecifikum aplikácie ľudských práv spočíva v tom, že jej predchádza vyvažovanie princípov a hodnôt, pričom sudcami zastávané morálne teórie sa často prejavujú v samotnom akte váženía: v tom, aké ľudské právo považujú za dôležitejšie, aký zásah do neho za intenzívnejší a ktorý z predpokladov ústavného váženía za spoľahlivejší.¹⁸ Pri takejto štruktúre argumentácie sa len veľmi ťažko odlišuje právna úvaha od tej morálnej. Napríklad v súčasnom slovenskom ústavnoprávnom diskurze ľudské plody nemajú právo na život, sú však objektívnou ústavnou hodnotou.¹⁹ Na základe tejto konštrukcie väčšina slovenského ústavného súdu dospela k záveru, že interrupcie na žiadosť tehotnej ženy do konca 12-teho týždňa jej tehotenstva nie sú v rozpore s ľudským právom na život zaručeným slovenskou ústavou a Listinou základných práv a slobôd.²⁰ Aj napriek tomu existujú slovenskí ústavní právnici, ktorí sú presvedčení, že ľudské plody právo na život majú a že interrupcie sú s ním v rozpore. Medzi takýmito právnikmi sa nachádzajú aj bývalí ústavní sudcovia Ján Auxt, Peter Brňák a Rudolf Tkáčik, ktorí k väčšinovému nálezu o interrupciách napísali odlišné stanovisko. Podľa ich názoru je totiž právo na život „*jadrom ochrany ústavnej hodnoty nenarodeného ľudského života*“.²¹ Obávam sa, že ak by Martin Hapla týmto sudcom vysvetľoval, že ich názor na interrupcie je len prejavom ich konzervatívnej morálnej teórie a že právo na súkromie tehotnej ženy je legálnym mantinelom, ktorý pri posúdení danej veci nemôžu za žiadnych okolností prekročiť, asi by u nich veľmi nepochodil. Dali by mu lekcii o tom, že neprekročiteľným legálnym právom nachádzajúcim sa v smrteľnom ohrození, je tu skôr právo na život, ktoré slovenský ústavný poriadok garantuje aj ľudským plodom, hoci len implicitne.

¹⁷ HAPLA, 2021, op. cit., s. 805.

¹⁸ WINTR, Jan. Alexyho vážící formule. *Právnik*, 2016, roč. 155, č. 5.

¹⁹ Čl. 15 ods. 1 Ústavy SR zhodne s čl. 6 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd hovorí: „*Každý má právo na život. Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením.*“

²⁰ Nález Ústavného súdu SR so sp. zn. PL. ÚS 12/01 zo 4. 12. 2007.

²¹ Odlišné stanovisko sudcov Jána Auxta, Petra Brňáka a Rudolfa Tkáčika k nálezu PL. ÚS 12/01 zo 4. 12. 2007.

Obsahovo tie isté ľudské práva sú často legálne aj morálne, takže ak nie je autorovým zámerom do hĺbky sa venovať problematike oddelenia práva od morálky, je celkom legítimne, ak použije výraz „ľudské práva“ bez toho, aby ho vopred zatriedoval podľa uvedeného kritéria. Vnímaví čitatelia si dokážu daný výraz zatriediť sami podľa kontextu, v ktorom sa vyskytuje a podľa ich vlastnej pozície v spore medzi pozitívizmom a jusnaturalizmom. Túto štylistickú voľnosť obhajujem aj napriek tomu, že oslabuje delenie ľudskoprávnych otázok na interné a externé, teda centrálnu tézu, za ktorú sa prihovám. Už vo svojom pôvodnom článku som totiž upozornil, že rozdiel medzi legálnym a morálno-politickým diskurzom o ľudských právach nie je kvalitatívny, skôr ide o rozdiel v pomeroch, v ktorých sú v daných diskurzoch zastúpené kognitívne a volitívne prvky. V právnom diskurze je viac tých kognitívnych, pretože závery právnych úsudkov sa opierajú o uznávané pramene práva, v morálno-politickom diskurze je viac prvkov volitívnych, pretože žiadne všeobecne zdieľané premisy neexistujú alebo sú tieto premisy príliš vágne. Aj napriek tomu, že analyzovaný rozdiel je skôr kontinuálny, uvedené kontinuum je užitočné rozdeliť do viacerých štádií. Právnickej komunite je takéto rozfázovanie dôverne známe z tradičnej deľby moci: interné otázky tematizujú aplikáciu pravidiel v súdnom procese, zatiaľ čo externé otázky tematizujú formuláciu pravidiel v procese legislatívnom. Deľba moci je aj najlepší argument proti Pavlovi Dufekovi, podľa ktorého rozlišovanie medzi jednotlivými koncepciami ľudských práv je nielen zmysluplné, ale aj nevyhnutné, ak chceme dospieť ku skutočnému ľudskoprávnenému konsenzu. Pavel má pochybnosti, či ľudské práva môžu byť opodstatnené výlučne iba prekrývajúcim sa konsenzom, teda zhodou na texte pravidiel bez zhody na ich odôvodnení, pretože podľa neho „*pokiaľ proces ospravedlnenia neprebehne (resp. nie je modelovaný prostredníctvom filozofickej argumentácie), nemôžeme vedieť, ako vlastne náš referenčný rámec pre ľudskoprávnu prax vyzerá, a teda ani nemáme pre čo sa pragmaticky rozhodovať*“.²² Takáto požiadavka na justifikáciu právnych noriem je však príliš prísna, vychádza z prehnaného skepticizmu voči regulačnej sile pravidiel a domnievam sa, že je aj v rozpore s bežnou legislatívnou a negociačnou praxou. Totiž ak by zákonodarcami alebo vyjednávačmi hlasovali za určitý návrh predpisu alebo zmluvy len vtedy, ak by sa zhodli na jeho zdôvodnení, a to v takej miere, ktorá by vylučovala nejednotnosť budúcej aplikačnej praxe, potom by zrejme nikdy nijaký návrh neprijali. Pavel mi vyčíta, že „môj pragmatizmus“ „*chce byť ekumenický*“, ale chýba mu v ňom „*snaha o pojmové zjednotenie*“. Ekumenizmus, teda všeobecná zhoda v kontroverzných morálnych a politických otázkach, sa však dosahuje tak, že sporiace sa strany si namiesto veľmi špecifickej formulácie vyberú radšej formuláciu vágnu.²³ Takýmto spôsobom svoj

²² DUFEK, 2021, op. cit., s. 819.

²³ Napr. už Epiktétos si všimol, že ak ľudia vymedzia svoje normatívne postoje vágne, v zásade len veľmi ťažko nájdu medzi sebou nezhodu. Tá sa objaví až vtedy, keď tieto postoje začnú aplikovať v praxi: „*Takýto je spor medzi Židmi a Syrčanmi a Egyptánmi a Rimanmi, nie o to, či sa má tomu, čo je zbožné, dávať pred všetkým ostatným prednosť a či sa máme za všetkých okolností o zbožnosť usilovať, ale o to, či je zbožné či bezbožné napríklad konzumovať bravčové mäso.*“. EPIKTÉTOS. *Rukojet*. Rozpravy. Praha: Svoboda, 1972, s. 101.

spor zmrazia minimálne dovtedy, kým nedôjde k uplatneniu danej formulácie na konkrétné prípady v praxi. Pavlovi môže prísť takýto spôsob pojmového zjednocovania iba dočasný, či dokonca nepoctivý a klamlivý. Nie je to však tak, pokiaľ to strany kontroverzie robia s vedomím, že aplikačné spory dobromyseľne zveria do rúk nestrannému arbitrovi, ktorý ich bude schopný vyriešiť v kontexte konkrétnej skutkovej situácie a s prihliadnutím na spoločenské pomery v danej krajine. Iste, takáto technika riešenia konfliktov nikdy nepovedie k nivelizácii spoločenskej praxe, k továrenskej výrobe rozsudkov podľa jednej technicky dokonalejšej šablóny, je to však overený spôsob, ako dosiahnuť spoločenský zmier v situácii morálneho pluralizmu aj spolu so všetkými negatívnymi dôsledkami, z ktorých spomeňme aspoň politizáciu vrcholového súdnictva. Tak či onak, na to, aby mohlo uplatňovanie ľudských práv slúžiť svojmu účelu, nie je nevyhnutne potrebné, aby sa konkrétni členovia ústavodarného zboru či vyjednávacích tímov zhodli na jednotnej koncepcii pojmov, ktoré obsahujú nimi tvorené ľudskoprávne katalógy; tieto legislatívne diela ani nemusia mať jednotnú justifikáciu, ktorá by usmerňovala ich budúce uplatňovanie v praxi, pretože ich koncepciu a justifikačný príbeh domýšľa do dôsledkov vždy až ich autoritatívny interpret.²⁴

S rôznorodosťou jednotlivých koncepcií ľudských práv súvisí aj posledná Pavlova námietka, podľa ktorej „môj pragmatizmus“ trpí neduhom prílišného právneho centralizmu. V spoločnosti totiž hrajú dôležitú regulačnú úlohu aj sociálne normy, ktoré majú obsahové prieniky s ľudskoprávnymi katalógmi. To vedie Dufeka k záveru, že pre ľudské práva sa môžeme „*snáď metaforicky*“ rozhodnúť, ak ich chápeme ako uniformované pozitívno-právne normy, určite však nie, ak ich chápeme ako normy sociálne, ktoré sú závislé od vzájomných empirických a normatívnych očakávaní rozprestretých po celej spoločnosti a ktoré preto „*nemožno jednoducho vziať a nahradiť inými*“.²⁵ Pavlov dôraz na spontánne zachovávané spoločenské normy krotí nadšenie všetkých tých ľudskoprávných reformátorov, ktorí si myslia, že na zvýšenie celkového blahobytu ľudí stačí slávnostne prijať nejaký oficiálny ľudskoprávny dokument. Ostáva však veľkou záhadou, prečo Pavel medzi takýchto reformátorov zaraďuje aj mňa. Návrhom, aby sme ľudské práva odvodzovali z vlastných uvážení rozhodnutí a nie priamo zo štruktúry sveta, sa predsa nijako nevyjadrujem k otázke právneho centralizmu a k schopnosti štátu modelovať spoločenské očakávania a normy. Sociálne normy spoluurčujúce výslednú podobu ľudskoprávnej praxe sú rigidnejšie ako právne normy vytvorené štátnymi orgánmi, to však neznamená, že nemôžu byť predmetom pragmatického posúdenia ústiaceho do ich akceptácie alebo zavrhnutia. Iste, nikto z nás si nedokáže zvoliť výslednú podobu svojho sociálneho prostredia tak, ako si dokáže zvoliť pokrm z ponuky obedového menu, to však neznamená, že sa voči tomuto prostrediu nedokážeme vymedzovať ako morálne

²⁴ V tejto súvislosti je známa Dworkinova koncepcia práva ako integrity a jeho fiktívny sudca Herkules. Pozri napr. DWORKIN, Ronald. *Ríša práva*. Bratislava: Kalligram, 2014, s. 11, 181, 285 et passim.

²⁵ DUFEEK, 2021, op. cit., s. 822.

konajúci aktéri. Ako vraví Karl Popper, človek nesie mravnú zodpovednosť ani nie tak za normy, „*ktoré nachádzajú v spoločnosti, keď ju po prvýkrát podrobujú reflexii, ako skôr za normy, ktoré je pripravený tolerovať, ihneď ako zistí, že ich môže nejako zmeniť*“.²⁶ V tomto zmysle majú sociálne normy oveľa bližšie k trestnému zákonu ako k zákonu gravitačnému, a preto môžu byť predmetom nášho rozhodovania nielen v metaforickom zmysle slova.

3 Konštruktívna metafyzika podľa Tomáša Sobeka

Na rozdiel od predchádzajúcich dvoch kritikov Tomáš Sobek si dal pozor, aby vo svojej reakcii neotvoril problémy – akokoľvek zaujímavé – ktoré s hlavnou témou môjho pôvodného článku súvisia iba vzdialene. Tomáša nezaujímal rozdiel medzi legálnymi a morálnymi právami, medzi morálnymi a prudenciálnymi dôvodmi, ani medzi kolektívne odsúhlasenými a filozoficky zdôvodnenými normami či medzi centrálne riadenou a spontánnou spoločenskou reguláciou; namiesto toho všetkého sa venoval výlučne iba rozdielu medzi ontológiou a pragmatizmom. Z logického hľadiska postupoval podľa metódy sporu: v rovine hypotézy prijal, že pre ľudské práva je kľúčové to, či prispievajú k dosahovaniu našich hodnôt a cieľov, a nie to, či priamo vyplývajú zo štruktúry sveta, či už aktuálneho alebo potenciálneho. Následne však demonštroval, že tieto dve veci sa nedajú od seba tak ľahko oddeliť. Konkrétne za výraz „naše hodnoty a ciele“ si dosadil túžbu po férovosti a ukázal, že túto túžbu nie sme schopní mať bez toho, aby sme si osvojili pojem potenciálnej osoby. Správať sa k človeku férovo totiž znamená, že ho morálne oceňujeme alebo haníme len za také činy, ktoré možno pripísať jeho morálnej osobe. Nemôžeme napríklad človeka viniť za skutok, ktorý spáchal len v dôsledku svojej vrodenej mentálnej vady. Táto vada je totiž niečo, čo mu bránilo naplniť jeho potencialitu človeka, jeho ľudskú prirodzenosť.²⁷

Ak sú teda ľudské práva závislé od nášho predsavzatia byť jeden voči druhému féroví, potom sú závislé aj od našej schopnosti rozpoznávať, čo je pre človeka náhodné a čo zákonné. Takúto schopnosť uplatňujeme, keď pátrame po štruktúre aktuálneho či potenciálneho sveta, teda keď robíme ontológiu. Logicky teda nedokážeme túžiť po férovosti bez toho, aby sme mali predstavu človeka ako ideálnej druhovej entity, na základe ktorej sme schopní rozpoznať, či je konkrétny jednotlivец vôbec človekom a prípadne ktoré z jeho aktuálnych vlastností majú vplyv na hodnotenie jeho viny či zásluh.

Tomášovi Sobekovi sa podarilo preukázať, že niektoré z pragmatických postojov, ktoré určujú náš vzťah k ľudským právam (túžba po férovosti), sa dajú zmysluplne zastávať, iba ak sú sprevádzané ontologicky zat'áženými pojmami. Tento záver by sa dal zosilniť, ak by sme trvali na tom, že v každej externej ľudskoprávnej diskusii je potrebné

²⁶ POPPER, 1994, op. cit., s. 63.

²⁷ SOBEK, Tomáš. Pragmatismus bez metafyziky? *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2021, roč. 29, č. 4, s. 827–830. DOI <https://doi.org/10.5817/CPVP2021-4-7>. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cvpv/article/view/18606>

explicitne tematizovať, kto je nositeľom ľudských práv. Táto téma totiž vytvára príležitosť pre uplatnenie konceptu potenciálnej osoby ako kritéria pre určenie, komu ľudské práva vôbec patria. Tomáš vo svojej eseji však tvrdí, že ontológia nie je čisto deskriptívnou disciplínou. Jej účelom nie je „*vykonať inventúru vybavy sveta, teda spísať zoznam toho, čo vo svete skutočne existuje. Hlavným účelom ontológie je skôr praktické seba-porozumenie*“.²⁸ V podobnom duchu Ota Weinberger namiesto *získajúcej* ontológie odporučil ontológiu *určujúcu*: „*Základné tézy a kategórie ontológie sú myšlienkové konštrukcie, stipulatívne určujúce základný rámec nášho obrazu sveta alebo určitých disciplín [...] Ontológia, ktorú mám na mysli, je ontológia spoločenskej bytosti schopnej konania. Štruktúra poznatkov má takú povahu, že poznatky možno uplatniť v procesoch uvažovania o konaní.*“²⁹

Vo svetle týchto úvah by som rád spresnil svoju pôvodnú tézu, ktorou som sa prihovárал za to, aby sme pri obhajobe ľudských práv prestali používať ontologické argumenty, pretože si vystačíme s argumentmi pragmatickými. Ak úlohou ontológie nie je čo najvernejší popis sveta, ale rozšírenie sústavy našich presvedčení, ktoré ospravedlňujú naše pragmatické postoje, potom môže ontológia plniť dôležitú úlohu aj pri obhajobe ľudských práv. Pragmatizmus ontológiu nenahrádza, ale ju predchádza. Sám Tomáš Sobek sa vo svojom radikálnejšom období prikláňal k názoru, že normatívne základy práva nie sú ničím iným než užitočnou fikciou: „*Nepýtajme sa, čo je normatívny základ práva, pýtajme sa, prečo niečo také potrebujeme predpokladať, resp. akceptovať. Pýtajme sa, načo sú tieto fikcie (ilúzie?) dobré.*“³⁰

²⁸ Ibid, s. 829–830.

²⁹ WEINBERGER, 2010, op. cit, s. 42–43.

³⁰ SOBEK, Tomáš. *Nemorální právo*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2010, s. 376.

ZPRÁVY Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Konference Argumentation 2021: International Conference on Alternative Methods of Argumentation in Law

Linda Tvrdíková*, Ondřej Glogar**

Dne 22. října 2021 se na online „půdě“ Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně konal jubilejní 10. ročník mezinárodní konference Argumentation 2021: International Conference on Alternative Methods of Argumentation in Law. Letošní program byl nabitý zajímavými příspěvky, které nabízely netradiční pohled na právní argumentaci a otázky s ní spojené. Ústředním tématem Argumentation 2021 byla konceptualizace v právu, neboť chceme-li porozumět právu a pochopit ho, pak je nezbytné porozumět jeho základním stavebním kamenům, kterými jsou právní pojmy (koncepty).

Jak bylo naznačeno již v úvodu, letos se konference konala vzhledem k nejisté situaci online. Konference byla rozdělena do 5 tematických sekcí, kde kromě ústředního tématu konceptualizace v právu, kterému byly věnovány první dvě dopolední sekce (Sekce: Conceptualization a Conceptualization: Experimental Jurisprudence), nezůstaly upozaděny ani tradiční sekce, které v rámci této konference bývají, a to konkrétně právo a literatura (sekce: Law and Literature), právo a jazyk (sekce: Law and Language). Letošní ročník, který byl i trochu empiričtěji laděný, upoutal pozornost vědců, kteří se v rámci svého bádání pouští i do oblastí, kterým se věnují spíše kognitivní vědy, konkrétně pak emocím a intuicím (sekce: Emotions, intuition and legal argumentation).

Na konferenci nás přivítal děkan Právnické fakulty Masarykovy univerzity docent Martin Škop a po jeho úvodním slovu začala první sekce, která se věnovala konceptualizaci a jejíž moderátorkou byla Terezie Smejkalová. Jako první vystoupila Angela Condello se svým příspěvkem *The Intensionality behind Legal Concepts and Their Extensional Boundaries: Remarks Made on the Connection between AI and Legal Methodology*. Angela ve své prezentaci propojila poznatky teorie práva, filosofie jazyka a Searlovy

* Mgr. Bc. Linda Tvrdíková, doktorandka a odborná pracovnice, Katedra právní teorie, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Ph.D. student and specialist, Department of Legal Theory, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: Linda.Tvrdikova@law.muni.cz / ORCID: 0000-0002-9115-1052 / Scopus ID: 57221393851

** Mgr. Bc. Ondřej Glogar, doktorand, Katedra právní teorie, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Ph.D. student, Department of Legal Theory, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: ondrej.glogar@mail.muni.cz / ORCID: 0000-0003-0962-8139

sociální ontologie, kde jejím východiskem bylo Searlovo pojetí pravidel, které představil ve své knize *The Construction of Social Reality*. Na závěr svou prezentaci doplnila i o poznámky a poznatky z oblasti výzkumu umělé inteligence a soudního rozhodování. Dalším prezentujícím v této sekci byl Mirosław Michał Sadowski se svým příspěvkem *Conceptualising the Right to Memory: What May Public Spaces Tell Us?*, ve kterém se pokusil odpovědět na otázky, které se týkají práva na to si pamatovat a být pamatován a práva zapomenout a být zapomenut. Mirosław se věnoval zejména otázce pamětních míst a různých soch, které nám připomínají minulost, kde právě tyto historické, nebo i současné osobnosti, kterým jsou památníky a sochy věnovány, mohou spoluvytvářet národní identitu. Kládl si nelehké otázky jako: Co když se jedná o minulost, která by měla být podle mnoha lidí raději zapomenuta? Mají pak být tato pamětní místa a sochy odstraněny, nebo mají být zachovány, aby nám připomínaly nesnadné dřívější doby? A kdo by měl vůbec rozhodovat o tom, co má být zapomenuto, a co nikoli. Tuto sekci pak zakončil Michał Araszkiwicz s příspěvkem *Conceptual Structures and Legal Reasoning*, který se pokusil vtáhnout poznatky kognitivních věd do rámce právního myšlení. V rámci kognitivních věd jsou totiž koncepty a konceptualizace středem zájmu mnohých vědců, kteří se snaží odhalit, jak fungují. Tyto poznatky využil k tomu, aby vysvětlil inferenční charakter právních pojmů a rovněž graduální charakter dalších pojmů, který je diskutován, pokud v právu hovoříme o vágnosti.

Druhou sekci byla *Conceptualization: Experimental Jurisprudence*, kterou moderoval Thomas Giddens. Tuto sekci zahájili Michele Ubertone a Corrado Roversi příspěvkem *Alice in Wonderland: Experiental Jurisprudence on the Internal Point of View*. Zaměřili se na teorii a pojetí práva H. L. Harta, zejména pak na jeho interní úhel pohledu („internal point of view“), který Hart viděl jako důležitý stavební prvek práva. Michele a Corrado propojili poznatky kognitivních věd a pro ověření svých hypotéz provedli i experiment, se kterým v rámci své prezentace posluchače seznámili. Po nich následovalo vystoupení Terezie Smejkalové a Markéty Štěpáníkové, které představily rovněž dílčí výsledky svého dlouhodobého výzkumu, který se věnuje právě konceptualizaci a využití metod sociální reprezentace v právu při zkoumání právních pojmů. Příspěvek měl název *Conceptualization of “Public Order“ within Czech Legal System*. Terezie a Markéta se v rámci výzkumu, jehož předběžné výsledky prezentovaly na konferenci, zaměřily na pojem „veřejný pořádek“, s kterým se můžeme setkat, ale nikde nenalezneme jeho definici, a je tak potřeba ho interpretovat vždy s ohledem na daný kontext. Rovněž upozornily na to, že někdy tento pojem hraje klíčovou roli a je pak zásadní, jak například soudce tomuto pojmu rozumí, jak si ho konceptualizuje. Sekci zakončila Lena Schøning se svým příspěvkem *Problematizing the Concepts (or Experimental Explanations) of Ocean Governance and Law*, v němž ukázala, že i to, co obvykle vidíme jako dobré či přirozené, takové být nemusí a můžeme to problematizovat.

Po obědové pauze přednesl svůj příspěvek Jaap Hage. Jaap se věnoval ústředním tématům právní teorie, ale i praxe, jimiž jsou koncepty povinností a práv a rovněž se dotknul samotné povahy pravidel. Tyto ústřední koncepty diskutoval ve svém příspěvku *Duties, Obligations and Rights*. Jeho originální perspektiva, kterou se na tuto problematiku zaměřil, vyvolala poměrně vášnivou diskuzi. Jaapeho příspěvku a následující diskuzi o jeho myšlenkách byla věnována hodina.

Následovala sekce *Law and literature*, kterou moderovala Angela Condello. Zahájil ji Thomas Giddens se svým příspěvkem *Letters of the Law: The Imago Decidendi of Baigent v Random House*. Thomas odhaloval skrytou zprávu v typografii, která byla použita v případě *Baigent v Random House*. Po něm vystoupil András Molnár s příspěvkem *The Dynamics of Consent and Antagonism in Ian McDonald's Luna Trilogy*. András ve svém příspěvku představil svoji interpretaci trilogie *Luna cycle* z právně-teoretického hlediska, kde do této science fiction trilogie zapojil různé právní teorie a poznatky týkající se například souhlasu. Následoval Przemyslaw Kaczmarek se svým příspěvkem *The Judge-Buttler or the Judge-Architect in the Visual Culture. What Professionalism? Whose Responsibility?* Przemyslaw se pokusil konceptualizovat a vysvětlit roli, kterou soudce zaujímá ve společnosti. A celou tuto sekci zakončily Markéta Štěpáníková a Terezie Smejkalová se svým druhým příspěvkem *Clothing and Public Order*. V tomto příspěvku představily další výsledky jejich dlouhodobého výzkumu, kde ukázaly, že i oblečení je součástí veřejného pořádku.

Po těchto prvních třech sekcích následovaly dvě paralelní sekce. První z nich byla *Law and Language*, kterou se svým příspěvkem *Vagueness and the Theory of Gaps* započal Lukáš Hlouch. Shrnl především různé významy vágnosti, jednotlivé typy právních mezer a jejich využití v právní praxi. Kromě jiného na případu rozhodnutí ve věci *Al-Chodor* poukazoval na to, zda lze vágní pojmy považovat za mezery v právu a zda i na tyto případy dopadá teorie mezer. Jako další dostal slovo Ondřej Glogar a v rámci příspěvku *The Concept of Legal Language: Law is Language* představil možné přístupy k právnímu jazyku a do jaké míry lze chápat právo jako jazyk. Na základě poznatků sémiotického přístupu k jazyku upozorňoval na možné nedostatky této metafory. Poslední příspěvek s názvem *The Normativity of Legal Discursive Practice: On the Third Scope of Reason-Giving* přednesla Weronika Dzięgielewska. Zabývala se povahou zdůvodňování normativity, zejména zda z práva samotného skutečně plynou důvody pro určité jednání, nebo zda spíše pochází z aktů jiných činitelů. S ohledem na teze analytického pragmatismu Weronika na závěr navrhla vlastní koncept zdůvodňování jednání v právu.

Paralelně se sekcí o právu a jazyce probíhala sekce *Emotions, Intuitions and Legal Argumentation*, kde byly pouze dva příspěvky. Prvním vystupujícím byl Marko Novak se svým příspěvkem *Is There Emotional Argumentation in Law?*, který upozornil na to, že emoce mohou a hrají při argumentaci důležitou roli. Vycházel z poznatků kognitivních věd a aplikoval je na právní argumentaci. Marko rozlišoval mezi dvěma případy,

a to, kdy emoce vystupují jako základ pro nějaké tvrzení, a kdy naopak vystupují pouze v pozici prostředku, kterým jsou nějaké argumenty vyjádřeny. Marko pak argumentoval, že druhá varianta se nejví z hlediska práva a právní argumentace jako problematická a může zvýšit přesvědčivost, upozorňoval však, že první varianta se nejví jako přípustná. Poslední příspěvek pak byl od Lindy Tvrdíkové a nesl název Do Not Ignore the Elephant. Exploring the Role of Intuition and Experience in Judicial Decision-Making. Linda ve svém příspěvku propojila právní teorii, zejména pak v našem českém právním prostředí poměrně opomíjené právní realisty, a kognitivní vědy. Svou pozornost zaměřila na otázku intuic a zkušeností. Snažila se poukázat na to, že tyto otázky (intuic a zkušeností), i vzhledem k výzkumům a výsledkům, které máme díky kognitivním vědám, nemůžeme s klidným svědomím v rámci právní teorie ignorovat.

Ke každému z příspěvků proběhla zajímavá diskuze, kde účastníci konference kladli prezentujícím otázky spojené s jejich výzkumem a samotní prezentující během této diskuze mnohdy získali zajímavé náměty a podněty k dalšímu bádání nebo k zamyšlení. Konferenci rozhodně můžeme doporučit všem, které zajímá otázka právní argumentace, interpretace nebo experimentální jurisprudence. Další ročník Argumentation se bude konat v roce 2023.

Z konference byl publikován sborník příspěvků, který je dostupný z: <https://www.law.muni.cz/sborniky/argumentation2021/argumentation2021.pdf>

Mezinárodní vědecká konference „Judikatura Evropského soudu pro lidská práva a Soudního dvora Evropské unie ve státech východní a střední Evropy“

David Sehnálek*

Dne 30. listopadu 2021 se v budově maďarského ústavního soudu uskutečnila konference *The case law of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union with regard to the East-Central European countries* pořádaná *Ferenc Mádl Institute of Comparative Law*. Účelem konference bylo prezentovat výsledky výzkumného projektu realizovaného v rámci *Central European Professor's Network*.

Cílem tohoto projektu bylo analyzovat a srovnat interpretační činnost ústavních soudů šesti středoevropských zemí (Česka, Polsko, Maďarsko, Slovensko, Slovinsko, Srbsko)¹ v oblasti základních lidských práv a svobod. Slovenskou rozhodovací praxi přiblížila děkanka Paneurópske vysoké školy Katarína Šmigová, maďarskou rozhodovací praxi představila Adél Köblös z National University of Public Service, slovinskou rozhodovací činnost zaměřenou na aktuální problematiku omezujících opatření proti šíření nemoci COVID-19 prezentoval Benjamin Flander z University of Maribor. Polsko bylo zastoupeno Piotrem Mostowikiem z Jagiellonian University, který se zaměřil na specifickou oblast ochrany dětí ve vztahu k přístupu k pornografii na internetu. Českou rozhodovací praxi ústavního soudu v řízeních s „evropským prvkem“ představil David Sehnálek z Masarykovy univerzity. Celkové shrnutí provedli Zoltán J. Tóth z Károli Gáspár University, autor metodiky projektu, a Davor Derencinović z University of Zagreb, nově zvolený soudce Evropského soudu pro lidská práva.

Výzkumná činnost, jejíž výsledky byly na konferenci prezentovány, byla zaměřena velmi úzce na interpretační činnost národních ústavních soudů v oblasti základních lidských práv a svobod. Analyzována proto byla výlučně rozhodnutí, která se týkala této problematiky. Zároveň se jednalo o rozsudky, ve kterých ústavní soudy pracovaly také s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva či s judikaturou Soudního dvora EU. Rozhodnutí národních ústavních soudů byla analyzována nikoliv ideologicky, ale striktně z metodologického hlediska. Zkoumáno tedy nebylo proč a jak ústavní soud v té které

* Doc. JUDr. David Sehnálek, Ph.D., Katedra mezinárodního a evropského práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Department of International and European Law, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: david.sehnalek@law.muni.cz / ORCID: 0000-0001-8763-7570 / Scopus ID: 56771379100

¹ Srbsko tvoří v rámci zařazených zemí hned dvojí výjimku. Jednak geograficky ani politicky do tradičně pojímaného středoevropského prostoru nepatří, navíc není členským státem Evropské unie.

věci rozhodl, ale výhradně jaký metodologický postup použil k tomu, aby se dobral výsledku.

Podstata omezení výzkumu pouze na rozhodnutí vztahující se k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod a Listině základní práv EU tak, jak byly interpretovány soudy zřízenými k jejich ochraně a prosazování, spočívala v tom, že umožnila srovnání v situaci, kdy se národní úpravy ochrany lidských práv mohou lišit. Zkoumána proto byla jen ta národní rozhodnutí, která se týkala v zásadě společné právní úpravy.

Z jednání na konferenci vyplynulo, že určité mechanismy a postupy jsou ústavním soudům do projektu zařazených států společné, existují ale i významné rozdíly. Všem ústavním soudům bylo vlastní to, že ve svých rozhodnutích pravidelně odkazovaly na svou dřívější judikaturu. Jedinou výjimkou byl srbský ústavní soud, který citoval spíše mezinárodní zdroje než svá vlastní dřívější rozhodnutí. Společné bylo též to, že jazyková metoda výkladu nebyla převažující metodou, která by se v rozhodnutích ústavních soudů pravidelně a explicitně objevovala. V zásadě pravidelně se ve všech zkoumaných jurisdikcích pracovalo s dogmatickým výkladem, prostý sémantický výklad zkoumající běžný význam slov však byl výjimkou. Z hlediska vnějších zdrojů jednoznačně převažovala citace judikatury Evropského soudu pro lidská práva nad prací s judikaturou Soudního dvora. S ohledem na odlišné zaměření obou institucí je tato skutečnost plně pochopitelná. Pojítkem bylo také to, že komparativní přístup netvořil dominantně používaný způsob výkladu, přesto se pravidelně objevoval jako metoda podporující závěry příslušného ústavního soudu, a to zejména ve slovenské, české a maďarské judikatuře. Naproti tomu slovinská, polská a srbská judikatura s touto metodou pracovala buď omezeně, nebo vůbec. Společné přitom bylo zohledňování judikatury německého ústavního soudu. Rozdíly byly identifikovány v použití logického výkladu. Zatímco český a slovenský soud tuto metodu využívaly relativně běžně, ostatní ústavní soudy byly spíše zdrženlivé. Podobné rozdíly byly identifikovány v případě účelového výkladu, kdy srbský ústavní soud s touto metodou pracoval v polovině zkoumaných případů, zatímco polský či slovenský ústavní soud s touto metodou pracovaly jen velmi omezeně. Obdobný závěr platí poněkud překvapivě také pro maďarský ústavní soud, a to přesto, že povinnost zohledňovat účel je tomuto soudu stanovena přímo ústavou.

Podstatný rozdíl byl identifikován v případě výkladu založeném na odborné literatuře. Specifikem českého ústavního soudu je to, že se v jeho judikatuře často objevovaly citace odborných publikací, které byly napsány buď přímo soudcem zpravodajem, nebo jinými soudci Ústavního soudu. Tato praxe nebyla identifikována v případě ostatních ústavních soudů. Citace odborné literatury se pravidelně objevovaly ve slovinských, slovenských a polských rozhodnutích, zatímco maďarský a srbský ústavní soud odbornou literaturu citovaly jen omezeně, nebo vůbec. Obdobný závěr byl zjištěn také v případě Evropského soudu pro lidská práva a Soudního dvora, neboť ani jeden z těchto soudů odbornou literaturu ve svých rozhodnutích nepoužívá.

Popis obsahu konference v předchozích odstavcích nejspíše vyznívá úmorně a sucho-párně, což je daň za snahu koncentrovat co možná nejvíce zjištění do podoby stručné zprávy. O samotné konferenci platí nicméně přesný opak. Jednotlivé příspěvky byly informačně přínosné a nesporně velmi zajímavé. Nabídlly vhled do vnitřní rozhodovací činnosti soudů zahrnutých do výzkumu v rozsahu a detailu, který nemůže být tištěnými publikacemi nikdy dost dobře zprostředkovan. Odhalily též vnitřní, a tedy vnějším pozorovateli zpravidla skryté strategie, kterými se národní ústavní soudy dokáží vypořádat s potenciálně konfliktními situacemi v případech, kdy se jejich právní názor liší od stanoviska Evropského soudu pro lidská práva, či Soudního dvora EU.

Co již ale prezentované výsledky výzkumu nedokázaly postihnout, je to, jak se zjištěné odlišnosti projevují v řešení konkrétních právních problémů. Tato otázka nebyla předmětem konference ani výzkumu, rozhodně ale stojí za prozkoumání. Důraz kladený na jednotlivé metody výkladu se totiž může lišit i v rámci jednoho soudu, a to v závislosti na osobě soudce zpravodaje, případně na senátu, který o dané věci rozhoduje. Otázkou též je, zda je v odůvodnění rozhodnutí zohledněno skutečně vše, co vedlo k výsledku. Mnohdy lze totiž za pomoci odlišné metodologie dospět ke stejným závěrům.

Součástí konference byla také prezentace odborné knihy, *Constitutional Reasoning and Constitutional Interpretation: Analysis on Certain Central European Countries*. Miskolc: Ferenc Mádl Institute of Comparative Law & Central European Academic Publishing, 2021, jejímž editorem byl Zoltán J. Tóth. Tato publikace shrnuje zjištění za jednotlivé zúčastněné země a nabízí hlubší vhled do rozhodovací praxe vybraných (středo)evropských ústavních soudů.

NEKROLOG

Za prof. JUDr. PhDr. Leopoldem Jaroslavem Pospíšilem, Ph.D., DSc.

Pavel Zálíš^{*}

Dne 25. 10. 2021 zemřel ve věku 98 let v americkém New Haven v Connecticutu právní antropolog českého původu prof. Leopold J. Pospíšil. Do vědeckého světa se zapsal jako přední právní antropolog, jenž pomáhal založit tento vědní obor a stal se jeho čelním a celosvětově respektovaným představitelem. Leopold Pospíšil se narodil 26. dubna 1923 v Olomouci, kde také vystudoval Slovanské gymnázium, jež úspěšně ukončil v roce 1942 maturitní zkouškou (v den spáchání atentátu na R. Heydricha). V roce 1945 zahájil studium na právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, které úspěšně dokončil roku 1948. Ještě téhož roku emigroval s manželkou po únorovém komunistickém puči do Německa, kde po roce studia filozofie emigroval do Spojených států. Zájem o společenskou vědu jej přivedl ke studiu sociologie na Willamette University a antropologie na University of Oregon. Nakonec v roce 1952 zahájil postgraduální studium v oboru antropologie na Yale University, které ukončil o čtyři roky později s titulem Ph.D. Na téže univerzitě pak působil v letech 1965–1993 jako profesor antropologie a současně kurátor antropologického oddělení Peabodyho muzea. Roku 1984 se stal členem americké National Academy of Sciences. Působil rovněž jako poradce amerických prezidentů (G. W. Bushe staršího, J. F. Kennedyho, B. Clintona) v otázkách lidských práv. Ve dvou funkčních obdobích zastával úřad prezidenta kanadsko-americké Společnosti Čechů a Slováků pro vědy a umění, která sdružovala československou vlasteneckou inteligenci v emigraci (v této funkci mj. navrhoval Jaroslava Seiferta na udělení Nobelovy ceny). Stal se laureátem nejméně 31 čestných vědeckých hodností a čestných ocenění; za všechny uvedme čestný doktorát Univerzity Karlovy v roce 1994, v roce 2013 se stal držitelem ceny města Olomouce a v roce 2018 obdržel Stříbrnou medaili předsedy Senátu. Po roce 1989 se pravidelně a rád vracel do České republiky, obzvláště do Olomouce a do Prahy, kde přednášel na Karlově univerzitě.

Za těmito životními daty se skrývá neobyčejně zajímavý, dalo by se říct až dobrodružný, život českého rodáka. Druhá světová válka jej zastihla na prahu dospělosti a s ohledem

---

^{*} JUDr. Pavel Zálíš, doktorand, Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Ph.D. student, Department of the History of the State and Law, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: zalis@akzalis.cz

na rok jeho narození mu v průběhu války hrozilo nucené nasazení v Třetí říši, kterému se vyhnul jen díky tomu, že po ukončení studia na gymnáziu pracoval na statku ve Vojnicích u Olomouce. V době války se odvážně zapojil se zbraní v ruce do protinacistického odboje a v únoru 1948 spoluorganizoval protikomunistický pochod studentů na podporu prezidenta E. Beneše proti přijetí diktátu KSČ. Vzhledem k tomu, že na něj byl vypsaný zatykač, musel krátce po komunistickém puči (13. března, tj. téhož dne, kdy měl obdržet od prezidenta Beneše nejvyšší válečné vyznamenání, válečný kříž) emigrovat za dramatických okolností z Československa (přes Aš) do Německa, kde strávil půl roku v uprchlickém táboře. Tam se dozvěděl, že byl v Československu odsouzen v nepřítomnosti k trestu smrti za protikomunistickou činnost. Po příchodu do USA pracoval krátce jako kovboj na texaském ranči, také jako pekař, hrobník či kostelník. K jeho největší osobní tragédii patřilo, že nemohl vzít spolu s manželkou do emigrace svou tehdy dvoutletou dceru Zdenku, kterou pak neviděl dalších dvacet let, i když opakovaně žádal o její vydání do USA (nepomohl ani osobní dopis paní Rooseveltové). Emigrovat mohla až v roce 1968 (v den vpádu okupačních vojsk) a v USA se z ní stala známá biologka.

Díky svým bezprostředním zkušenostem s nacistickou okupací Československa a komunistickým únorovým převratem měl poměrně osobité (možná do jisté míry vyhraněné) názory na poválečné uspořádání. Nesouhlasil s odsunem Němců z pohraničí, jelikož se jednalo o plnohodnotné československé občany, na druhou stranu by tvrději zasáhl vůči všem nacistům, ať už české či německé národnosti, kteří měli být podle jeho přesvědčení v mnohem větším rozsahu postaveni před soud. Zastával rovněž názor, že se mělo zasáhnout proti únorovému převratu v roce 1948 třeba i ozbrojenou silou. Zklamal jej v tomto směru přístup nejen E. Beneše (jehož v souvislosti s únorovými událostmi nazýval slabochem), ale i Jana Masaryka, do kterého vkládal v průběhu únorových událostí velké naděje, které se ovšem nenaplnily. Celý život se považoval za masarykovce a odmítal ustupovat ze svých demokratických ideálů.

Po studiu sociologie a antropologie v USA se snažil na vědecké úrovni skloubit právo s antropologií, což jej nadchlo pro právní komparatistiku. Zjistil ovšem, že závěry týkající se vývoje práva vycházející téměř výhradně z evropské právní tradice, byly aplikovány na veškeré právo. To jej přivedlo k myšlence studovat přímo v terénu mimoevropské právo domorodého kmene Kapauků na Papui-Nové Guinei (1954–1955, 1959 a 1962), indiánského kmene Hopi v Arizoně (1952), Eskymáků Nunamiut na Aljašce (1957), čímž získal přímá (tj. misionáři nezprostředkovaná) data o právu na jeho nejelementárnější úrovni. Rovněž studoval i právo tyrolských sedláků v rakouském Obernbergu (1962–63, 1964, 1965, 1966, 1967). Na základě svého výzkumu rozpracoval teorie v oblasti obsahu a významu pojmu „právo“ a jeho definičních atributů, povahy práva a jeho role v primitivních komunitách, právní dynamiky, multiplicity právních systémů, relativity práva, analýzy sociálně konstituovaných právních významů aj. Ty publikoval ve svých pracích: *Kapauku Papuans and their Law* (1958), *Kapauku Papuan Economy*

(1963), *The Kapauku Papuans of West New Guinea* (1963), *Anthropology of Law* (1971), *Ethnology of Law* (1978), *Obernberg: A Quantitative Analysis of a Tirolean Peasant Economy* (1996), *Adventures in the Stone Age: A New Guinea Diary* (2021). V češtině vyšla pouze *Etnologie práva* (Set out, Praha 1997) a další studie jako *Systém víry: náboženství a magie* (Český lid 80, 1993), *Empirická kritika marxismu* (Lidé města 9, 2007) a *Matematika Papuánců kmene Kapauku* (Vesmír 82, 167, 2003/3).

Právníké vzdělání na Universitě Karlově, zvláště studium římského práva vyznačujícího se systematickou a vnitřní logikou, ovlivnilo Leopolda Pospíšila v tom směru, že odmítal spatřovat v obyčejovém právu soubor relativně flexibilních pravidel pro řešení praktických problémů (tak jak jej mnohdy viděli právníci *common law*), ale snažil se vyvinout koncepční systém, který by byl vnitřně kompaktní a logický. Základem jeho vědecké práce se proto hned na počátku stalo úsilí systémově odlišit právo od ostatních sociálních normativních systémů (zejm. morálních pravidel, zvyků, politických rozhodnutí a náboženských příkazů), jelikož do té doby nebylo právo definováno způsobem, který by vyhovoval, a to z důvodu nepřesnosti a vágnosti, což bránilo použití pojmu právo jako nástroje analýzy. V tomto ohledu považoval tuto absenci za dluh právní antropologie, který je potřeba splatit. Na podkladě svých terénních dat získaných s využitím případové metody, (v kombinaci s výzkumy práva dalších padesáti kultur) vymezil čtyři definiční atributy práva (autorita, záměr univerzální aplikace, závazek a sankce), které nejen právo identifikují jako sociální jev, ale zároveň dokážou identifikovat právo v konkurenci ostatních sociálně-normativních jevů. Po celou svoji vědeckou kariéru (stejně jako Llewellyn, Hoebel, Holmes, Gluckman a další) se hlásil k americkému právnímu realismu a neustále a vytrvale zdůrazňoval důležitost empirického výzkumu a znalost nativních sociálních konceptů zkoumané společnosti včetně domorodého jazyka (sám ovládal celkem sedm jazyků).

Jeho způsob definování práva logicky implikoval další klíčové závěry, které přesáhly oblast právní antropologie a sociální antropologie vůbec. Řeč je zde o konceptu právních úrovní, podle něhož existuje tolik právních systémů, kolik existuje sociálních skupin a podskupin, ve kterých jsou přítomny všechny čtyři právní atributy, tedy i skupiny na státu nezávislé, jakými jsou například zločinecké gangy. To pochopitelně vedlo k mnoha diskusím a kritikám, jelikož se mnoho právníků odmítalo smířit s tím, že by právo gangu mohlo být z formálního hlediska právem na úrovni práva státního. Leopold Pospíšil nicméně po celý svůj život na správnosti svých závěrů trval, jelikož výhrady se převážně týkaly morálních aspektů, a nikoli vědeckých základů jeho konceptualizace. Jeho teorie právních úrovní, na níž mnozí navázali (Griffiths, Moore a jiní), se stala předchůdkyní teorie právního pluralismu, se kterou pracuje nejen právní antropologie, ale i další právní obory (právní teorie, sociologie práva). To ovšem paradoxně vedlo k tomu, že jeho práce byla mnohdy zužována pouze na tuto oblast, ačkoli i další oblasti jeho výzkumu disponují pozoruhodně perspektivním potenciálem.

Vědecká práce Leopoldu Pospíšilovi umožňovala vyjadřovat se erudovaně i k otázkám politickým a filozofickým. Zdrucující kritice vystavil marxistickou doktrínu, konkrétně její sociální evolucionismus. Etnografické terénní výzkumy jeho a řady dalších antropologů totiž vyvrátily představu o rovnostářské prvobytně pospolné společnosti bez politického vedení, bez práva, s kolektivním vlastnictvím atd. Zjistil totiž, že v primitivních společnostech panují poměry mnohdy zcela opačné (nejsou rovnostářské, znají právo, vyznávají osobní a majetkový individualismus), což platí i pro společnost aljašských Eskymáků, jež se vyznačuje minimální mírou sociální integrace. To mu ovšem nebránilo, aby se vyznal z obdivu k Marxovi, jehož považoval za geniálního myslitele, který ve své doktríně představil mistrovské teoreticko-filozofické (nikoli vědecké, jelikož nevychází z faktů) dílo. Naopak ostře se vymezoval vůči marxistům, kteří na rozdíl od Marxe již disponovali potřebnými fakty z primitivních společností, které se rozhodli ignorovat. Marxismus v rukou marxistů považoval za dogmatické náboženství a předmět slepé víry, a proto se kriticky vyjadřoval o právu a společenských poměrech v tehdejší Sovětském svazu. Jak sám napsal: „Protože jsem vždy obdivoval revolucionáře našeho myšlení, jako byl Koperník, Galilei, Montesquieu, Einstein, Darwin, Durkheim a Marx, proto nemohu být marxistou, myšlenkovým otrokem, který je antitezí Marxe.“¹

Původní teorie Leopolda Pospíšila rozpracované ve více než 22 knihách a dalších více než 80 článkách a statích představují jedinečné kompaktní intelektuální mistrovské dílo, které není mnohdy dnešními antropology a bohužel ani právníky náležitě doceněno. Jednalo se o typ vědce, jehož přínos světové vědě je mimo veškerou pochybnost. Trvalý přínos jeho práce spočívá primárně v tom, že jeho teorie a konceptualizace lze pro svou univerzálnost úspěšně využít i při studiu jiných právních systémů zabývajících se primitivními či archaickými formami práva. Perspektivní se například jeví v rámci studia raného římského práva či archaického práva dalších starověkých států. V prof. Leopoldu Pospíšilovi ztratila světová věda průkopníka vědního oboru, jež pomáhal založit a svou neúnavnou prací inspiroval další generace antropologů a právníků.

Čest jeho památce.

---

¹ NEŠPOR, Zdeněk R. a Leopold Jaroslav POSPÍŠIL. *Empirická kritika marxismu*. Lidé města / Urban People, 2007, roč. 9, č. 2–3, s. 61.

POKYNY PRO AUTORY

Pravidla rubrik

Články

Recenzováno

Doporučený rozsah 20–60 normostran.

V rubrice se uveřejňují původní, dosud nepublikované¹, odborné texty v oboru práva. Stati jsou adresovány primárně vědecké komunitě. Text musí dané téma uchopit komplexně.

Nejsou vhodné příspěvky s názvy typu „vybrané problémy...“ či „několik poznámek k...“ s výjimkou případů, kdy se příspěvek týká zcela nového a zatím nezpracovaného právního jevu, kde komplexní přístup v takto raném stadiu zatím není možný. Vhodnější je zvolit užší téma a uceleně ho zpracovat. Texty musí reflektovat probíhající odbornou diskusi k danému tématu i relevantní judikaturu. Pokud je to s ohledem na téma rukopisu vhodné, měl by jeho autor uvést srovnání alespoň s vybranými zeměmi EU. Rukopis musí obsahovat nové myšlenky, na které budou moci navazovat další autoři.

Pokud je autorem příspěvku student magisterského nebo doktorského studia, dokládá spolu s rukopisem doporučující stanovisko svého školitele, nebo profesora či docenta v příslušném oboru.

Je vhodné předem konzultovat s editorem, zda je zamýšlené téma a metoda zpracování příspěvku vhodná z hlediska zaměření časopisu.

Aktuality pro právní praxi

Recenzováno

Doporučený rozsah 10–20 normostran.

Rubrika je určena pro dosud nepublikované přehledové články, které jsou věnovány aktuálním a diskutovaným otázkám legislativy a judikatury. Článek však musí představovat přínos i pro vědeckou komunitu. Nelze publikovat texty, které budou obsahovat pouhé anotace judikátů či shrnutí nově přijaté právní úpravy bez podrobnějšího komentáře a autorem zaujatého stanoviska.

---

¹ Na újmu není předchozí publikace rukopisu v rámci fakultní edice Working papers. Viz <http://working-papers.law.muni.cz/content/cs/>

Recenze a anotace

Nerecenzováno

Doporučený rozsah 3–5 normostran.

Každá recenze musí obsahovat úplnou bibliografickou citaci recenzované publikace, jméno recenzenta a informace o něm (profesní působení, kontaktní e-mail). Smyslem recenzí a anotací je nejen informovat čtenáře časopisu o nově vydaných vědeckých publikacích v oboru práva, ale především přinést vlastní recenzentovo kritické zhodnocení, argumentaci a polemiku s autorem. Recenze by měla být sama o sobě odborným textem, ve kterém její autor přináší kritický pohled na nejrůznější parametry recenzované publikace, všímá si průřezových témat a obecnějších vlastností textu a často přináší též konfrontaci s jinými publikovanými díly v oboru.

Recenzované publikace nemají být starší tří let (posuzováno od okamžiku publikace recenze). Nebudou publikovány recenze na publikace učebnicového charakteru, sborníky či příručky pro právní praxi.

Je vhodné předem konzultovat s editorem výběr publikace, kterou zamýšlíte recenzovat.

Zprávy z vědeckého života

Nerecenzováno

Doporučený rozsah 3–5 normostran.

Záměrem zprávy z vědeckého života je zpravidla informovat čtenáře časopisu o uskutečněné odborné akci v oboru práva. Zprávy je třeba zasílat co nejdříve po uskutečnění akce. Je vhodné předem konzultovat s editorem, ve kterém čísle přichází publikace zprávy v úvahu, a kdy budou uzavírány podklady pro toto číslo.

Obecná pravidla

- Rukopis musí být psán v češtině, slovenštině nebo angličtině.
- Každý rukopis musí obsahovat jméno autora, údaje o jeho profesním působení, e-mailový kontakt na autora.
- Rukopisy zasílané do recenzovaných rubrik musí vždy obsahovat anotaci a klíčová slova v angličtině. V případě, že je samotný rukopis psán česky či slovensky, musí obsahovat též klíčová slova a anotaci v jazyku rukopisu.

Citační standard

ISO-690

Příklad citace knihy:

FILIP, Jan a Jan SVATONĚ. *Státověda*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 400 s. ISBN 978-807-3576-851.

Příklad citace příspěvku ve sborníku:

OVESNÝ, Pavel a Jan NOVÁK. Finanční správa – součást realizace finančního práva. In: *Dny práva – 2008 – Days of Law*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 227–234. ISBN 978-80-210-4733-4.

Příklad citace odborného článku v tištěném časopise:

FILIP, Jan a Vojtěch ŠIMÍČEK. K některým otázkám členství v politických stranách po novelizaci. *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 1995, roč. 3, č. 1, s. 109–119.

Příklad citace elektronického článku:

GODERIS, Benedikt a Míla VERSTEEG. The Transnational Origins of Constitutions: Evidence From a New Global Data Set On Constitutional Rights. *CentER Discussion Paper* [online]. 2013, č. 10 [cit. 3. 5. 2014]. Dostupné z: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2216582

Příklad citace soudního rozhodnutí:

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. 10. 2010, sp. zn. 33 Cdo 4272/2009.

Rozsudek Soudního dvora (pátého senátu) ze dne 6. října 2009, *Komise Evropských společenství proti Belgickému království*, věc C-6/09. In: *Sbírka rozhodnutí*. 2009, s. I-00165.

Odkazy na prameny

Na veškeré prameny je třeba odkazovat **průběžně** v poznámkách pod čarou. Seznam pramenů na konci rukopisu se **neuvádí**, je nutné jej ale vložit do redakčního systému. První odkaz na zdroj v poznámkách pod čarou musí být kompletní včetně křestních jmen, aby bylo možno zdroj podle takového odkazu identifikovat. Další odkazy na již citovaný zdroj je obvyklé vypsát zkráceně formou „op. cit.“ nebo „Ibid.“.

Původnost rukopisu

Rukopisy nabízené k publikaci musí být původní, dosud neuveřejněné. Na překážku není předchozí publikace pracovní verze rukopisu ve fakultní edici working papers.²

Recenzní řízení

Časopis pro právní vědu a praxi je recenzovaný vědecký časopis. Zasláné rukopisy jsou anonymně recenzovány nejméně dvěma externími recenzenty v rámci „double-blind“ review, tj. posuzovatel nezná jméno autora a autor nezjistí jméno recenzenta, tj. původ připomínek. Konečné rozhodnutí o publikaci všech příspěvků je v kompetenci redakční rady. Identita autorů není členům redakční rady známa až do finálního rozhodnutí o příspěvku. Orientační doba trvání recenzního řízení jsou tři měsíce. Bližší informace podá na požádání redakce.

---

² [Http://workingpapers.law.muni.cz/content/cs/](http://workingpapers.law.muni.cz/content/cs/)

JOURNAL GUIDELINES

Types of Submissions and Journal Policies

Articles

Peer-reviewed

Recommended length is from 20 to 60 pages.

Any article submitted to this section must be an original work, not yet published¹ academic text in the field of law and legal practice. Legal texts – articles, are primarily addressed to the scientific and academic community. Articles must grasp the researched topic completely. We do not recommend article with titles such as “selected issues...” or “a few remarks about...”; except in cases where the topic relates to an entirely new and not yet published legal area; therefore, a comprehensive approach at such an early stage is not possible. Thus, it is preferable to choose a narrower topic and research it comprehensively. All texts must reflect ongoing discussion on the topic and relevant case law. If it is possible with regards to the content of the article, the topic must be compared with at least some selected EU Member States. The article must contain new ideas, which can be further followed and further developed by other authors.

Along with the text, if the author is Student or Ph.D. student, he must submit a recommendation from his/her supervisor (associate professor/docent or professor) in the relevant field.

It is advisable to consult in advance the topic and methods of the article with the editor; whether it is a suitable topic with regards to the focus of the journal.

News from Legal Practice

Peer-reviewed

Recommended length is from 10 to 20 pages.

In this section, only unpublished and original contributions on current issues of legislation and case law will be published. Texts, however, must contain new information for legal and scientific community. Articles containing only annotations of case law or summaries on newly adopted legislation without any further comments and author's original opinions will not be published.

---

¹ Previous publication in the Working papers series is not a problem. For more information on the Working papers series, see <http://workingpapers.law.muni.cz/content/cs/>

Reviews and Annotations

Not reviewed

Recommended length is from 3 to 5 pages.

Each review shall contain full biographic citation of the reviewed publication, reviewer's name and his/her affiliation (profession, contact e-mail). The purpose of the reviews and annotations is not only to inform readers of the journal about recently published legal scientific monographs, but also to present reviewer's own critical evaluation of the reviewed text, his argumentation or controversy with the author's views and conclusions. Reviewed books must not be older than three years (the relevant date is the publication date). Reviews of textbooks, manuals, conference proceedings or manuals for legal practice will not be published.

It is advisable to consult in the advance with the editor the publication you intend to review.

News and Reports from Scientific Life

Not reviewed

Recommended length is from 3 to 5 pages.

The intention of the news and reports from the scientific life is to inform readers of the journal about current events in the field of law. The news and reports should be sent as soon as possible after the relevant event has occurred. It is advisable to consult in advance with the editor, in which issues the news and report could be published and when the due date for the relevant issue is.

Author Guidelines

- Each text must be submitted in Czech, Slovak or English.
- Each text must contain name of the author, his/her affiliation (profession) and e-mail contact.
- Texts sent to the reviewed section must always include abstract and keywords in English. In case that the manuscript is written in Czech or Slovak language, it must also contain abstract and keywords in the language of the text.

Citation standard

ISO-690

Structure of citations – examples:

Books

FILIP, Jan and Jan SVATONĚ. *Státověda*. 5. ed. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 400 p. ISBN 978-807-3576-851.

Contribution in conference proceedings

OVESNÝ, Pavel and Jan NOVÁK. Finanční správa – součást realizace finančního práva. In: *Dny práva – 2008 – Days of Law*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, pp. 227–234. ISBN 978-80-210-4733-4.

Article in printed journal

FILIP, Jan and Vojtěch ŠIMÍČEK. K některým otázkám členství v politických stranách po novelizaci. *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 1995, Vol. 3, no. 1, pp. 109–119.

Electronic article

GODERIS, Benedikt and Mila VERSTEEG. The Transnational Origins of Constitutions: Evidence From a New Global Data Set On Constitutional Rights. *CentER Discussion Paper* [online]. 2013, no. 10 [cit. 3. 5. 2014]. Available at: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2216582

Case law

Judgment of the Supreme Court of 20. 10. 2010, no. 33 Cdo 4272/2009.

Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 6 October 2009, *Commission of the European Communities vs. Kingdom of Belgium*, case C-6/09. In: *OJ – C*. 2009, p. I-00165.

All sources must be referenced continuously in footnotes. Do not enclose list of sources at the end of the text, but you have to add List of Resources into system. Footnote references must be complete in order to be able to identify the relevant source.

Originality of the text

Any texts submitted to the Journal must be original works. Previous publication of draft of the manuscript in the Working papers edition at the Faculty of Law is acceptable.²

Review Process

Journal of Jurisprudence and Legal Practice is a peer-reviewed scientific journal. Submitted texts are reviewed anonymously by two independent reviewers (double-blind peer review). The final decision about the publication of all papers is in the competence of the Editorial Board. The identity of the author is not disclosed to the members of the Editorial Board before the final decision. Estimated length of the review process is three months. Further information may be requested from the editors.

---

² [Http://workingpapers.law.muni.cz/content/cs/](http://workingpapers.law.muni.cz/content/cs/)